

Türkiye’de göç bağlamında gruplar arası ilişkiler, sosyal uyum ve bir arada yaşam: Bir çoklu yöntem araştırması

Hazırlayanlar

Kristen Biehl
Semiha Arı
Ezgi Güler

Katkıda bulunanlar

Aslı İkizoğlu Erensü
Çiğdem Bağcı
Büşra Kaplan

Türkiye’de göç bağlamında gruplar arası ilişkiler, sosyal uyum ve bir arada yaşam: Bir çoklu yöntem araştırması

Yazarlar: Kristen Biehl, Semiha Arı, Ezgi Güler

Katkıda bulunanlar: Aslı İkizoğlu Erensü, Çiğdem Bağcı, Büşra Kaplan

Göç Araştırmaları Derneği (GAR)

Abbasağa Mahallesi, Üzengi Sok. No: 13 34022, Beşiktaş/İstanbul

<https://www.gocarastirmalaridernegi.org/tr/gar@gocarastirmalaridernegi.org>
https://twitter.com/GAR_Dernek
<https://www.facebook.com/gar.dernek>

© Tüm hakları saklıdır. Kaynak gösterilmesi koşuluyla izin alınmaksızın çoğaltılabilir.

Eylül, 2026

ISBN: 978-625-94720-9-6

Bu yayına atıf yapmak için:

Kristen Biehl, Semiha Arı & Ezgi Güler, “Türkiye’de göç bağlamında gruplar arası ilişkiler, sosyal uyum ve bir arada yaşam: Bir çoklu yöntem araştırması,” GAR Rapor No:16, İstanbul: GAR Yayınları, 2026.

Bu rapor, TÜBİTAK 1001 Programı tarafından desteklenen (proje no: 122K864) ve 2023-2025 yılları arasında hayata geçen “İstanbul’da Suriyelilerin Yoğunlaştıkları Kentsel Alanlarda Sosyal Uyum Uygulama ve Süreçlerinin Farklı Disipliner Bakış Açıları ve Yöntemleri ile Araştırılması” başlıklı projenin bulgularına dayanmaktadır.

Araştırmamız, aralarında görüşmeye zaman ayıran kurum, kuruluş ve STK temsilcileri ile, anket çalışmasına katılan ve saha araştırması boyunca bizimle vakit geçiren İstanbul sakinlerinin de bulunduğu pek çok kişinin katkısıyla mümkün oldu; hepsine içtenlikle teşekkür ederiz. Ayrıca raporun taslak hâlini titizlikle okuyup değerli geri bildirimlerde bulunan Didem Danış’a da özel olarak teşekkürü borç biliriz.

İÇİNDEKİLER

YÖNETİCİ ÖZETİ	5
GİRİŞ	9
1. KAMU KURUMLARI VE ULUSLARARASI KURULUŞLARIN SOSYAL UYUM YAKLAŞIMLARI	11
1.1. Gruplar arası ilişkilerin durumu	11
1.2. Bir müdahale alanı olarak sosyal uyumun seyri	13
1.3. Bir kavram olarak sosyal uyum algısı	14
1.4. Sosyal uyum alanında yürütülen çalışmalar	15
1.5. Sosyal uyum alanında iş birliği deneyimleri	17
1.6. Sosyal uyum çalışmalarında engeller ve zorluklar	18
1.7. Sosyal uyuma yönelik politika ve program önerileri	19
2. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ SOSYAL UYUM YAKLAŞIMLARI	21
2.1. Gruplar arası ilişkilerin durumu	21
2.2. Bir müdahale alanı olarak sosyal uyumun seyri	22
2.3. Bir kavram olarak sosyal uyum algısı	23
2.4. Sosyal uyum alanında yürütülen çalışmalar	24
2.5. STK'ların sosyal uyum alanında kendi rollerine dair algıları	25
2.6. Sosyal uyum alanında iş birliği deneyimleri	26
2.7. Sosyal uyum çalışmalarında engeller ve zorluklar	28
2.8. STK'ların sosyal uyuma yönelik politika ve program önerileri	30
3. İSTANBUL İLÇELERİNDE YEREL HALK AÇISINDAN ALGILAR, İNANÇLAR VE TEMAS	31
3.1. Katılımcılara dair demografik bilgiler	31
3.2. Yereldeki çeşitliliğe ve sosyal uyuma dair algılar ve inançlar	32
3.3. Suriyelilerle karşılaşma ve temas	37
3.4. Yerelde sosyal uyum için farklı gruplara ve aktörlere atfedilen sorumluluklar	39
3.5. İlçelere dair bazı farklılıklar	42
3.6. Suriyelilerle sosyal uyum, sosyal mesafe ve birlikte yaşamın belirleyicileri	43
4. İSTANBUL İLÇELERİNDE BİR ARADA YAŞAMIN GÜNDELİK HALİ	45
4.1. Etnografik yöntemle dair	45
4.2. Araştırma alanlarına genel bakış	46
4.3. Yerel halkın göçmenlere ve çeşitliliğe ilişkin algıları ve mekansal dinamikler	47
4.4. Bir arada yaşamın tanımlayıcı unsurları	49
SONUÇ	53

Yönetici Özeti

Bu rapor, Türkiye'de göçle birlikte şekillenen gruplar arası ilişkiler, sosyal uyum ve bir arada yaşama meselesini farklı yöntemsel açılardan inceleyen bir araştırma projesinin bulgularını özetliyor. Raporun ilk iki bölümü, politika ve program belirleyen kamu kurumları ve uluslararası kuruluşlar ile sahada sıklıkla uygulayıcı konumda olan STK'larla yapılan derinlemesine mülakatlara dayanıyor. Raporun diğer iki bölümü ise yerel ölçekte gündelik deneyimlere odaklanıyor; İstanbul'da Suriyeli nüfusun yoğunlukta olduğu fakat bu nüfusun artış hızı ve diğer yabancı grupların tarihsel/güncel varlığı gibi bazı açılardan farklılık gösteren dört ilçede (Esenler, Fatih, Sultanbeyli, Zeytinburnu) yapılan bir anket çalışması ve bir etnografik saha araştırmasına dayanıyor.

Bölüm 1: Kamu Kurumları ve Uluslararası Kuruluşlar

Bulgular, Ocak-Haziran 2024 tarihleri arasında proje yürütücüsü Dr. Kristen Biehl ve proje araştırmacısı Dr. Aslı İkizoğlu tarafından, 6 kamu kurumunun 11 farklı birimini ve 8 uluslararası kuruluşun (Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği kuruluşları ile AB üyesi ülkelerin teknik destek kuruluşları) 10 farklı birimini temsil eden 25 kişiyle yapılan 20 derinlemesine mülakatın analizine dayanıyor.

- Suriyeli göçü bağlamında gruplar arası ilişkilere dair algılara baktığımızda, genel tablo olumsuz ve bunun pek çok nedeni var; ama bunun yanında gündelik zorunlu temas alanlarında kırılğan bir "kabulleniş" hâlinin oluştuğuna dair gözlemler de mevcut. Algılar homojen değil; zamana, bağlama ve mekânsal yoğunlaşmaya, aynı zamanda politikadaki değişimlere duyarlı.
- Görüşmecilerin anlatılarından, sosyal uyumun bir müdahale alanı olarak seyrinin planlı ve doğrusal bir ilerleme değil, siyasal koşullar, donör öncelikleri ve devlet politikalarındaki değişimlerle birlikte yükselen ve gerileyen dalgalı bir örüntü izlediği anlaşılıyor.
- Kavram düzeyinde sosyal uyum, hak temelli ve çift yönlü bir süreç olarak idealize edilmesine rağmen, uygulamada çoğu zaman tek yönlü beklentiler, güvenlik kaygıları ve "kendine yeterlilik" vurgusuyla daraltılan, çok anlamlı ama aynı zamanda içsel çelişkiler barındıran bir kavram olarak kullanılıyor.
- Bir faaliyet alanı olarak sosyal uyum tek bir modele dayanmıyor; farklı kurumların farklı amaç, araç ve imkânlarla geliştirdiği üç ana yaklaşım (temas/kaynaştırma odaklı, katılım/hizmet erişimi odaklı, ana akımlaştırma odaklı) bu alanın hem çeşitlendiğini hem de zamanla daha kurumsal hâle geldiğini gösteriyor.
- İş birlikleri yaygın ama hiyerarşik, süreksiz ve aktörler arası güç/yetki dağılımına güçlü biçimde bağlı bir yapı sergiliyor.
- Karşılaşılan zorluklar iki ana ekseninde toplanıyor: sosyal uyum çalışmalarının kendi içeriğine dair sorunlar (katılımcı sayısına odaklı uygulama şekilleri, ölçme güclüğü, beklenen dönüşümü yaratamama) ve dış etkenlerden/politika eksikliğinden kaynaklanan sorunlar (toplumsal-siyasal konjonktür, politika belirsizlikleri, fon daralması, dil bariyeri).

- Katılımcılara göre, sosyal uyum ancak net ve kararlı bir devlet politikası ile hak temelli ve kapsayıcı yaklaşımların bir arada hayata geçirilmesiyle sürdürülebilir. Eğitim ve istihdama yoğunlaşma, "Suriyeliler ve yerel halk" ikiliğinin aşılması, yerel özgünlüklerin dikkate alınması ve geçmiş deneyimlerden yararlanma öne çıkan bazı öneriler.

Bölüm 2: Sivil Toplum Kuruluşları

Bulgular, Ocak-Nisan 2024 tarihleri arasında, projenin doktora sonrası araştırmacıları Dr. Semiha Arı ve Dr. Ezgi Güler tarafından, İstanbul'da göç alanında faaliyet gösteren ancak yapı, ölçek, fon kaynakları, politik pozisyon gibi konularda birbirinden farklılık gösteren 17 STK ile yapılan derinlemesine mülakatların analizine dayanıyor.

- STK'ların gruplar arası ilişkilere dair çizdikleri tablo, kurum ve kuruluşların anlatımlarıyla büyük ölçüde paralellik gösteriyor. STK'ların anlatımlarında da gruplar arası ilişkilerin zamanla olumsuz bir niteliğe evrildiği, ancak ilişkilerin ve algıların homojen olmadığı; "kabulleniş, temassızlık, geri çekilme" gibi daha karmaşık bir durumun da söz konusu olduğu ortaya çıkıyor.
- Çoğu STK sosyal uyumu gruplar arası ilişkileri iyileştirmeye yönelik bir kavram olarak benimserken, birkaçı kavramsal düzeyde sosyal içerme ve kente uyum gibi alternatif çerçeveleri daha uygun buluyor.
- Sosyal uyumun bir müdahale alanı olarak seyrine baktığımızda, STK'lara göre kavram esas olarak AB ve uluslararası kuruluşların önceliğiyle "yukarıdan" gelen bir müdahale olarak ortaya çıktı.
- Sosyal uyum alanındaki uygulamalar yekpare bir müdahale mantığına dayanmıyor. Farklı STK'ların kavramı farklı biçimlerde tanımlamalarına paralel olarak üç ayrı faaliyet türü (etkileşim/psikososyal süreçlere odaklanan, toplumsal-ekonomik katılımı önceleyen, daha geniş bir birlikte yaşam/toplumsal dönüşüm vizyonu taşıyan) bir arada varlığını sürdürüyor.
- STK'ların kendi rollerine dair algısında, sahaya yakınlıkları, aracılık kapasiteleri ve esnek müdahale biçimleri sayesinde önemli bir boşluğu doldurdıkları düşünülüyor; ama proje temelli çalışma biçimleri, fon bağımlılığı, yöntemsel sorunlar ve sivil toplum alanının giderek daralması nedeniyle bu rolün tek başına kalıcı ve dönüştürücü bir etki yaratamadığı da kabul ediliyor.
- STK'lar açısından sosyal uyum, doğası gereği çok aktörlü iş birliklerini gerektiren bir alan, ancak bu iş birliklerinin kapsamı ve niteliği kurumsal kapasiteye, ölçeğe ve güç asimetrisine göre önemli ölçüde farklılaşıyor.
- Karşılaşılan engeller arasında İstanbul'un kendine özgü ölçek sorunu, olumsuzlaşan siyasal-toplumsal konjonktür, fon bağımlılığı, kısa vadeli proje mantığının etkiyi ölçmeyi güçleştirmesi, kamu kurumlarının iş birliği isteksizliği, katılımcı azalması, dil bariyeri ve sahada çalışan personelin yaşadığı psikolojik ve duygusal yük sayılıyor.
- Genel kanı, sosyal uyumun ölçeği ve sürekliliği dikkate alındığında, STK'ların ancak devletin açık ve kapsayıcı politikalarıyla tamamlayıcı ve eşgüdümlü bir ilişki içinde etkili olabileceği yönünde; uzun vadeli ve hak temelli bir çerçevede eğitim (özellikle okullar), istihdam, medya, dil eğitimi, yerel yönetimlerin rolü ve yasal statü netliği öne çıkan somut öneriler.

Bölüm 3: Anket Bulguları

Bulgular, 12 Şubat-17 Mart 2024 tarihleri arasında proje ekibi tarafından tasarlanan ve Optimist Research tarafından dört ilçede Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı 28 mahallede 956 Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıyla yüz yüze uygulanan bir anket araştırmasına ve onun proje araştırmacısı Prof. Dr. Çiğdem Bağcı, Sabancı Üniversitesi yüksek lisans öğrencisi Büşra Kaplan ve projenin doktora sonrası araştırmacısı Dr. Ezgi Güler tarafından yapılan analizlerine dayanıyor.

- Ankette genel olarak yerelde çeşitliliğe yönelik inançlar ve sosyal uyum algıları, özel olarak Suriyelilere yönelik sosyal uyum algıları, birlikte yaşama inancı, sosyal mesafe ve Suriyelilerin kültürlenme sürecine yönelik tutumlar ayrı ayrı ölçüldü.
- Genele dair tabloda ölçülen algı ve inançlar orta-üst düzeyde bir olumluluk gösterirken, Suriyelilere ilişkin tablo daha olumsuzla yakın, ancak homojen değil. Çeşitlilik inançlarında ve kültürlenme tutumlarında katılımcılar neredeyse eşit oranda bölünüyor. Sosyal mesafe ölçümünde yanıtlar ortalamada yüksek bir mesafeye işaret etse de, bu ortalamanın altında aslında ölçeğin iki ucunda kutuplaşmış bir dağılım yatıyor.
- Katılımcılara farklı mekânlarda Suriyelilerle temas sıklığı ve bu temasın niteliği de ayrı ayrı soruldu. Bulgular temasın sıklığının değil, niteliğinin belirleyici olduğunu istatistiksel olarak doğruluyor. Temasın en az olumsuz algılandığı mekânlar ibadethaneler, dernek/vakıflar ve apartmanlar iken, en olumsuz algılandığı mekânlar sağlık hizmet kurumları, parklar ve toplu taşıma araçları.
- Sosyal uyumun iyileştirilmesi için Suriyelilere atfedilen sorumluluklar ağırlıklı olarak ekonomik ve kültürel uyumu öne çıkarıyor (vergi ödeme, çalışma, Türk kültürüne dair bilgi ve saygı, Türkçe öğrenme gibi), yerel halka atfedilen sorumluluklar ise daha çok ayrımcılık yapmama ve haklara erişimi destekleme gibi pasif/saygı temelli maddelerde yoğunlaşıyor. Her iki gruba atfedilen sorumluluklarda doğrudan etkileşime dayalı, kaynaşmayı ve karşılıklı tanımayı içeren pratiklere (birlikte etkinliklere katılım, arkadaşlık kurma gibi) atfedilen önem görece daha düşük kalıyor.
- Katılımcılar sosyal uyumun sağlanmasında en fazla sorumluluğu devlet kurumlarına ve belediyelere atfediyor.
- İlçeler arasında da genel çeşitlilik algısı ile Suriyeli nüfus büyüklüğü algısının sosyal uyum inanç ve tutumlarıyla ilişkisi bakımından kayda değer farklar tespit edildi. Fatih'te algılar daha olumsuz bir görünüm sergilerken, Esenler'de görece olumlu bir tablo söz konusu.

Bölüm 4: Etnografik Saha Araştırması

Etnografik saha araştırması Kasım-Aralık 2023'te ön saha ziyaretleriyle başladı, ana saha çalışması Ekim 2024-Haziran 2025 tarihleri arasında sürdü. Veriler, Zeytinburnu ve Esenler'de Dr. Ezgi Güler, Sultanbeyli ve Fatih'te Dr. Semiha Arı tarafından, ağırlıklı olarak ilçelerin alışveriş caddelerinde esnaf ve mahalle sakinleriyle yapılan enformel görüşmeler ve çeşitli kamusal ile yarı kamusal mekânlarda (parklar, meydanlar, dernekler gibi) yürütülen katılımcı gözlem yoluyla toplandı; süreç, değişen siyasi-toplumsal koşullar ve araştırmacı konumsallığının da şekillendirdiği bir seyir izledi.

- Dört ilçe kendi tarihsel arka planı, sosyoekonomik yapısı ve göç profiliyle hem ortak hem ayırt edici özellikler sunuyor. Suriyeli nüfusun yerel halkla daha fazla yan yana yaşadığı ve çalıştığı Esenler ve Zeytinburnu'nda göçmen nüfusun dönüşen yoğunluğu ile ilişkilendirilen ve mahalleye dair bir kontrol kaybı hissi olarak tanımlanan algılar sınırlı kalırken, mekânsal kümelenmenin nispeten daha belirgin olduğu Fatih ve Sultanbeyli'de bu his güçlendi.
- Yerel halkın çeşitliliğe ve göçmenlere ilişkin algılarında birbirinden farklı eğilimler öne çıkıyor. Örneğin, bazıları Suriyelileri kültürel açıdan farklı, kent yaşamına uyum sağlamakta zorlanan, hatta ulusal aidiyet bakımından yetersiz bir grup olarak görürken, bazıları "herkes kendi halinde", "işinde gücünde insanlar" gibi ifadelerle daha nötr, insan olma hâlini esas alan bir yaklaşım sergiliyor.
- Her dört ilçede ortaya çıkan ortak bir özellik, eşitsiz ilişkiler temelinde kurulmuş “bir arada” yaşamdır; göçmenlerin ve mültecilerin barınma ve çalışma ihtiyaçlarının yerel halk tarafından bir kazanç kaynağına dönüştürülmesi oldukça yaygın bir durumdur. Öte yandan Suriyelilerin yaşadıkları ayrımcılık, ırkçılık ve adaletsizlik karşısında empati içeren görüşler de mevcut.
- Gündelik temas büyük ölçüde komşuluk ve esnafılık düzeyinde basit ama sorunsuz bir seyir izledi. Yerel halk tarafından dile getirilen kültürel farklılıklar (yeme-içme, temizlik alışkanlıkları gibi) bazı katılımcılar açısından aşılabilir görülüp mekânsal ayrılmaya yol açsa da, araştırma bulgularına göre ilişkileri daha da sabit ve aşılabilir biçimde sınırlayan asıl ayrım Türk üst kimliği temelinde kurulan ayrışma ve hiyerarşilerdir.
- Bulgular, dört ilçede de göçmenlerle yerel halk arasındaki ilişkilerin eşitsizlik, gündelik temas ve kısmi dayanışma biçimleriyle şekillendiğini, kültürel ve ulusal kimlik temelli sınırlandırmaların kimi zaman belirleyici olduğunu, bu yönüyle aynı anda hem birlikte yaşam hem ayrışma üreten çok katmanlı bir toplumsal ilişkiler bütünü olduğunu ortaya koyuyor.

Sonuç olarak

Gruplar arası ilişkilere dair algılar, araştırmanın her düzeyinde ortak bir “olumsuzluk” anlatısı etrafında tasvir edilse de tablonun tümüyle homojen olduğunu söyleyemeyiz. Sosyal, mekânsal ve tarihsel farklılaşmalar, temasın niteliğinin belirleyiciliği ve gündelik hayatta hem kabulleniş hem de çelişkinin bir arada olması meselenin çok katmanlı ve karmaşık olduğunu gösteriyor. Bu durum, daha önemlisi, sosyal uyumu ya da farklılıklar ve çeşitlilik meselesini yalnızca sosyal ve kültürel bir mesele olarak görmenin yetersizliğine işaret ediyor ve bir arada yaşamı düşünürken yapısal eşitsizliklere de odaklanmamız gerektiğini gösteriyor.

Sosyal uyum meselesi her ne kadar gündelik hayatta önemini korumaya devam etse de ‘yönetişim’ düzeyinde farklı bir eğilim söz konusu: bu konu politika yapımcılar, kurumlar ve donörler nezdinde bir yönetim gündemi olarak hızlı bir şekilde yükselmiş ve daha sonra düşüşe geçmiş görünüyor. Nitekim araştırmalarımız, gruplar arası ilişkilerin ve bir arada yaşamının gündelik hayatta hâlâ canlı, karmaşık ve belirleyici bir mesele olduğunu ortaya koydu. Bulgularımıza göre yapılması gerekenler de buna paralel olarak, açık ve tutarlı bir makro politika çerçevesi ile beraber, gündelik hayattaki dışlayıcı tutumları dönüştürmeye yönelik müdahaleleri de içermeli.

Giriş

Türkiye farklı dönemlerde göç hareketlerine sahne olmakla birlikte, son on yılda, özellikle Suriye iç savaşını takiben milyonlarca göçmen ve mülteciye ev sahipliği yapan bir ülke haline geldi. Bu değişim, Türkiye'de yaşayan farklı grupların gündelik hayatta bir arada nasıl yaşayacağı, aralarındaki ilişkilerin nasıl şekilleneceği sorusunu güncel ve öncelikli bir gündem maddesi hâline getirdi. Başta Suriyeliler olmak üzere çeşitli göçmen gruplarının 'geçici' değil, kalıcı olduklarına ilişkin kanaatin yıllar içinde güçlenmesiyle birlikte ise hem göç politikaları dönüştü hem de bu ilişkileri düzenlemeyi ve iyileştirmeyi hedefleyen 'sosyal uyum' kavramı devletin, uluslararası kuruluşların, sivil toplum kuruluşlarının (STK) ve akademinin gündemine girerek politika yapımına ve araştırmalara konu oldu.

Bu bağlamdan hareketle bu rapor, Türkiye'de göçle birlikte şekillenen gruplar arası ilişkiler, sosyal uyum ve bir arada yaşama meselesini farklı düzlemsel ve yöntemsel açılardan ele alarak bu konuya dair bütüncül ve çok boyutlu bir resim sunmayı amaçlıyor. Sunulan bulgular, TÜBİTAK 1001 Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Projelerini Destekleme Programı tarafından desteklenen ve 2023-2025 yılları arasında hayata geçen "İstanbul'da Suriyelilerin Yoğunlaştıkları Kentsel Alanlarda Sosyal Uyum Uygulama ve Süreçlerinin Farklı Disipliner Bakış Açıları ve Yöntemleri ile Araştırılması" başlıklı proje kapsamında her biri ayrı iş paketi olarak yürütülen dört derinlemesine çalışmaya dayanıyor.

Elinizdeki konsolide metin, söz konusu araştırmanın sonuçlarını ana hatlarıyla ortaya koymaya çalışıyor. Raporun hazırlanması proje yürütücüsü Dr. Kristen Biehl ve projenin doktora sonrası araştırmacıları Dr. Semiha Arı ve Dr. Ezgi Güler tarafından üstlenilmiş; proje araştırmacıları Dr. Aslı İkizoğlu Erensü ve Prof. Dr. Çiğdem Bağcı ile Sabancı Üniversitesi yüksek lisans öğrencisi Büşra Kaplan'ın yürüttükleri araştırmalar ve hazırladıkları alt raporlar ise bu konsolide rapora katkı sunmuştur.

Raporun birinci bölümü, 'göç yönetimi' politikasının ana paydaşları olarak kabul edilen politika yapıcı ve uygulayıcı kamu kurumları ile fon sağlayıcı ve program belirleyici uluslararası kuruluşların Türkiye'nin göç bağlamında gruplar arası ilişkiler, sosyal uyum ve birlikte yaşama dair yaklaşımlarını, bu alandaki uygulamalarını, karşılaştıkları zorlukları ve iyileştirme önerilerini odağa alıyor.

İkinci bölüm ise aynı temaları, kimi zaman 'iyi yönetim' ideolojisinin önemli paydaşlarından biri olarak görülen ve yerel düzeydeki işlevlerinin önemi vurgulanan STK'lar açısından ele alıyor.

İlk iki bölüm altında incelenen bulgular Türkiye ve İstanbul geneline yönelik iken, raporun son iki bölümü İstanbul'un yerel düzlemine, Suriyeli nüfusun yoğunlukta olduğu, fakat bu nüfusun son yıllardaki artış hızı ve diğer yabancı grupların tarihsel ve güncel varlığı bakımından farklılıklar gösteren dört ilçesine (Esenler, Fatih, Sultanbeyli ve Zeytinburnu) odaklanıyor.

Üçüncü bölüm, İstanbul'un bu dört ilçesinde yerel halkın çeşitliliğe ve Suriyelilere yönelik algı ve tutumlarını, farklı gruplarla kurdukları temasın niteliğini ve niceliğini ilçeler arasındaki farklılıkları nicel bir anket çalışmasıyla ortaya koymaya çalışıyor.

Dördüncü bölüm, yine İstanbul'un aynı ilçelerinde göç bağlamında bir arada yaşamın nasıl tezahür ettiğini etnografik saha çalışmaları yöntemiyle araştırıyor ve gündelik hayatın rutinliği içinde gruplar arası ilişkilerin niteliğine ilişkin bir hikâye anlatıyor.

Bu yöntemsel çeşitlilik, gruplar arası ilişkiler, sosyal uyum ve birlikte yaşamı tek düzlemde değil, hem bu meselelerin bir politika ve müdahale alanı olarak nasıl tasarlandığı, hem de gündelik yaşamda nasıl deneyimlendiği üzerinden kavramayı mümkün kılıyor. Böylelikle bu araştırma projesi, bu meselelerin yalnızca bir politika hedefi değil, aynı zamanda Türkiye'de kent yaşamının karmaşık bir gerçeği olduğunu göstermeyi de amaçlıyor.

1. Kamu Kurumları ve Uluslararası Kuruluşların Sosyal Uyum Yaklaşımları

Bu bölüm, Türkiye'nin 'göç yönetimi' bağlamında kilit aktörler olarak öne çıkan çeşitli kamu kurumları ve uluslararası kuruluşların farklı birimleri ile yapılan toplam 20 derinlemesine mülakatın analizine dayanıyor. Bu mülakatlar Ocak-Haziran 2024 tarihleri arasında gerçekleştirildi; proje yürütücüsü Dr. Kristen Sarah Biehl ve proje araştırmacısı Dr. Aslı İkizoğlu Erensü bu mülakatları gerçekleştirip analiz etti ve raporladı.

Bu görüşmelerden yola çıkarak, aşağıda kurumsal aktörlerin gruplar arası ilişkileri nasıl değerlendirdiğine, sosyal uyumu bir müdahale alanı ve bir kavram olarak nasıl konumlandıklarına yer veriyoruz. Ardından bu kurumların sosyal uyumu bir faaliyet alanı olarak nasıl kurguladıklarını, bu alandaki iş birliklerini, karşılaştıkları zorlukları ve geliştirilebilecek program ve politika önerilerine dair görüşlerini aktarıyoruz. Görüşme yaptığımız kurumların göç yönetimi anlamında konumsallıkları (ör. politika yapıcı / fon sağlayıcı) farklı olsa da bulguları sunarken aralarındaki ortak özelliklere ağırlık veriyoruz, belirgin farklılaşmaları ise ilgili bulgular altında ayrıca belirtiyoruz. Raporun ikinci bölümünde de yine aynı temaları İstanbul'da faaliyet gösteren STK'lar açısından ele alıyoruz.

1.1. Gruplar arası ilişkilerin durumu

Katılımcılara Türkiye genelinde yerel halk ile Suriyeli gruplar arasındaki algı, tutum ve davranışları nasıl değerlendirdiklerini sorduğumuzda, yerel halkın Suriyelilere yaklaşımlarının ilk yıllarda olumlu seyrettiğine, ancak yıllar içerisinde farklı dinamiklerle olumsuz bir niteliğe evrildiğine ilişkin genel bir anlatım ortaya çıktı. **“Hoşgöründen tahammülsüzlüğe kayış” olarak adlandırılabilir ve zamansal bir akışa işaret eden bu ortak anlatım**, yerel halkın Suriyelilere yönelik algı ve tutumlarının ekonomik ve siyasi konjonktürün yanı sıra göç politikalarının niteliğiyle de bağlantısını ortaya koyuyor. Buna göre, savaş nedeniyle Türkiye'ye sığınan Suriyeliler ilk yıllarda yerel halkın hoşgörüsüne ve misafirperverliğine mazhar oldular. Bunun esas nedeni ilk yıllarda Suriyelilerin savaş mağduru 'geçici misafirler' olarak görülmeleri ve resmî politika düzeyinde de bu şekilde tanımlanmalarıydı. Ancak katılımcılara göre savaşın uzaması, Suriyelilerin nüfus olarak büyümesi ve ülkede kalıcı olduklarına dair fikrin güçlenmesiyle birlikte ilk yıllardaki anlayış ve hoşgörü yerini giderek olumsuz algı ve tutumlara bıraktı. Bununla birlikte, ekonomik kriz, daralan istihdam olanakları ve artan rekabet algısının toplumsal huzursuzluğu belirgin biçimde artırdığını; Suriyelilere yönelik devlet ve AB kaynaklı yardımların kamuoyunda ayrıcalık olarak algılanmasının gerilimi beslediğini dile getirdiler. Katılımcılar ayrıca göç konusunun özellikle seçim dönemlerinde politik bir araç hâline gelmesinin 'geri gönderme' söylemleri üzerinden Suriyelilere yönelik tepkileri keskinleştirdiğini vurguladılar. Münferit olayların sosyal medya aracılığıyla genelleştirilmesinin, yanıltıcı içeriklerin hızla yayılmasının, dezenformasyonun Suriyelilere yönelik olumsuz algıları artırdığını düşünüyorlardı.

Bununla beraber katılımcılar tümüyle homojen bir algıdan söz edilemeyeceğini de not ederek algıların çeşitliliğine dikkat çektiler. Bu meselenin genellikle Suriyeliler üzerinden konuşulması kuşkusuz Türkiye’de nüfus bakımından en büyük mülteci grubunu temsil etmeleriyle ilgilidir. Bu nedenle ‘Suriyeli algısının’ diğer göçmen gruplara yönelik algılarla sıklıkla iç içe geçtiği, ancak Suriyelilerin nüfus ve görünürlük düzeyi nedeniyle kamuoyunda daha merkezi bir yere yerleştiği ifade edildi. Ancak katılımcılar algıların kentten kente, hatta aynı kent içinde mahalleler arasında bile farklılaştığına dikkat çektiler. Bu anlatımlarda, göç geçmişine ve göçmen çeşitliliğine sahip büyük şehirlerde temasın daha gündelik ve sıradan bir nitelik kazandığını; buna karşılık Suriyelilerin belirli mahallelerde yoğunlaştıkları alanlarda temasın artmasına rağmen gerilim ihtimalinin de yükseldiğini görüyoruz. Yine algı ve tutumların istihdam ve emek alanlarında farklı nitelikler kazanabildiği görülüyor. Buna göre işgücü açığının yüksek olduğu alanlarda Suriyeliler daha fazla kabul görürken, rekabetin yoğunlaştığı sektörlerde tepkilere daha fazla maruz kalabiliyorlar.

Bu bağlamda dikkate değer dinamiklerden birinin mekânsal yoğunlaşma olduğu söylenebilir. **Bazı katılımcılar açısından “sorun” Suriyelilerin büyük bir nüfus olmasından öte mekânsal dağılımlarında ve yoğunlaşma biçimlerinden kaynaklanıyor.** Bu ise kimi durumlarda gruplar arası gerilimleri belirlemede kritik bir rol oynuyor. Özellikle bazı ilçelerde ve okullarda Suriyeli öğrencilerin çoğunluğu oluşturmaya başlamalarının Türkiyeli velilerde rahatsızlık yarattığı ve bunun kimi zaman çocukların okullardan çekilmesine yol açtığı, katılımcıların verdikleri örnekler arasında yer alıyor. Suriyelilerin zamanla belirli mahallelerde yoğunlaşarak kapalı topluluklara yaklaşan yapılar oluşturdukları algısının, katılımcıların ifadesiyle bir “gettolaşma riski” taşıdığı ve birlikte yaşamı zorlaştırdığı düşünülüyor. Bu yoğunlaşmanın nedenleri arasında düşük kira düzeyleri, mevcut sosyal ağlar ve iş olanakları gibi faktörlerin yanı sıra, hareketlilik kısıtları, denetimlerin artması ve kayıt uygulamaları gibi politika pratikleri de sayılıyor. Bu durumun Suriyelilerin Türkçe öğrenme ve gündelik hayata eklenme imkânlarını sınırladığına, aynı zamanda yerel halkın algısında toplumsal mesafeyi derinleştirdiğine neden olduğu düşünülüyor.

Gündelik yaşam içerisinde ortaya çıktığı söylenen genel tahammülsüzlük ya da olumsuz algı ve tutumlar var olmakla birlikte, bazı katılımcılar gündelik yaşam içerisinde bir tür “kabulleniş” durumunun da söz konusu olduğunu belirttiler. Bunun anlamı, gruplar arasında artan gerilimlere ve çatışmalara rağmen gündelik hayatta kaçınılmaz olarak temasların gerçekleştiği mekânlarda belli pratiklerin kabullenme çizgisine ulaşmış olmasıdır. Özellikle çocukların okullaşması, Suriyelilerin Türkçe öğrenmesi ve çalışma hayatına katılımı ile birlikte bazı temas alanlarında gündelik bir uyum katmanının olduğu düşünülüyor. Sosyal medyada genelleştirilen münferit olayların aksine, apartman içi komşuluk ilişkileri ya da iş yerlerindeki temaslarda çoğu zaman açık çatışmaların yaşanmadığı ve tarafların “küçük sorunlarla birlikte yaşamayı” sürdürdükleri belirtiliyor. Bununla birlikte, bazı katılımcılar kamusal alandaki görünür sakinliğin oldukça kırılğan olduğunu, ekonomik baskının ve siyasi söylemlerin çatışmaları hızla tetikleyebilecek nitelikte olduğunu vurguladılar. Dolayısıyla belli bir kabullenışten söz edilse de bunun daha çok gündelik zorunluluklara ve mekân paylaşımına dayalı, niteliği her an değişebilir bir kabulleniş olduğu söylenebilir.

Son olarak, gruplar arası ilişkiler ya da bir arada yaşam söz konusu olduğunda nelerin ortaklaştığına dair görüşlere yer vermek gerekiyor. **Katılımcılar açısından kültürel unsurlar yerel halk ve Suriyeli gruplar arasında hem kolaylaştırıcı hem de zorlaştırıcı etkilere sahip.** Buna ilişkin anlatımlarda, savaşın ilk yıllarında “din kardeşliği” söylemi ve sınır illerinde gözlenen kültürel yakınlıkların Suriyelilerin kabulünü kolaylaştırdığını, ancak kültürel yakınlığın maddi koşullar ve sınırlı hizmetlere erişim söz konusu olduğunda hızla aşındığını görüyoruz. Bu nedenle aynı sosyoekonomik ya da sınıfsal grupta yer alan gruplar arasında sınırlı kaynaklara erişim ve hizmetler üzerindeki baskının çatışmaları artırdığı düşünülüyor. Kültürel farklılıkların ise özellikle toplumsal cinsiyet rolleri, çocuk işçiliği, erken evlilik ve kadınların kamusal alana katılımı gibi konularda görünür hâle geldiği; kamusal alanın kullanımına ilişkin pratiklerin (kalabalık gruplar hâlinde bulunma, temizlik, gürültü gibi) yerel aktörler tarafından sıklıkla “kültürel uyumsuzluk” çerçevesinde yorumlandığı aktarıldı.

1.2. Bir müdahale alanı olarak sosyal uyumun seyri

Türkiye’de mültecilerle ilgili çalışmalarda sosyal uyum konusunun ne zaman önem kazanmaya başladığı sorusuna aldığımız cevaplarda **çeşitli dinamiklerle şekillenen bir zaman dizimi** ortaya çıkıyor. Buna göre 2011-2015 döneminde Suriyelilerin durumu ağırlıklı olarak “insani kriz” olarak tanımlandı ve öncelik acil insani yardım çalışmalarına verildi. 2015–2016’dan itibaren, özellikle 2018 itibarıyla, Suriyelilerin ülke geneline yerleşmeleri, eğitim ve işgücü alanlarında görünür hâle gelmeleri ve “geçicilik” algısının zayıflamasıyla birlikte sosyal uyum bir politika gündemi ve müdahale alanı olarak hızla yükselmeye başladı. Ancak 2020 itibarıyla, COVID-19 pandemisi, ekonomik koşulların bozulması ve takip eden 2023 depremleri ve seçim süreçleri ile sosyal uyum uygulamalarında belirgin bir yavaşlama yaşandığı, daha sınırlı, parçalı ve ikincil bir alan hâline geldiği görülüyor.

Katılımcılara göre sosyal uyumun **2016–2020 arasında güçlü biçimde görünür hâle gelmesinin birbiriyle kesişen üç nedeni** vardır. **Birincisi, Suriyeli nüfusun kalıcı olabileceğine dair farkındalığın artması ile ilgilidir.** 2016’dan sonra Suriyelilerin kamp dışına yerleşmeleri, çocukların okullara, yetişkinlerin işgücüne ve sağlık sistemine dâhil olmalarıyla birlikte, Suriyelilerin uzun süre Türkiye’de kalacakları algısı hem yerel hem ulusal düzeyde belirginleşti. Katılımcılar, ilk yıllardaki “geçicilik” beklentisinin zaman içinde zayıflamasının sosyal uyum çalışmalarının gündeme taşınmasının ve ivme kazanmasının en önemli etkenlerinden biri olduğunu aktardılar.

Sosyal uyum çalışmalarının hız kazanmasının **bir diğer nedeni devlet kurumlarında uyum politikalarının benimsenmesi** ile ilgilidir. Katılımcılar nezdinde 2015 sonrası, özellikle 2016’da AB ile varılan mutabakat, Suriyelilerin çalışma izni almaya başlamaları, geçici eğitim merkezlerinin kapatılması gibi nedenlerden ötürü devletin giderek “kalıcılık” ihtimalini hesaba katmaya ve buna yönelik politikalar üretmeye başladığı bir dönem olarak görülüyor. **2018–2019 yılları ise özellikle bir çatı kavram olarak uyumun ve toplumsal ilişkileri ele alan bir kavram olarak sosyal uyumun kurumsal olarak en görünür hale geldiği ve öncelik haline getirildiği dönem** olarak tarif ediliyor. Bu dönemde Uyum Genel Müdürlüğü’nün kurulması, ilk Uyum Strateji Belgesi ve Eylem Planı’nın hazırlanması, 2019’un Uyum Yılı ilan edilmesi, mahalle buluşmaları, bilgilendirme faaliyetleri ve geniş bütçeli projelerin yürütülmesi dönemin belirleyici adımları arasında sayılıyor.

Üçüncü neden donörlerin etkisiyle ilgilidir. Görüşmelerde, AB ve BM fonlarının sosyal uyum çalışmalarının görünürlüğünü ve kurumsallaşmasını önemli ölçüde artırdığı yaygın olarak dile getirildi. Bu fonlar aracılığıyla hem kamu kurumları hem de sivil toplum örgütleri tarafından çok sayıda bilgilendirme kampanyası, temas artırıcı etkinlik ve toplumsal farkındalık projesi hayata geçirildi. Katılımcılara göre bu fon akışı sosyal uyumun hızla yaygınlaşmasına katkı sağlarken aynı zamanda kavramın proje mantığı içinde, büyük ölçüde yukarıdan gelen bir jargon olarak benimsenmesine yol açtı.

Kısa denebilecek bir zaman diliminde üzerine yoğun proje ve programların üretildiği **sosyal uyum yaklaşımının, 2020 itibarıyla çeşitli nedenlerden ötürü gerilemeye başlaması** ise dikkate değer bir tartışma konusudur. Katılımcılar sosyal uyum fazının zayıflamasını ya da gerilemesini hem toplumsal-siyasi konjonktürle hem de kurumsal yönelimlerdeki değişimlerle açıkladılar. Birincisi, pandemi döneminde toplu etkinliklerin durması temas artırıcı sosyal uyum pratiklerini fiilen askıya alırken ekonomik krizin derinleşmesi toplumsal gerilimi artırarak uyum faaliyetlerinin alanını ve etkisini sınırladı. Bir diğer neden devlet politikalarının yön değiştirmesiyle ilgilidir. 2020'den sonra devlet politikalarının ağırlığının ekonomik koşullar ve kamuoyu baskısı nedeniyle 'düzensiz göçle mücadele' ve 'gönüllü geri dönüş' uygulamalarına kaydıgı aktarıldı. 2023 seçim süreci ve güvenlikçi politikalara yönelişin de bu eğilimi pekiştirdiği dile getirildi. Kurum çalışmalarının son yıllarda temas artırıcı faaliyetlerden ziyade "çatışmayı önleme ve hizmetlerde aksamayı engelleme" çizgisine kaydıgı ifade edildi.

Bir başka mesele, **sosyal uyum faaliyetlerinin etkisine dair soruların ortaya çıkmasıdır.** Kurumlar arasında, özellikle 2019–2020 dönemindeki toplumsal temas projelerinin etkisinin çoğunlukla kendi yararlanıcı gruplarıyla sınırlı kaldığı; daha geniş toplumsal kesimler üzerinde kayda değer bir dönüşüm yaratmadığı yönünde bir değerlendirme öne çıktı. Projelerin tekrara düşmesi, sürdürülebilirliğin zayıf olması ve sosyal medyada hızla yayılan yanlış bilgilerin çalışmaların etkilerini kolayca yok edebilmesi, sosyal uyum alanındaki müdahale kapasitesinin giderek daralmasına yol açtı. Sınırlı sayıda bazı görüşmeciler ise uzun süredir Türkiye'de yaşayan yeni neslin artık uyuma ihtiyaç duymadığı yönündeki düşüncelerin de sosyal uyumun gündemden düşmesinde etkili olduğunu belirttiler.

1.3. Bir kavram olarak sosyal uyum algısı

Sosyal uyum kavramı göç yönetişiminin esas aktörleri tarafından ne anlam ifade ediyor? Araştırma kapsamında katılımcılara yönelttiğimiz bu soruya gelen cevaplar doğrultusunda **ilk olarak kavramın çok boyutlu ve çok yönlü tanımlandığını söylemek mümkün.** Bazı katılımcılar sosyal uyumu dikey (haklara ve hizmetlere erişim, ayrımcılıktan uzak biçimde kurumlara güven) ve yatay (gruplar arası temas, bir arada yaşama iradesi) boyutlarıyla ele aldılar. Bununla birlikte sosyal uyumun hem tek yönlü (Suriyelilerin dil öğrenmesi, yerel normlara uyum sağlaması, davranış kodlarını benimsemesi) hem de çift yönlü (ev sahibi toplumla beraber karşılıklı etkileşim, anlayış ve değişim) bir süreç olarak tanımlandığı da görülüyor. Türkiye'de uyumun Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) altında yasal tanımlanmasında çift yönlü bir yaklaşım olduğu vurgulanmakla birlikte, uygulamada ve özellikle kamu kurumlarının söyleminde tek yönlü uyum beklentilerinin baskın olduğu da birçok katılımcının ifade ettiği bir durum.

Gelen cevaplar doğrultusunda **bazı kavramsal çelişkilerden ve ayrıştırmalardan da söz edilebilir**. Görüşmelerde uyum ve sosyal uyum kavramlarının zaman zaman birbirlerinin yerine kullanıldığını gözlemledik. Ancak kavramları karşılaştırmalarını istediğimizde farklı – kimi zaman da birbiriyle çelişen – tanımlamalar ortaya çıktı. Bazıları iki kavramın eş anlamlı olduğunu belirtirken, bazıları uyumu hizmetlere erişim ve kurumsal süreçleri de içeren daha geniş bir çerçeve olarak ele aldılar. Diğerleri ise sosyal uyumu toplumsal ilişkiler, huzurlu birlikte yaşam ve karşılıklı kabul boyutları nedeniyle daha kapsayıcı bir kavram olarak tanımladılar. Katılımcılar uyum/sosyal uyumu hem entegrasyondan hem de asimilasyondan ayırmaya özen gösterdiler. Buna göre, uyum/sosyal uyum entegrasyonun aksine kalıcılık varsayımına dayanmak zorunda olmayan, asimilasyonun aksine de göçmenlerin kendi dillerini ve kültürlerini korumalarına imkân tanıyan bir çerçeve olarak sunuldu.

Ancak bu ideal tanımların yanında bazı çelişkiler de ortaya çıktı. Bir yandan sosyal uyum “entegrasyona göre daha esnek, kalıcılık varsayımı içermeyen” bir çerçeve olarak tanımlanırken, öte yandan geçicilik algısının (misafirlik söylemi, geri dönüş beklentisi ve geçici statüler) hem Suriyeliler hem de ev sahibi toplum açısından uyum motivasyonunu zayıflattığı ifade edildi. Benzer biçimde, kavramsal düzeyde sosyal uyum asimilasyondan ayrıştırılırken, pratik uyum beklentileri dile getirildiğinde yerel kültüre uyma ve davranış normlarını benimseme gibi daha tek taraflı ve asimilasyona yaklaşan unsurlar ön plana çıktı.

Her ne kadar sosyal uyum kavramı ideal olarak çok boyutlu tanımlansa da güncel konjonktürün etkisiyle kavramın özellikle kamu kurumları nezdinde daha dar bir çerçevede yorumlandığını gözlemledik. Sosyal uyum, birçok katılımcının ifadesinde çatışmanın olmaması, huzurun korunması ve mahalle düzeyinde gerginliklerin yönetilmesi ile özdeşleştirildi. Bu durum, **sosyal uyumun giderek daha dar ve daha güvenlikçi bir perspektifle ele alındığı** izlenimini verdi. Bu güvenlikçi yaklaşımın Suriyelilerin gündelik hayattaki hareketliliğini, hizmetlere erişimini ve görünürlüğünü etkilediğine dair bulgular da görüşmelerde paylaşıldı.

Görüşmelerde dikkat çeken bir diğer tema, **sosyal uyumun ‘kendine yeterlilik’ kavramı ile giderek iç içe geçmesidir**. Kayıtlı istihdama geçiş, ekonomik bağımsızlık ve nitelikli beceri kazanımı sosyal uyumun ön koşulu, göstergesi veya eşdeğeri olarak ifade edildi. Ancak bazı katılımcılar ekonomik bağımsızlığın tek başına toplumsal kabulü sağlamadığını, kamuoyundaki olumsuz algılar nedeniyle kendine yeterli bireylerin dahi sosyal dışlanmadan kaçınmadığını vurguladılar.

1.4. Sosyal uyum alanında yürütülen çalışmalar

Buraya kadar kamu kurumlarından ve uluslararası kuruluşlardan temsilcilerin gruplar arası ilişkilere dair fikirlerine, sosyal uyumu nasıl bir politika ve müdahale alanı olarak tasvir ettiklerine ve sosyal uyum kavramından ne anladıklarına ilişkin bir çerçeve ortaya koyduk. Peki, sosyal uyum bir faaliyet alanı olarak nasıl kurgulanıyor ve hayata geçiriliyor? Bu soruya aldığımız cevaplar yine çoklu model ve yöntemlere işaret ederken, **üç ana yaklaşım öne çıkıyor ve bunlar Türkiye’de sosyal uyum çalışmalarının hem nasıl çeşitlendiğini hem de zamanla daha kurumsal bir hâle geldiğini ortaya koyuyor**. Bu üç yaklaşımın hayata geçirilme biçimi ise kurumdan kuruma değişiyor: bazı kurumlar bu faaliyetleri kendi bünyelerinde doğrudan uyguluyor, bazıları ise fonlama, yönlendirme veya ortak kuruluşlar aracılığıyla dolaylı olarak şekillendiriyor.

İlk olarak, **eşit katılım, temas ve kaynaştırma odaklı yaklaşımlardan** söz edebiliriz. Bu yaklaşımın en somut örneği yerel halkın ve göçmenlerin aynı ortamda bulunmasını sağlayarak önyargıları azaltmayı ve güveni inşa etmeyi hedefleyen etkinliklerdir. Birçok uluslararası kuruluş ve fon sağlayıcı kurum, projelerde yerel-göçmen faydalancı oranlarını eşitlemeyi sosyal uyum için temel bir ilke olarak benimsiyor. Eğitim, geçim kaynakları ve istihdam gibi alanlarda yürütülen projelerde %50-%50 veya %60-%40 katılımcı dağılımları özellikle Suriyelilerin yoğun olduğu bölgelerde toplumsal tepkiyi yatıştırmak, projelerin meşruiyetini artırmak ve “yalnızca Suriyelilere hizmet verildiği” algısını kırmak için kullanılıyor. Bu çizgide desteklenen diğer etkinlikler kültürel ve tarihi geziler, spor karşılaşmaları, sanat atölyeleri, film ve tiyatro etkinlikleri, çocuk ve gençlik kampları, yemek yarışmaları, mahalle buluşmaları ve özel gün programları olarak sıralanabilir. Bu yaklaşım ilk temasın kurulması, önyargıların yumuşaması ve ortak deneyim oluşturma amacıyla yaygın bir biçimde benimseniyor. Ancak bazı katılımcılar bu etkinliklerin kısa süreli olduğu ve daha anlamlı, derin ilişkiler yaratmakta yetersiz kaldığı eleştirisini dile getirdiler. Daha etkili bulunduğu ifade edilen bir diğer yöntem ise ortak amaç etrafında daha uzun süreli birliktelikler yaratmaktır. Spor takımları, halk oyunları ve koro ekipleri, kadın kooperatifleri, çocuk-gençlik kulüpleri ve forumlar gibi düzenli ve ortak üretime dayalı faaliyetlerin sosyal uyumu daha sürdürülebilir biçimde desteklediği düşünülüyor.

İkinci yaklaşım, **toplumsal katılımı ve hizmetlere erişimi destekleyici pratiklerde** kendisini gösteriyor. Burada temel hak ve hizmetlere erişimin güçlendirilmesi, ekonomik katılımın artırılması ve gündelik hayata katılımın desteklenmesi yoluyla grupların güçlendirilmesi hedefi söz konusu. Bu kapsamda bilgilendirme, danışmanlık, tercümanlık ve yönlendirme mekanizmaları, altyapı desteği, kurslar ve beceri geliştirme faaliyetleri ön plana çıkıyor. Bu yaklaşım özellikle kamu kurumlarında daha fazla ön plana çıkıyor ve “temel hizmetlerin aksamadan işlemesi sosyal uyumun ve toplumsal huzurun ön koşuludur” görüşüne dayanıyor. Uluslararası kuruluşlar ise bu yaklaşımı özellikle kayıtlı istihdam, “insana yakışır iş”, beceri geliştirme kursları ve ekonomik bağımsızlık üzerinden tanımlıyorlar; bunun aidiyet duygusunu ve karşılıklı güveni güçlendirdiğini vurguluyorlar.

Sonuncu yaklaşım ise sosyal uyumun bağımsız bir proje alanı olmaktan çıkarılarak kurumların tüm çalışma alanlarına gömülü hâle getirilmesini hedefleyen **sosyal uyumu “ana akımlaştırma” kurumsal yaklaşımı** ifade ediyor. Hem uluslararası kuruluşlar hem de kamu kurumları son yıllarda sosyal uyumu eğitimden istihdama, sosyal yardımdan kadın ve çocuk koruma hizmetlerine kadar her alanda “gömülü bir ilke” olarak ele alma eğilimindedir. Bu yaklaşım devlet kurumlarında göçmenlere yönelik özel hizmet birimlerinin azaltılarak veya kaldırılarak uyumun tüm birimlere dağıtılması şeklinde somutlaşıyor. Bu durum, göç yönetiminin “acil insani müdahale” döneminden “rutin yönetim” aşamasına geçişi olarak yorumlanıyor. Dış fonların azalması da bu ana akımlaştırılmış yaklaşımı daha önemli hâle getiriyor. Bu yönüyle ana akımlaştırma yaklaşımı hem temas odaklı faaliyetlerin hem de hizmetlere erişimi güçlendiren çalışmaların bütünleşik biçimde yürütülmesini teşvik eden, sosyal uyumu kurumların genel işleyişine yerleştiren bir çerçeve sunuyor.

1.5. Sosyal uyum alanında iş birliği deneyimleri

Sosyal uyum konusunda yapılan çalışmalar birçok kurum ve kuruluşla iş birliklerini gerektiriyor. Yaptığımız görüşmeler bu **iş birliklerinin yaygın ancak hiyerarşik ve süreksiz olduğunu, aktörler arası güç ve yetki dağılımına güçlü biçimde bağlı olduğunu** gösteriyor.

İlk olarak, bu iş birliklerinde **uluslararası kuruluşların** ön plana çıkan rolüne dikkat çekmek gerekiyor. Bu yapılar **bakanlıklar, yerel müdürlükler, STK'lar, belediyeler ve meslek odalarıyla farklı düzeylerde ortaklıklar kuruyor ve projelerinin neredeyse tamamını bu iş birlikleri üzerinden gerçekleştiriyorlar**. Öte yandan, son yıllarda STK'lar ile iş birliklerinin azaldığını, uygulamaları giderek daha fazla kendi bünyelerinde yürütmeye yöneldiklerini de görüyoruz. Yine de yerel paydaşlara erişim açısından belediyelerin ve toplum merkezlerinin önemini ve uzmanlık desteği gerektiren alanlarda kamu kurumları ile güçlü ve kurumsallaşmış iş birliklerini sürdürdüklerini vurguluyorlar.

Kamu kurumları da uluslararası kuruluşlar gibi sosyal uyum alanında hem ulusal hem yerel düzeyde yoğun biçimde iş birliği yürütmekle birlikte, bu ilişkiler belirgin bir hiyerarşi içinde gerçekleşiyor. Farklı bakanlıklar kendi uzmanlık alanlarında ortak çalışmalar yürütse de Göç İdaresi Başkanlığı sosyal uyum politikalarının ana koordinatörü ve karar mercii olarak konumlanıyor. Diğer kurumlar Göç İdaresi'nin aldığı kararlara uyum sağlamakla yükümlü olduklarını ifade ediyorlar. Kamu kurumlarının STK'larla genellikle talebe göre şekillenen proje bazlı ilişkileri ise sürekli olmayan sınırlı bir iş birliğine işaret ediyor.

Bir sonraki bölümde sosyal uyum alanındaki rollerini ayrıntılı bir şekilde sunacağımız **STK'lar, kamu kurumları ve uluslararası kuruluşlar nezdinde ortaklıkların ve iş birliklerinin sınırlı olduğu yapılar olarak değerlendiriliyor.** Uluslararası kuruluşlar bazı projelerde uygulama ortağı olarak STK'larla çalışsalar da bu eğilim giderek azalıyor ve fonlar daha çok uluslararası kuruluşlar ve devlet kurumları üzerinden yönlendiriliyor. Kamu kurumları STK'larla yalnızca talep geldikçe iş birliği yaptıklarını; daha çok bilgi paylaşımı ve yardım faaliyetlerinin koordinasyonu amaçlı temaslar kurduklarını aktardılar. Bazı katılımcılar, küçük ve topluluk temelli STK'ların ilgili göçmen gruplara doğrudan erişimde başarılı olabildiklerini vurgulamış olsalar da bu iş birliklerinin genel tablo içinde istisnai kaldığı görülüyor.

Yerel yönetimler ise sosyal uyum çalışmalarında potansiyel olarak etkili aktörler olarak görülmekle birlikte, pratikte oldukça sınırlı ve düzensiz iş birliği ilişkilerine sahipler. Hem uluslararası kuruluşlar hem kamu kurumları, belediyelerin sosyal uyum için hızlı ve pratik çözümler üretebileceğini kabul etmekle birlikte, mevcut çalışma ilişkilerinin sistematik olmaktan çok yerel siyasi konjonktüre, kişisel bağlantılara, belediye başkanının vizyonuna veya ildeki kurumlar arası ilişkilerin niteliğine bağlı bir biçimde şekillendiğini belirttiler. Kamu kurumları ile belediyeler arasında genel olarak güçlü, kurumsallaşmış bir iş birliği mekanizmasının bulunmadığını ifade ettiler.

1.6. Sosyal uyum çalışmalarında engeller ve zorluklar

Görüşüğümüz kurum ve kuruluş temsilcilerine sosyal uyum konusundaki çalışmalarında ne tür zorluklarla karşılaştıklarını sorduğumuzda aldığımız cevaplar, **zorlukların hem sosyal uyumun sahadaki uygulama biçimlerinden hem de toplumsal-siyasi konjonktürden kaynaklandığını** gösteriyor.

Birincisi, sosyal uyum alanında yürütölen faaliyetlerin önemli bir kısmının **beklenen toplumsal dönüşümü ya da etkiyi yaratmadığına ilişkin genel bir kanı** söz konusu. Özellikle kısa süreli, etkinlik temelli ve grupları bir araya getirme odaklı çalışmaların kalıcı ve derinlikli ilişkiler üretmekte yetersiz olduğı ifade edildi. Eşit katılım kotaları ve yardım bileşeni içeren projelerin ise bazı durumlarda yerel halkta “ayrıcalık” algısını tetikleyerek sosyal tansiyonu artırma riski taşıdığına dikkat çekildi. Daha uzun soluklu ve ortak üretime dayalı faaliyetlerin görece olumlu etkileri olmakla birlikte, bu faaliyetlerin sınırlı sayıda kişiye ulaşması nedeniyle oldukça sınırlı bir etki yarattığını söylemek mümkün.

İkincisi, esas olarak ve STK’lar başlığında da göreceğimiz üzere, faaliyetlere konu olan **sosyal uyumun ölçölmesinin zorluklarıyla** ilgilidir. İnsani yardım gibi faaliyetlerden farklı olarak, katılımcılar sosyal uyum çalışmalarının etkisini izleme ve ölçme konusunda zorluklar yaşadıklarını dile getirdiler. Başarı göstergelerinin çoğunlukla etkinlik sayısı, katılımcı sayısı ya da proje çıktıları üzerinden tanımlandığı, bu göstergelerin ise tutum, davranış ve ilişki biçimlerindeki dönüşümü yakalamakta yetersiz kaldığı yaygın bir kanı olarak ortaya çıktı.

Sosyal uyumun kendisine içkin bu zorluklarının yanı sıra, **faaliyetlerin sürdürölmesinde ortaya çıkan sorunlar ‘dışsal’ faktörlerle de bağlantılıdır**. Bunlardan birisi artan toplumsal tepkilerdir. Ekonomik krizin derinleşmesi, işgücü ve hizmetlere erişimde rekabet algısının artması ve göçün siyasi söylemlerde yoğun biçimde araçsallaştırılması, katılımcılar tarafından sosyal uyum faaliyetlerinin önündeki en önemli engeller olarak tanımlandı. Buna göre artan toplumsal tepki hem faaliyetlerin görönlölüğünü hem sahadaki uygulanabilirliğini hem de kalıcı etki yaratma potansiyelini sınırlandırıyor ve bazı kurumları sosyal uyum çalışmalarını geri plana itmeye ya da daha az görönlöl kılmaya zorluyor. Sosyal medyada hızla yayılan yanlış bilgilerin ve nefret söyleminin olumsuz etkileri de bu zorlukların yaşanmasında önemli bir rol oynuyor.

Görüşmelerde sıkça vurgulanan bir diğör zorluk, **sosyal uyuma ilişkin açık, tutarlı ve uzun vadeli bir politikanın olmaması**. Mevzuatta uyuma atıf yapılmasına rağmen uygulamaya yön verecek açık hedeflerin ve kararlı bir devlet söyleminin bulunmadığı düşünölüyor. Özellikle ‘geri dönüş’ politikasının güçlenmesi sosyal uyum çalışmalarının meşruiyetini ve sürdüröllebilirliğini zayıflatıyor, bu alanda çalışmalar yürüten kurum ve kuruluşların da istek ve kararlılıklarını olumsuz etkiliyor.

Büyük ölçüde projeler temelinde hayata geçirilen sosyal uyum faaliyetlerinin fon kurumlarının eğilimlerinden etkilenmesi kaçınılmazdır. Görüşmelerde ortaya çıkan kritik bir konu **hem genel olarak göç konusunun hem de özel olarak sosyal uyum çalışmalarının fonlanmasında son yıllarda belirgin düşüş** olduğudur. Ekonomik krizle birlikte ulusal bütçelerin daralması ve dış kaynaklı fonların başka sorunlara yönelmesi Türkiye’deki sosyal uyum faaliyetlerinin kapsamını ve sürekliliğini önemli ölçüde sınırlandırmış görönlölüyor. Bu durum, nüfusun büyüklüğü ve ihtiyaçların artması ile birleştiğinde mevcut fon kaynaklarını yetersiz hâle getiriyor. Sosyal uyum ise bütçeler daraldıkça önceliğini kaybeden bir konuya dönüşüyor. Katılımcılara göre fonlardaki azalma, sosyal uyumun uzun vadeli ve kalıcı bir politika alanı olarak kurumsallaşmasını da doğrudan sekteye uğratiyor.

Son olarak, **sosyal uyumun hem temel göstergelerinden hem de önündeki en önemli engellerden biri olarak tanımlanan dil konusuna** değinmek gerekiyor. Katılımcılar açısından özellikle yetişkin göçmenler için Türkçe dil eğitiminin sistematik bir devlet politikası hâline getirilmemesi ve kentsel alanlardaki mekânsal yoğunlaşma dil öğrenme ihtiyacını ve imkânlarını zayıflatıyor. Çocuklar okullarda, yetişkin erkekler ise istihdama katılma yoluyla dil öğrenebilirken kadınlar en dezavantajlı grup haline geliyor. Yeni nesillerin okul yoluyla dili büyük ölçüde edindiği ifade edilmekle birlikte, okullarda artan akran zorbalığı ve ayrımcılık deneyimlerinin, dil öğrenimi gerçekleşse dahi sosyal uyumu ciddi biçimde zedelediği vurgulanıyor.

1.7. Sosyal uyuma yönelik politika ve program önerileri

Son olarak, kamu kurumları ve uluslararası kuruluşlardan katılımcılara Türkiye’de gruplar arası ilişkileri güçlendirmek ve sosyal uyumu desteklemek amacıyla ne tür politika, program ve müdahalelere ihtiyaç duyulduğuna ilişkin görüşlerini sorduk. Katılımcıların büyük çoğunluğu Türkiye’de **sosyal uyumun ancak açık, tutarlı ve koordineli bir politika ile mümkün olabileceğine** vurguladı. Her ne kadar Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun (YUKK) 96. Maddesi genel bir çerçeve sunsa da bu çerçeveyi pratiğe dönüştürebilecek bağlayıcı bir yönetmelik, kurumsal vizyon veya ortak hedef setinin bulunmadığını ifade ettiler. İstikrarlı ve kapsayıcı bir iletişim politikasının yokluğunun dezenformasyona açık alanlar yarattığına ve yürütülen çalışmaların toplumsal etkisini zayıflattığına dikkat çektiler. Bir yandan Göç İdaresi’nin uyum politikalarının temel muhatabı olarak kurumsal koordinasyonda daha belirleyici bir rol üstlenmesi gerektiğini vurgularken, diğer yandan sosyal uyumun yalnızca göç başlığına indirgenmemesi gerektiğini dile getirdiler. Bazı katılımcılar uyum politikalarının merkezi çerçevesinin açık olmakla birlikte, yerel düzeyde belediyelerin, sivil toplum kuruluşlarının ve Suriyeli örgütlerin dâhil olduğu katılımcı mekanizmalar aracılığıyla hayata geçirilmesinin daha etkili olacağını savundular.

Sosyal uyumu güçlendirmede eğitim ve istihdam alanlarının rolüne verilen önem görüşmelerde oldukça yaygındı. Katılımcılar bu bağlamda, özellikle kayıtlı ve insana yakışır istihdam biçiminin göçmenlerin ekonomik bağımsızlığını destekleyebileceğini, sömürü ve güvencesizliği azaltabileceğini ve yerel halkla gündelik temasları artırarak uyuma doğrudan katkı sunabileceğini savundular. Ekonomik açıdan kendine yeterli olma, bu açıdan, yaygın biçimde “uyuma giden en kısa yol” olarak tanımlandı. Çocukların ve gençlerin örgün eğitime erişimi ise uzun vadede uyum sorunlarının önlenmesi açısından vazgeçilmez görüldü. Yaş gözetmeksizin dil öğrenimi hem uyumun temel göstergelerinden biri hem de ön koşulu olarak ele alındı, ancak bu alanda parçalı uygulamaların ötesine geçen bütüncül politikalara ihtiyaç olduğu vurgulandı.

Sosyal uyum çalışmalarının ‘Suriyeliler ve yerel halk’ gibi ikilikler üzerinden kurgulanmasına yönelik güçlü bir itiraz da dile getirildi. Bazı katılımcılar açısından böylesi ikiliklere dayanan çalışmalar toplumsal farklılıkları yeniden üreterek ayrıştırıcı etkiler yaratma riski doğuruyor. Buna alternatif olarak, milliyet veya etnik kimlikten bağımsız, ayrımcılık karşıtı ilkelere dayanan ve ortak haklar etrafında şekillenen bir yaklaşım önerdiler. Bu hak temelli çerçevenin yalnızca mültecilerin değil, Türkiye’deki tüm ‘dezavantajlı’ grupların sosyal uyumunu da güçlendirebileceğini belirttiler. Bu yaklaşım aynı zamanda göç alanında sağlanan fonların ve diğer tür müdahalelerin toplumun genel refahını artırmayı hedefleyen daha geniş bir kalkınma perspektifiyle bütünleştirilmesi gerektiğine işaret ediyor.

Katılımcılar arasında, sosyal uyumun karşılıklılık ilkesine dayandığını vurgulayarak, yalnızca göçmenlere değil, **yerel topluma yönelik çalışmaların da sistematik biçimde geliştirilmesi gerektiğini** ifade edenler oldu. Bu katılımcılara göre Suriyelilere ilişkin yanlış algılar, kamuoyu baskısı ve siyasi söylemler uyumun önündeki en önemli engellerdir. Bu nedenle, yerel halkla birlikte çalışılmadığı sürece sosyal uyum müdahalelerinin etkisinin sınırlı kaldığını ifade ettiler. Bu nedenle etkili bir uyum politikasının yerel halka yönelik güçlü ve sürekliliği olan bir iletişim stratejisini de içermesi gerektiğini vurguladılar.

Bir başka vurgu **yerel özgünlüklerin ve dinamiklerin dikkate alınması gerektiğine** ilişkin oldu. Katılımcılara göre hem iller hem ilçeler bazında göçün ve göçmenlerin algılanışı, temas biçimleri ve gerilim noktaları büyük çeşitlilikler gösteriyor. Bu çeşitlilik ise yerelin kendine özgü sosyoekonomik ve kültürel dinamiklerini dikkate alan, belediyeleri ve yerel sivil toplum kuruluşlarını sürecin merkezine yerleştiren uyum politikalarını gerektiriyor. Bazı katılımcıların anlatımları ayrıca Suriyeli sivil toplum örgütlerinin temsiliyetinin güçlendirilmesinin sahadaki ihtiyaçların daha doğru anlaşılması açısından kritik olduğunu gösteriyor.

Her ne kadar sosyal uyum konusu son yıllarda politika yapımında geri plana düşmüş olsa da katılımcılar birlikte yaşam meselesinin önemini koruduğu konusunda hemfikirdirler. Buna göre, **sosyal uyum hedefinden vazgeçilmemeli, ancak daha doğru yöntemlerle ve araçlarla tanımlanmalı.** Özellikle uluslararası kurumlardan katılımcılar geçmiş deneyimlerin sistematik biçimde değerlendirilmemesinin önemli bir eksiklik olduğuna dikkat çektiler ve gelecekte daha etkili müdahaleler geliştirilebilmesi için bu alanda biriken bilgi ve deneyimlerin bütüncül biçimde derlenmesi ve analiz edilmesi gerektiğini vurguladılar.

2. Sivil Toplum Kuruluşlarının Sosyal Uyum Yaklaşımları

Bir önceki bölümde göç ve sosyal uyum alanında politika ve müdahale tasarımı başlıca rol alan kurumsal aktörlerin perspektifine yer vermiştik. Bu bölümde ise metodolojik olarak benzer bir yaklaşımla ve benzer sorularla sosyal uyuma dair müdahalelerin hayata geçirilmesinde merkezi bir rol üstlenen STK'ların, deneyimlerini, yaklaşımlarını ve çalışma biçimlerini anlamaya çalışıyoruz.

Bulgular İstanbul'da göç ve sosyal uyum alanında faaliyet gösteren ancak yapı, ölçek, yaklaşım, politik pozisyon ve hak temelli ve/ya hizmet alanında çalışma bakımından farklılık gösteren 17 STK ile Ocak – Nisan 2024 tarihleri arasında yapılan görüşmelerin analizine dayanıyor. Bu görüşmelerin yürütülmesi, analizi ve raporlanması, projenin doktora sonrası araştırmacıları Dr. Semiha Arı ve Dr. Ezgi Güler tarafından üstlenildi. Kurumsal aktörler ile yaptığımız araştırmada olduğu gibi görüşme yaptığımız STK'ların konumsallıkları (ör. hak ya da hizmet temelli yaklaşım benimseme, yerel ya da ulusal düzeyde örgütlenme) farklı olsa da bulguları sunarken görüşmelerde ortaya çıkan ortak anlatılara ağırlık veriyoruz.

2.1. Gruplar arası ilişkilerin durumu

Birinci araştırma düzeyi kapsamında görüştüğümüz kurum temsilcilerine yönelttiğimiz gruplar arası ilişkiler sorusunu, daha yerelden çalışan ve farklı gruplarla doğrudan temas halinde olan STK'lara da yönelttik. Bu kapsamda özellikle İstanbul'da Suriyelilerin yoğunlaştıkları mahalle ve mekânlarda Türkiyeli ve Suriyeli gruplar arasındaki etkileşim, karşılaşma biçimleri ve karşılıklı algıların nasıl şekillendiğini ve dönüştüğünü sorduk. **Aldığımız cevaplar kurum görüşmeleri ile büyük oranda benzerlik gösterdi.** Bu da bize, farklı konumsallıklara sahip bu aktör gruplarının sundukları anlatıların belirli bir kurumsal bakış açısına özgü olmadığını, alanda çalışan farklı aktörler arasında yaygın biçimde paylaşılan bir gözlem olduğunu gösteriyor.

Birincisi, gruplar arası ilişkilerin seyrini, Türkiyeliler açısından “**misafirperverlikten tahammülsüzlüğe**” çizgisinde tarif eden kanaatin STK'larca da paylaşıldığını söyleyebiliriz. STK temsilcileri, 2015–2016 itibarıyla Suriyelilere yönelik tutumlarda belirgin bir değişim yaşandığını, ilk yıllarda öne çıkan dayanışma, merhamet ve misafirperverlik yaklaşımının yerini giderek artan bir tahammülsüzlüğe bıraktığını ifade ettiler. Bunun nedenlerini ise kurumsal aktörlerin de öne sürdüğü benzer faktör ve gelişmelerin etkisine bağladılar. Savaşın uzamasıyla da bağlantılı olarak, Suriyeli nüfusunun giderek hızla artması, “misafirlik” beklentisini tersine çevirecek bir “kalıcılık” olasılığının ortaya çıkması ve Suriyelilerin kamusal alanda daha görünür hâle gelmeleri olumsuzlaşan algıları açıklamada sayılan temel faktörler. STK'lara göre asıl belirleyici mesele ise kamusal kaynaklara, istihdama, barınmaya ve geçim imkânlarına dair artan rekabet algısıydı. Buna göre, eğitim, sağlık hizmetleri, belediye hizmetleri ve sosyal yardımlar etrafında bir “hak kaybı” ve “pastanın daralması” algısı ekonomik kriz koşullarında daha fazla güçlendi. Bu sürecin ayrıca siyasetçiler tarafından özellikle seçim dönemlerinde araçsallaştırıldığı, mültecilerin bir “ekonomik yük” olarak lanse edildiği, ana akım medyanın ve sosyal medyanın nefret söylemi ve dezenformasyon yoluyla bu algıları pekiştirdiği ifade edildi. Bazı katılımcılar açısından tarihsel olarak ırkçılığın ve ayrımcılığın toplumsal ve kurumsal karşılığının olduğu bir toplumsal yapıda, mültecilerin “günah keçisi” haline getirilmesi kaçınılmaz bir sonuç olarak görüldü.

Burada bir başka bağlantı sorusu ortaya çıkıyor. Yerel halkta yaygın olduğu varsayılan olumsuz algı ve tutumlar gündelik yaşamdaki pratiklere nasıl ve hangi düzeyde yansıyor? Bu durum sürekli bir çatışma hâli yaratıyor mu? Bu soruya cevaben, birçok STK temsilcisi **“gündelik hayatta kabulleniş, temassızlık, geri çekilme”** olarak tarif edebileceğimiz bir duruma işaret ettiler. Bazıları açısından gündelik yaşam açık ve sürekli çatışma hâlinin hâkim olduğu bir tablodan ziyade çeşitli olasılıkları içeriyor. Aynı apartmanda yaşamak, aynı işyerinde çalışmak, aynı okula gitmek, kamusal mekânlarda bir arada bulunmak kimi zaman çatışmalara sahne olsa da, genellikle temassızlık ve iletişimsizlik yoluyla “herkesin kendi köşesine çekilerek sükûnetini koruduğu” bir birlikte yaşam pratiğinden söz etmek mümkün görünüyor.

Bu, kuşkusuz anlamlı komşuluk veya arkadaşlık ilişkilerinin hiç gelişmediği anlamına gelmiyor. Bazı katılımcılar için sosyal medyada dolaşıma giren yoğun nefret söylemi gündelik yaşamın tamamını yansıtmıyor ve apartman, işyeri ve mahalle ölçeğinde sorunsuz komşuluk ilişkilerinin örnekleri de mevcut. Hem Suriyeliler hem de ev sahibi toplum içinde tutumların homojen olmadığını, sınıf, etnisite, cinsiyet, göç deneyimi düzeylerine göre farklılaşan tutumların bir arada var olduğunu vurgulayanlar da oldu. Gruplar arası ilişkilerin ne tamamen uyumlu ne de bütünüyle çatışmalı olarak tanımlanabileceğini düşünen ve belirgin bir ikircikliliğe işaret eden katılımcılardan da söz etmek mümkün.

Yine ağırlıklı olumsuz tabloya rağmen gruplar arasında **ortaklık ve dayanışma imkânlarını yok saymayan bir eğilimin** varlığından söz edebiliriz. Bazı STK temsilcileri için belli düzeylerde ortaklıkların ve dayanışma zeminlerinin tamamen ortadan kalkması söz konusu değil. Din ve inanç birliği ilk yıllarda güçlü bir yakınlaştırıcı unsur olarak işlev görmüş olsa da zamanla siyasal olarak araçsallaştırılması nedeniyle etkisini büyük ölçüde yitirmiş görünüyor. Buna karşın, kadın olma, iç göç deneyimi, yoksulluk, ayrımcılık ve dışlanma gibi ortak ezilmişliklerin daha sınırlı ama anlamlı dayanışma alanları yaratabildiği ifade edildi. Katılımcılara göre bu ortaklıklar, kalıcı ve kapsayıcı bir uyum zemini üretmekten uzak olsa da gruplar arası ilişkilerin tamamen kopmadığını ve bağlamsal olarak yeniden kurulabildiğini gösteriyor.

2.2. Bir müdahale alanı olarak sosyal uyumun seyri

Bir önceki bölümde, kamu kurumları ve uluslararası kuruluşların perspektifinden sosyal uyumun bir politika müdahalesi olarak nasıl ortaya çıktığını, geliştiğini ve sönümlendiğini aktardık; bu anlatı büyük ölçüde kurumsal ve politik dönüm noktaları üzerinden bir kronoloji sundu. STK'lar perspektifinden bakıldığında da benzer bir zaman çizgisi ve nedensellik ortaya çıkıyor.

Katılımcılara göre, savaşın uzaması, Türkiye’de artan Suriyeli nüfusu, 2016’da AB ile Türkiye arasında imzalanan Göç Mutabakatı ve Suriyelilerin Türkiye’de kalıcı olacağına dair fikrin güçlenmesi sosyal uyum ya da entegrasyon çalışmalarının temel nedenleri oldu. Görüşmelerde 2018 itibarıyla sosyal uyumun Göç İdaresi’nin strateji belgelerine ve eylem planlarına da yansıdığı; özellikle toplumsal ve siyasi tepkilerin artmasının, yanlış bilgilerin yaygınlaşmasının ve siyasi gelişmelerin bu alanı devlet nezdinde de daha görünür kıldığı aktarıldı. Bu dönemde sosyal uyum, kamu açısından toplumsal gerilimi yönetmek için bir politika alanı olarak önem kazandı. STK temsilcileri, kamu kurumları ve uluslararası kuruluş temsilcileriyle paralel olarak, 2021–2022 itibarıyla bu alanın belirgin biçimde daraldığını eklediler. Devlet politikalarının ‘gönüllü geri dönüş’ ve ‘düzensiz göçle mücadele’ eksenine kayması, donörlerin ise mülteci alanından çıkış stratejileri geliştirmeye başlamaları, sosyal uyum faaliyetlerinin hem kapsamını hem de sürdürülebilirliğini zayıflatmış görünüyor.

STK temsilcileri açısından sosyal uyum konusu ulusal ya da yerel çabalardan ziyade esas olarak AB'nin ve uluslararası kuruluşların belirleyiciliği ve telkini ile gündeme geldi ve Türkiye'de alanın sönümlenmesinde onların gündeminden bir öncelik olmaktan çıkması önemli bir rol oynadı. Dolayısıyla **sosyal uyumun 'yukarıdan' bir müdahale olarak ortaya çıktığı** fikri sivil toplum düzeyinde de büyük ölçüde kabul edilen bir yaklaşımdır. Bu nedenle sıklıkla sosyal uyum kavramının raporlara, göstergelere ve proje diline bu kanallar üzerinden girdiğini ifade ettiler. Sosyal uyumun "dışarıdan gelen" bir kavram olarak, büyük ölçüde donör öncelikleri aracılığıyla alanda yaygınlaştığını belirttiler. Bu süreçte sosyal uyum alanında sağlanan fonlar, STK'ların faaliyet yönelimlerini de önemli ölçüde şekillendirdi. Bazı katılımcılara göre, mülteci ve göç alanında çalışmayan bazı STK'lar dahi sosyal uyum başlığı altında projeler geliştirmeye yöneldiler. Burada donör öncelikleri program ve müdahale biçimlerini de belirleyici hâle getirdi. Ancak fonların azalmasıyla birlikte pek çok STK'nın faaliyetlerini daralttığı ya da bu alandan çekildiği; sosyal uyumun STK'lar nezdinde motivasyon kaybı ve kurumsal kararsızlık yaratan bir alana dönüştüğü belirtildi. Katılımcılara göre bu gerileyiş, dışsal kaynaklara bağımlılığın dair yapısal bir sorunu da görünür hale getirdi.

2.3. Bir kavram olarak sosyal uyum algısı

STK'lar için sosyal uyumun ne anlama geldiği sorusu, kavramsal ayrışmaların, mevcut tanımlara alternatif geliştirme çabalarının ve kavramın pratikteki karşılığına ilişkin çelişkilerin belirleyici olduğu çeşitli yanıtları ortaya çıkarıyor. Burada kamu kurumları ve uluslararası kuruluşlara kıyasla **STK'ların kimi zaman kavramla ilgili daha eleştirel bir konum sergilediklerini** söylemek mümkün. Örneğin bazı temsilcilerin "sosyal uyum"u içeriği belirsiz bir terim olarak eleştirdiklerini ve bunun yerine alternatif çerçeveler (sosyal içme, kente uyum, birlikte yaşam gibi) önerdiklerini ve kullandıklarını görüyoruz.

Genel olarak, katılımcılar arasında sosyal uyum kavramının **gruplar arası ilişkileri iyileştirmeye yönelik çabaları tanımlayan bir kavram olduğuna** ilişkin yaygın bir görüş vardı. Sosyal uyumun asimilasyondan farklı olarak göçmenlerin kimlik, kültür ve dillerini koruyabilmelerine imkân tanıdığını; entegrasyondan farklı olarak ise tek taraflı bir uyum beklentisine değil, ev sahibi toplumun da sürece dâhil olduğu iki yönlü bir öğrenme ve etkileşim sürecini işaret ettiğini düşünüyorlardı. Bu çerçevede sosyal uyum, birlikte yaşamın toplumsal ve ilişkisel boyutlarını düzenlemeye yönelik daha esnek ve kapsayıcı bir kavram olarak algılanıyor.

Öte yandan bazı STK temsilcileri **sosyal uyum kavramına daha mesafeli ve kuşkucu bir yaklaşım** içindelerdi. Onlar açısından kavramın "herkesin dilinde olmasına rağmen" net bir tanımı yoktu. Sosyal uyumun entegrasyon ve asimilasyon kavramlarından ne ölçüde ayrıştığı ise belirsizdi. Kimilerine göre sosyal uyum entegrasyon ve asimilasyon çağrışımlarından kaçınmak için tercih edilmiş bir kavram olabilirdi ya da göçmenlerin geçici olarak kabul edilmesi nedeniyle kalıcılık içeren entegrasyon tartışmalarından bilinçli olarak uzak durma motivasyonu ile bağlantılı olabilirdi. Bu bağlamda sosyal uyumun kavramsal olarak esnek olmakla birlikte, uygulamada zaman zaman entegrasyoncu ya da asimilasyoncu beklentilerle iç içe geçebildiği, özellikle eğitim ve benzeri politika alanlarında bu çelişkinin daha görünür hâle geldiği ifade edildi.

Son olarak, bazı STK'ların **sosyal uyum kavramı yerine ya da onunla birlikte farklı kavramsal çerçeveler** kullandıklarını söyleyebiliriz. Buna göre, örneğin, sosyal içerme yaklaşımı yalnızca göçmenleri değil, tüm güvencesiz ve ikincilleştirilmiş grupları kapsayan daha geniş bir eşitlik ve haklar perspektifi sunuyor. Kente uyum kavramı, örneğin, yaşanan yerelin mekânsal, toplumsal ve yönetsel özelliklerine uyumu öne çıkarırken, birlikte yaşam yaklaşımı, uyumun yükünü yalnızca göçmenlere değil, ev sahibi topluma da dağıtan, karşılıklı sorumluluk ve dönüşüm vurgusu yapan bir çerçeve olarak tanımlanıyor. Bu çeşitlilik, STK alanında sosyal uyumun tekil bir kavramsal çerçeveye indirgenmediğini, farklı politik, etik ve pratik önceliklerle yeniden yorumlandığını gösteriyor.

2.4. Sosyal uyum alanında yürütülen çalışmalar

Kavramdan pratiğe ve uygulamaya geçtiğimizde STK'ların sosyal uyumu desteklemeye yönelik ne tür faaliyetler yürüttükleri ve bu faaliyetleri hangi amaçlar, yöntemler ve öncelikler doğrultusunda kurguladıkları sorusu önem kazanıyor. Burada ilk iki yönelim yine kurumların yaklaşımlarına büyük oranda paralellik gösterirken, üçüncü yaklaşım – özellikle yerelden örgütlenen hak temelli STK'larda – daha politik bir dönüşümü vurgulayarak kurumlarda öne çıkan 'ana akımlaştırma' çerçevesinden ayrışıyor.

İlk faaliyet türü **temas, etkileşim ve psikososyal süreçlere odaklanan yaklaşımlar** etrafında ortaya çıkıyor. Bu yaklaşımda sosyal uyum, bireyler ve gruplar arasındaki sosyal ve psikolojik ilişkilerin dönüşümü üzerinden ele alınıyor. Katılımcılar açısından temas, etkileşim ve karşılıklı tanıma önyargıların azalması ve güvenin kurulması için bir temel oluşturuyor. Bu çerçevede ortak etkinlikler, atölye çalışmaları, kültürel ve sanatsal faaliyetler ile özellikle diyalog yoluyla iletişim imkânları ön plana çıkıyor. Psikososyal becerilerin geliştirilmesi, empati kurulması ve çatışma çözümü da bu faaliyetlerin temel hedefleri arasında yer alıyor. Bununla birlikte, bu tür müdahaleler özellikle ilk temasın kurulması açısından önemli görülmele birlikte, bunların kalıcı etki yaratabilmesi için süreklilik niteliği kazanması gerektiğine inanılıyor.

İkinci faaliyet türü **sosyal uyumu toplumsal ve ekonomik hayata katılım üzerinden tanımlayan yaklaşımla** bağlantılıdır. İşgücüne katılım, kayıtlı istihdam ve iş yeri ruhsatlandırması, vergi ödeme, maddi kaynaklara erişim ve eğitime dâhil olma gibi başlıklar üzerinden yapılan proje ve programlarla sosyal uyumun toplumsal ve ekonomik katılım yoluyla ve 'kendine yeterlilikle' gerçekleşeceği öngörülüyor. Ayrıca bu yaklaşımda mülteciler açısından yasal çerçeveye, yerel kurallara ve kültürel normlara aşinalık da önem taşıırken ev sahibi toplumun da göçmenlere kabul göstermesi gerektiği ifade ediliyor. Üçüncü faaliyet türü **sosyal uyumu daha geniş bir birlikte yaşama ve toplumsal dönüşüm meselesi olarak gören yaklaşımla** bağlantılıdır. Bu politik perspektif, ensar-muhacir gibi hayırseverlik temelli hiyerarşik yaklaşımları eleştirerek, eşitlik ve hak temelli bir birlikte yaşam anlayışını savunarak kültür, kurumlar, normlar, hukuki çerçeveler ve kamusal düzenin dönüşümünü sosyal uyumun temel bileşenleri olarak görüyor. Ayrımcılık, ırkçılık ve nefret söylemiyle mücadele ile kapsayıcı ve ayrımcılık karşıtı politikaların geliştirilmesi bu yaklaşımın merkezinde yer alıyor. Sosyal uyum bu bağlamda, yalnızca bireylerin davranışlarının değil, toplumsal normların, kurumsal pratiklerin ve kamusal düzenin dönüşümünü hedefleyen uzun soluklu bir süreç olarak tanımlanıyor. Bu çerçeveyi hayata geçirecek daha uzun soluklu, tek seferlik olmayan, programatik faaliyetler önemseniyor. Ancak bu yaklaşıma sahip STK'ların sınırlı sayıda olduğunu ve etkinliklerinin de sınırlı olduğunu söyleyebiliriz.

2.5. STK'ların sosyal uyum alanında kendi rollerine dair algıları

STK'ların Türkiye'de sosyal uyum alanında yürütülen faaliyetlerin başlıca uygulayıcıları arasında yer almaları görüşmelerde kendilerine bu alandaki rollerini nasıl değerlendirdiklerini doğrudan sormamızı gerektirdi. Aşağıda STK temsilcilerinin kendi rollerine dair değerlendirmeleri, hem üstlendikleri işlevlere hem de bu rolün sınırlarına ve kendilerine yönelttikleri özeleştiriyeye dair bulgularla birlikte sunuluyor.

Farklı STK'lardan temsilcilerin hemfikir oldukları konulardan biri, **Suriyeli göçünü takiben STK'ların hem genel olarak göç hem de özel olarak sosyal uyum alanında daha görünür ve merkezi bir rol üstlenmiş olmalarıdır.** Buna göre STK'lar, devletin doğrudan erişemediği ya da yeterince hızlı ve esnek biçimde müdahil olamadığı alanlarda önemli bir boşluğu doldurmuş, sahaya ve çeşitli gruplara yakınlıkları sayesinde ihtiyaçları daha yakından izleyebilmiş ve gruplar arası ilişkilerde “nabız tutan” aktörler hâline gelmişlerdir. Bu yönüyle sosyal uyum alanında STK'lar hem yerel bağlamı bilen hem de farklı gruplar arasında temas kurabilen esas aktörler olarak tanımlanıyor.

Bununla birlikte katılımcılar, **STK'ların bu alandaki rolünün tek başına yeterli olmadığını** da yaygın biçimde vurguladılar. Ulaşılan kişi sayısı, yaratılan etki ve faaliyetlerin sürekliliği açısından STK'ların kapasite sınırlılıklarının bulunduğunu, çalışmaların çoğunlukla proje bazlı, küçük ölçekli ve geçici müdahalelerle sınırlı kaldığını ifade ettiler. Bu nedenle sosyal uyum alanında STK'ların rolü sıklıkla “tamamlayıcı” olarak tarif edildi ve kalıcı bir etkinin ancak kamu kurumlarıyla iş birliği içinde mümkün olabileceği vurgulandı.

Görüşmelerde sıklıkla karşımıza çıkan “devletin kaçınılmaz rolü” vurgusu, **sosyal uyumun ölçeği ve niteliği itibarıyla STK'ların omuzlayamayacağı kadar “büyük” bir mesele olduğunu** anlatıyor. Küçük, yerel, hatta büyük ve kurumsallaşmış STK'lar dâhil olmak üzere pek çok katılımcı, “tek başına olmaz” ya da “gücümüz yetmez” ifadeleriyle bu sınırı açıkça dile getirdi. Bu değerlendirmeler, tartışmayı doğal olarak devletin sosyal uyumdaki rolüne taşıyor ve merkezi otoritenin uzun vadeli strateji geliştirmesi, koordinasyon sağlaması ve yerel yönetimler ile STK'ları kapsayan bütüncül politikalar üretmesi gerekliliğini ortaya koyuyor. Buna karşın bazı katılımcılar, devletin mevcut göç politikaları ve göçmenlere yönelik söylemleri nedeniyle bu rolü üstlenmesinin neredeyse mümkün olmadığını düşünüyor.

STK'ların kendi rollerine dair değerlendirmeleri, **sosyal uyumun proje ve fon odaklı bir çalışma alanına dönüştüğünü göstermekle birlikte güçlü bir özeleştirisinin** de ortaya çıkmasını sağlıyor. Katılımcılar sosyal uyumun kimi durumlarda sahadaki ihtiyaçlardan ziyade donör öncelikleri doğrultusunda tanımlanmasını ve yalnızca fonlara erişebilmek amacıyla bu başlık altında faaliyetler yürütülmesini eleştirdiler. Bunun yanı sıra bazı katılımcılar hedef topluluğu ve yerel bağlamı yeterince tanımadan alana giren sivil toplum aktörleri nedeniyle sosyal uyumun kavramsal içeriğinin zayıfladığını ve araçsallaştırıldığını dile getirdiler. Bu durum, sosyal uyumun uzun vadeli ve dönüştürücü bir hedef olmaktan ziyade, proje mantığına sıkışan geçici müdahaleler bütünü hâline gelmesi riskini getiriyor.

Bir diğer önemli eleştiri, sosyal uyum alanında kullanılan yöntemlerin niteliğine ilişkindir. Özellikle kısa süreli ve etkinlik temelli faaliyetlerin yeterli hazırlık ve takip mekanizmalarının olmadığı durumlarda algı ve tutumları dönüştürmede yetersiz kaldığı, hatta kimi zaman olumsuz etkiler yaratabildiği ifade edildi. Sosyal uyumun yalnızca istihdama erişim ve ekonomik katılım üzerinden tanımlanması, bazı katılımcılar açısından eleştirilmesi gereken bir diğer yaklaşım. Çünkü sosyal uyum sadece piyasaya katılım üzerinden düşünüldüğünde toplumsal ve ilişkisel boyutları geri plana itilebiliyor.

Görüşmelerde **STK'lar arasında artan rekabet, kutuplaşma ve iletişimsizlik hâlinin bilgi paylaşımını ve eşgüdümü zayıflattığı, bu durumun sosyal uyum alanında parçalı, birbirinin tekrarı ve etkisi sınırlı müdahalelere yol açtığı eleştirilerine** yer verildi. Burada ortaya çıkan sorunlardan bir başkası, uygulayıcılık ile savunuculuk gerilimi diyebileceğimiz ve günümüzde sivil toplumun manevra alanının daralmasına içkin bir durumla bağlantılı. Bazı katılımcılar sosyal uyum alanında artan uygulayıcı rolün STK'ların esas işlevlerinden biri olarak görülen savunuculuk ve eleştirel izleme kapasitesini daralttığını dile getirdiler. Bürokratik ve politik baskılar, özellikle insan hakları perspektifiyle çalışan STK'lar için sivil alanın giderek daraldığına işaret ederken, devletle daha uyumlu çalışan hizmet odaklı STK'lara talebin arttığına ilişkin bir tabloya dikkat çekildi.

2.6. Sosyal uyum alanında iş birliği deneyimleri

STK'lar sosyal uyum faaliyetleri kapsamında çeşitli kurum ve kuruluşlarla, aynı zamanda diğer STK'larla çeşitli düzeylerde iş birlikleri geliştiriyorlar. Bunlar arasında birinci bölümde yer alan kurumlar da bulunuyor. STK'lar açısından **sosyal uyum, doğası gereği çok aktörlü iş birliklerini gerektiren bir alandır ve iş birlikleri olmadan faaliyet yürütmek ya da politika yapmak neredeyse mümkün değildir.** Bununla birlikte iş birliklerinin kapsamı ve niteliği, STK'ların kurumsal kapasitesi, ölçeği ve alandaki yerleşikliği açısından önemli ölçüde farklılaşıyor. İş birliklerinin niteliği ise güç asimetrisine, politik konjonktüre ve fon bağımlılığı gibi bazı faktörlere bağlı görünüyor.

Birçok STK açısından iş birliğine konu olan temel aktörler kamu kurumlarıdır. Bu iş birliği deneyimleri ise çeşitlilik gösteriyor. Bazı STK'lar kamu ile yüksek düzeyde, kalıcı ve kurumsallaşmış ortaklıklar kurarken, bazıları yalnızca belirli projeler ya da faaliyetler kapsamında sınırlı iş birlikleri geliştiriyor, diğerleri ise politik duruşları, yeni kurulmuş olmaları ya da kamuya erişim imkânlarının kısıtlılığı gibi değişen nedenlerle iş birliği kurmuyor ya da kuramıyor. Özellikle eğitim ve istihdam alanlarında kamu kurumlarıyla iş birliği çoğu zaman bir zorunlulukken, buna karşılık STK'ların sahaya ve yerel ihtiyaçlara daha hâkim olmaları nedeniyle devletin de STK'lara ihtiyaç duyduğu sıkça dile getirildi. Ancak kavramsal farklılıklar, hiyerarşik yapı ve STK'ların bağımsız hareket alanının sınırlılığı gibi nedenlerle uygulamada çeşitli zorluklar ortaya çıkıyor. Sosyal uyumun devletin gündemindeki önceliğinin azalmasıyla birlikte bu iş birliklerinin de zayıflama eğilimine girdiğini gözlemleyebiliyoruz.

Bir diğer iş birliği bağlantısı yerel yönetimlerde ortaya çıkıyor. Belediyeler STK'lar açısından mekân ve araç sağlama, sosyal hizmetlere yönlendirme ve yerel-göçmen grupları bir araya getirme nedeniyle kritik rollere sahip. STK'lar ise belediye personeline eğitim verme, ihtiyaç tespiti yapma ve saha bilgisini paylaşma gibi katkılarda bulunuyor. Bununla birlikte, bu iş birliklerinin belediyelerin siyasi yapısına ve değişen politik konjonktüre bağlı olarak değiştiği ve kararsız olduğu, yerel yönetimlerin önceliklerinin hızlı değişebildiği görülüyor.

Fon kurumlarıyla ilişkiler ise STK'ların varlığını sürdürebilmeleri açısından hayati öneme sahiptir. Bazı STK'lar için bu ilişkiler ağırlıklı olarak finansman teminiyle sınırlı kalırken, daha kurumsallaşmış ve büyük ölçekli STK'lar için uzun vadeli ortaklıklara dönüşebiliyor. Ancak fon sağlayıcıların önceliklerinin proje içeriklerini belirlemesi, hiyerarşik ilişki biçimleri ve aşırı müdahalecilik bazı STK'lar açısından iş birliğini zorlaştıran sorunlar olarak görülüyor.

Sivil toplum alanında ideal hâliyle ‘eşitler’ ya da akranlar olarak tanımlanabilecek STK’ların aralarında kurdukları iş birlikleri bu başlığın bir başka boyutu. Sosyal uyum ya da genel olarak göç alanında çalışan STK’lar arasında iş birliklerinin çoğunlukla uzmanlık bilgisi paylaşımı, yönlendirme ve ağlar üzerinden şekillendiğini söyleyebiliriz. Göç alanı dışında çalışan ancak ayrımcılık, nefret söylemi veya hak temelli konularda uzmanlaşmış STK’larla kurulan ilişkiler ya da sosyal uyum alanında çalışan STK’lar arasında oluşturulan ağlar bilgi ve deneyim paylaşımını mümkün kılabilir. Bununla birlikte, bu iş birliklerinde ideolojik ve politik duruş yakınlığının tercih edildiği, artan rekabet ve kutuplaşmanın ise koordinasyonu zorlaştırdığı görülüyor.

2.7. Sosyal uyum çalışmalarında engeller ve zorluklar

Kurumlar bölümünde olduğu gibi STK’lar da sosyal uyum faaliyetlerini hayata geçirirken karşılaştıkları zorluklar arasında fonların azalmasına, tutarlı bir devlet politikasının yokluğuna, değişen siyasi konjonktür gibi ortak engellere işaret ediyorlar. Ancak kurumlardan farklı olarak STK’ların özgün deneyimleri ve sorunları da var. Farklılıklar büyük ölçüde STK’ların yerel ölçekte ve özellikle İstanbul gibi yoğun ve karmaşık bir yerde çalışmalarından kaynaklanıyor. Bunun yanı sıra doğrudan uygulayıcı olmalarının ve gruplarla birlikte çalışmanın getirdiği farkındalıklar ve sahada çalışan STK üyelerinin kişisel deneyimleri ve duygusal yükleri söz konusu.

İstanbul gibi bir metropolde hem göçmenlerin sayıca ve çeşitlilik bakımından diğer illerle kıyaslanamayacak bir yoğunluğa sahip olması hem de mekânsal yoğunlaşmanın düzeyi ihtiyaçların ve beklentilerin daha fazla ve karmaşık olmasına neden oluyor. STK’lar için iç içe geçmiş büyük ölçekli sorunlar ve ihtiyaçlar karşısında yeterli olamama durumu oldukça yaygın. Kentin hızına, parçalı yapısına ve gündelik hayatın temposuna bağlı olarak yerel halk ile göçmenler arasında anlamlı temas alanları yaratmanın zorluğu, sosyal uyum gibi doğası gereği ilişkilene ve temas gerektiren bir konuyu çalışmayı da zorlaştırabiliyor.

Ekonomik, sosyal ve siyasal dalgalanmalar STK’ların çalışmalarını doğrudan etkileyen ve biçimlendiren bir diğer mesele. Ekonomik krizin derinleşmesi, yükselen sağ popülist siyaset, mültecilerin siyasi bir araç hâline gelmesi ve buna paralel olarak ana akım medyada ve sosyal medyada yayılan organize nefret söylemi toplumsal algıların hızla olumsuz yönde evrilmesine yol açtığında, STK’ların sosyal uyum çalışmaları da bu gelişmelerden olumsuz etkileniyor. STK’lar bu süreci sıklıkla “nefret sarmalı” olarak tanımladılar. Böyle bir ortamda yapılan tüm sosyal uyum çalışmalarının “kumdan kale” olduğunu ifade ettiler. Artan görünürlük riskleri, hedef gösterilme kaygısı ve politik hassasiyetler nedeniyle bazı STK’lar daha temkinli davrandıklarını, kimi zaman faaliyetlerini görünür kılmaktan kaçındıklarını söylediler.

STK’ların fiziksel varlıklarını ve kaynaklarını sürdürebilmeleri genellikle fonlara bağlı olduğu için **fonların varlığı faaliyetlerini mümkün kılan, yokluğu ise bu faaliyetleri sonlandırabilen nitelikte bir belirleyiciliğe sahip.** Bu durum hem kurumsallaşmış büyük ölçekli STK’lar hem de görece yerel ve küçük ölçekli STK’lar için geçerli. Nitekim sosyal uyum alanında fonların azalması, donörlerin bu alandan çıkış stratejileri geliştirmesi, özellikle 2023 depreminden sonra fonların başka alanlara kayması ve bazı çalışmaların “fonlanabilir” görülmemesi hem küçük ölçekli hem de kurumsallaşmış STK’lar için genel olarak mültecilere yönelik çalışmaların ve özel olarak sosyal uyum alanında çalışmaların sürdürülebilirliğini oldukça zorlaştırmış görünüyor. Bazı STK’lar fonların azalması ya da tamamen kesilmesiyle bağlantılı olarak sosyal uyum çalışmalarını sınırlandırdıklarını ya da tamamen sonlandırdıklarını belirttiler.

Öte yandan, sosyal uyum gibi bir konuda fonlu çalışmayla da bağlantılı bir başka sorun ortaya çıkıyor: **kısa vadeli projelerle çalışma ve sosyal uyumu ölçmenin zorluğu**. Sosyal uyum doğası gereği uzun vadeli ve ulaşılması kolay olmayan bir hedef olmasına karşın, çoğunlukla kısa süreli ve proje temelli bir çalışma mantığı içinde çözülmeye çalışılıyor. STK'lar için buradaki temel sorun kısa süreli projeler yoluyla sosyal uyum gibi karmaşık bir sürecin etkisini ölçmenin güç olmasıdır. Donörlerin ise somut, nicel ve kısa vadeli çıktı beklentileri burada bir çatışma yaratıyor. Projelerin bitiminde uzun vadeli etkinin izlenememesi bir tür proje-çıkı döngüsüne neden oluyor.

Daha önce, sosyal uyum ve göç alanında iş birliklerinin STK'larca önemli görüldüğüne değinmiştik. Özellikle **toplumsal ve siyasal tepkilerin yükseldiği dönemlerde kamu kurumları, yerel aktörler veya diğer paydaşların “uyum” ya da “Suriyeliler” başlığı altında iş birliği yapmaktan kaçındıklarını ya da bu desteği görünür olmadan sağlama eğiliminde olduklarını** görüyoruz. Dolayısıyla belli koşullarda iş birlikleri ya örtük biçimde devam ediyor ya da tamamen askıya alınıyor. Özellikle seçim dönemlerinde bu çekilme halinin yaygınlaştığını söylemek mümkün. Hak temelli çalışan STK'lar için kamu ile iş birliği kurmanın halihazırda zor olduğunu, bu değişen koşulların söz konusu zorluğu daha fazla artırdığını ekleyebiliriz.

Yine hem toplumsal tepkilerle hem de sosyal uyum çalışmalarına içkin bir durumla bağlantılı olarak, katılımcılar bir diğer sorunu **faaliyetlere katılımın azalması** olarak teşhis ettiler. Toplumsal tepkilerin artması, yerel halkın Suriyelilerin dâhil olduğu faaliyetlere katılmak istememesi; göçmenlerin ise ekonomik zorluklar, zaman kısıtları ve ulaşım masrafları nedeniyle etkinliklere erişememesi katılımı düşüren nedenler olarak sayıldı. Bununla birlikte, beklentiler ile faaliyet içerikleri arasındaki uyumsuzluk da önemli bir engel olarak aktarıldı. Özellikle daha önce insani yardım odaklı çalışan STK'ların sosyal uyum faaliyetlerine yönelmesi, bazı göçmen gruplar açısından “somut fayda” üretmediği algısını yaratıp ilgiyi azaltabiliyor. Buna ek olarak, Suriyelilere yönelik artan bürokratik engeller de (örneğin il dışı etkinlikler için yol izni alınamaması) katılımı sınırlandıran nedenler arasında.

STK'ların sosyal uyum çalışmalarında kimi zaman gruplar arası ilişkileri sağlamada karşılaşılan temel bir zorluk da **dil bariyeri**. Katılımcılara göre özellikle kadınlar arasında Türkçe bilmemeye bağlı olarak hem katılım hem de iletişim sorunları yaşanabiliyor. Her ne kadar gruplar arası teması artırmaya ilişkin etkinlikler tercümanlar aracılığıyla yapılsa bile, iletişim sorununu aşmak kimi zaman mümkün olmuyor ve bu durum faaliyetlerin derinlikli ve kapsamlı olmasını engelliyor.

Buraya kadar STK'ların karşılaştıkları sorunların ağırlıklı olarak kendileri dışındaki nedenlerle bağlantılı olarak ortaya çıktığını gördük. Diğer yandan, toplumsal tepkilere fazla duyarlı olan sosyal uyum çalışmasını bizzat yürüten STK çalışanlarının neler yaşadıkları ve bu alandaki deneyimleri de ayrı bir değerlendirme konusu. **Göçmenlerle çalışmanın beraberinde getirdiği ikincil travma riski**, konjonktürel belirsizlikler, kaynak yetersizliği ve artan toplumsal baskılar, STK çalışanlarında yorgunluk, çaresizlik ve umutsuzluk duygularını besliyor. STK temsilcileri bir yandan beklentiler karşısında ‘yeterli olamama’ halinin verdiği umutsuzluk duygusuyla, diğer yandan özellikle göçmen karşıtlığının yükseldiği dönemlerde karşılaştıkları olumsuz tepkilerle baş etmek zorunda kalıyorlar.

2.8. STK'ların sosyal uyuma yönelik politika ve program önerileri

STK temsilcilerine gruplar arası ilişkilerin ve sosyal uyumun güçlendirilmesi için ne tür program ve politikalara ihtiyaç duyulduğu sorusunu yönelttiğimizde ilk aldığımız yanıtlar önerilerden ziyade mevcut uygulama ve politikalara ilişkin eleştiriler oldu. Kurumlar bölümünde de benzer bir eleştiri (açık ve tutarlı bir politikanın yokluğu) dile getirilmişti; ancak **STK'ların eleştirisi hem kapsam hem de ayrıntı bakımından daha geniş ve somut boyutlar içeriyor.**

Öncelikle STK'lar nezdinde **sosyal uyuma ilişkin program ve projelerin sonuçsuz kaldığı ya da başarılı olamadığı konusunda yaygın bir kanaatin var olduğunu** söyleyebiliriz. Katılımcılar bunu büyük ölçüde Türkiye'de göç ve uyuma ilişkin bütüncül, tutarlı ve uzun vadeli bir kamu politikasının yokluğuyla ilişkili olduğunu düşünüyorlardı. Eleştirdikleri temel sorunlardan biri Suriyelilerin statüsünün uzun süre “misafirlik” ve “geçicilik” üzerinden kurgulanmasıydı. Onlar açısından bu yaklaşım hem devletin uyum politikalarını geciktirmesine hem de ev sahibi toplumda Suriyelilerin kalıcılığına dair gerçekçi bir fikir oluşmamasına neden oldu.

Katılımcılar **sosyal uyum konusunda geç kalındığına dair güçlü bir ortak kanaati paylaşmakla birlikte, bu gecikmenin yalnızca zamanlama ile ilgili değil, doğrudan göç politikasının kendisiyle ilgili olduğunu** vurguladılar. Bazı anlatımlarda, “yanlış göç politikası” ya da “olmayan göç politikası” ifadeleriyle, sosyal uyumun ancak açık bir göç rejimi ve statü çerçevesi içinde anlamlı olabileceğini dile getirdiler.

Değişen uygulamalar ve artan bürokratik engeller de bir diğer eleştiri konusuydu. İller arası seyahat kısıtlamaları ve İstanbul'da birçok ilçenin yeni ikamete kapatılması STK temsilcilerine göre Suriyelilerin güvencesizliğini artırıyor ve sosyal uyumu fiilen zorlaştırıyor. “Sosyal uyum fazının sona erdiği” yönündeki söylemler ile eşzamanlı olarak geri dönüş ve düzensiz göçle mücadele politikalarının öne çıkması, devletin bu alandan çekildiği algısını güçlendiriyor.

Son olarak, **Suriyelilere ilişkin yanlış bilgilerin ve dezenformasyonun yaygınlığı karşısında devletin düzeltici bir rol üstlenmemesi** de önemli bir eleştiri konusu. Buna göre kamuoyunda “yük”, “maliyet” ve “tehdit” söylemlerinin devlet yetkilileri tarafından da dolaşıma sokulması olumsuz algıların kurumsal düzeyde yeniden üretilmesine yol açıyor. STK'lara göre, veri paylaşımındaki isteksizlik ve kamu spotları gibi bilgilendirici araçların kullanılmaması, sosyal uyumu zayıflatan temel faktörler arasında.

Bu eleştirilerin ışığında, STK'ların politika önerileri, **sosyal uyumun ancak uzun vadeli, kapsayıcı ve hak temelli bir yaklaşım çerçevesinde güçlendirilebileceği** fikri etrafında yoğunlaşıyor. Öneriler ağırlıklı olarak eğitim, medya ve istihdam alanlarında toplanırken, bu alanların her birinin sosyal uyum için kilit müdahale noktaları olduğu vurgulanıyor.

STK temsilcileri için okullar sosyal uyumu hayata geçirmenin en etkili olabileceği alanların başında geliyor. Çünkü Suriyeli çocukların maruz kaldıkları ve kimi zaman okulu terk etmeleriyle sonuçlanan akran zorbalığı ve dışlanma yalnızca bireysel değil, toplumsal sonuçları olan bir meseledir. Bu nedenle, göç ve göçmenlik konularının insan hakları perspektifiyle eğitim müfredatına dâhil edilmesi; öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin bu alanda desteklenmesi; STK'ların okullarda daha rahat çalışabilmesinin sağlanması öneriliyor. Göçün “istisnai” değil, toplumsal bir gerçeklik olarak ele alınması gerektiği vurgulanıyor.

“İstihdam olmadan uyum olmaz,” görüşünün STK temsilcileri arasında da oldukça yaygın olduğunu söylemek mümkün. Buna göre sosyal uyum kayıtlı istihdam ve ruhsatlandırma yoluyla eşit koşullar yaratmaktan geçer. Bunun için de geçim kaynakları çeşitlendirilmeli ve özellikle kadınların ücretli çalışma hayatına katılmaları sağlanmalıdır. Katılımcıların istihdamla bağlantılı olarak ele aldıkları sosyal yardımlar da üzerinde düzenleme yapılması gereken bir alan olarak görülüyor, çünkü sosyal yardımların kayıt dışı çalışmayı teşvik eden bir yanı olduğu düşünülüyor. Bu nedenle sosyal yardım konusunun gözden geçirilmesi ve istihdam politikalarının sosyal uyum hedefleriyle uyumlu hâle getirilmesi öneriliyor. Burada kamu kurumlarının düzenleyici rolüne vurgu yapılıyor.

Politika üretimine konu olması gerektiği düşünülen bir diğer konu medya çalışmalarıdır. STK'lara göre bu sosyal uyum alanında en etkili fakat en az kullanılan araçlardan biridir. Bu kapsamda dezenformasyonun önlenmesi, yanlış bilgilerin düzeltilmesi ve göçmenlerin olumlu görünürlüğü'nün artırılması için kamu spotları, belgeseller ve kapsayıcı yayın politikaları öneriliyor. Medyanın toplumsal algıları dönüştürme kapasitesi göz önünde bulundurularak, bu alanda kamunun daha aktif ve sorumlu bir rol üstlenmesi gerektiği ifade ediliyor.

STK'lar doğrudan gruplarla birlikte çalıştıkları için dil meselesi, daha önce de belirttiğimiz gibi, hem faaliyetlerde bir bariyer haline gelebiliyor hem de göçmenlerin hizmetlere erişimini ve gündelik ilişkilerini sınırlandırabiliyor. Bu nedenle **dil eğitimi sosyal uyumun gerçekleşmesinde bir gereklilik olarak görülüyor.** Bu kapsamda dil eğitiminin kamusal bir sorumluluk olarak ele alınması, üniversitelerin ve diğer eğitim kurumlarının bu sürece daha aktif biçimde dahil edilmesi öneriliyor.

STK'lar ağırlıklı olarak yerelerde çalıştıkları için **başka yerel aktörlerin, özellikle yerel yönetimlerin sosyal uyum çalışmalarındaki önemine** işaret ediyorlar. Bu kapsamda belediyelere nüfus yüküyle orantılı bütçe ve personel aktarımı yapılması, merkezi yönetimin yerel aktörlere yetki devri gerçekleştirmesi ve özellikle kadınlar ve diğer gruplara yönelik yerel programların desteklenmesi öneriliyor.

Son olarak, STK'lar yasal statü ve uzun vadeli göç politikası ihtiyacını vurguluyorlar. Suriyelilerin hukuki statüsündeki belirsizliğin uyumu zorlaştırdığını, statünün netleşmesinin (eşit hak ve yükümlülükler temelinde) toplumsal ilişkileri kolaylaştıracağını düşünüyorlar. Katılımcılar, sosyal uyumun ancak sosyal adalet, eşitlik ve hak temelli yaklaşımlarla; merkezi hükümetin liderliğinde, tüm aktörleri kapsayan bir göç politikası çerçevesiyle mümkün olabileceğini ifade ediyorlar.

3. İstanbul İlçelerinde Yerel Halk Açısından Algılar, İnançlar ve Temas

Bu bölümde İstanbul'da Suriyeli nüfusun yoğun olduğu dört ilçede (Esenler, Fatih, Sultanbeyli ve Zeytinburnu) 12 Şubat-17 Mart 2024 tarihleri arasında yürüttüğümüz anket çalışmasının sonuçlarına yer veriyoruz. Bulgular, proje ekibi tarafından tasarlanan anket araştırmasının Optimist Research tarafından dört ilçede Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı 28 mahallede 956 Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıyla uygulanmasına dayanıyor. Bu bölümün raporu proje araştırmacısı Prof. Dr. Çiğdem Bağcı, Sabancı Üniversitesi yüksek lisans öğrencisi Büşra Kaplan ve projenin doktora sonrası araştırmacısı Dr. Ezgi Güler tarafından hazırlandı.

Anket kapsamında yerel halkın hem genel olarak hem de Suriyeliler özelinde sosyal uyum ve nüfus çeşitliliğine dair algı ve inançları, Suriyeliler ile hangi mekânlarda ne sıklıkla temas ettikleri ve bu temasın niteliği, ayrıca sosyal uyumun sağlanması konusunda farklı aktörlere atfettikleri görevlere ilişkin çeşitli sorular soruldu.

3.1. Katılımcılara dair demografik bilgiler

956 katılımcıdan:

- %50,2'si kadındır.
- En genci 18, en yaşlısı ise 78 yaşında olup, ortalama yaş 37'dir.
- %88,2'si kendisini Türk, %11,1'i Kürt olarak tanımlıyor. Kalan katılımcılar arasında ise 1 kişi kendisini Alevi, 2 kişi Zaza ve 4 kişi Arap olarak tanımlıyor.
- %53,3'ü çalışıyor.
- %78,7'si gelir durumlarının Türkiye genelinde alt %50'lik dilimde yer aldığını belirtiyor.
- %51,7'si en az lise mezunudur.
- Siyasi yönelimlerini 1 (en sol) ile 10 (en sağ) arasında değerlendirmeleri istendiğinde, katılımcı profilinin 6,2 ortalama ile genel olarak sağa daha yakın bir konumda olduğu gözlemlenmiştir.
- Benzer şekilde, dine bağlılık düzeyi 1 (çok düşük) ile 10 (çok yüksek) arasında değerlendirilmiş ve 7,5 ortalama ile katılımcıların genel olarak belirgin bir biçimde dindar eğilim sergilediği tespit edilmiştir.
- Yaşadıkları mahallede ikamet süresi ortalama 21 senedir.

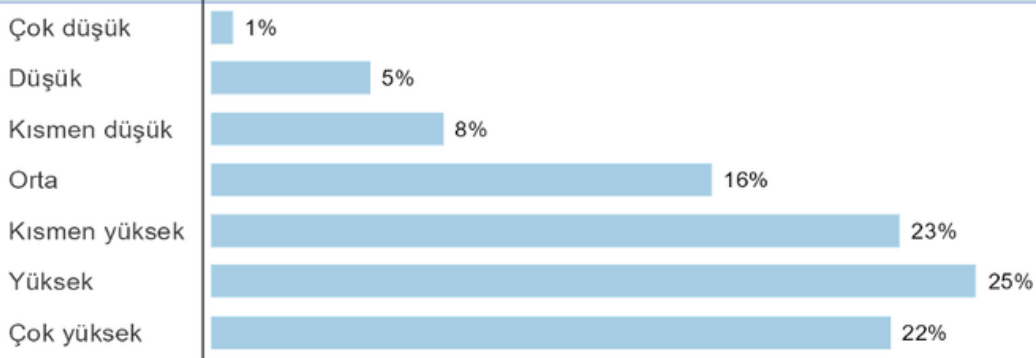
3.2. Yereldeki çeşitliliğe ve sosyal uyuma dair algılar ve inançlar

Anket çalışmasında katılımcıların yereldeki nüfus çeşitliliği ve sosyal uyum konularına ilişkin algı, tutum ve inançlarını ölçmek için çeşitli sorular soruldu. Ayrıca, Suriyelilere yönelik tutum ve inançların genel nüfustan farklılaşıp farklılaşmadığını değerlendirebilmek için benzer sorular hem genel nüfusun çeşitliliği bağlamında hem de Suriyeli nüfus özelinde soruldu. Katılımcılardan çeşitlilik ve sosyal uyuma yönelik algı ve inanç düzeylerini 1'in çok düşük, 7'nin çok yüksek düzeyi temsil ettiği bir ölçek üzerinde değerlendirmeleri istendi.

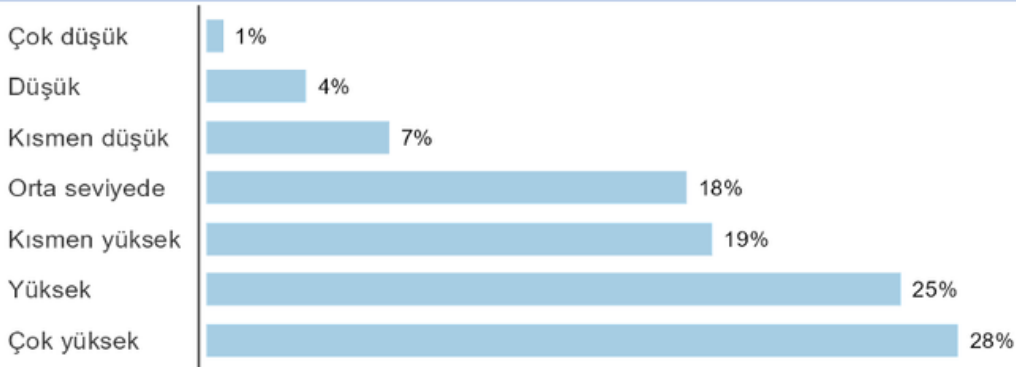
Nüfus çeşitliliğine ve Suriyeli nüfusun büyüklüğüne yönelik algılar

Katılımcılara birer madde ile mahallelerindeki genel çeşitliliğin ve Suriyeli nüfusun büyüklüğünün derecesi soruldu. Katılımcıların %70'i mahallelerindeki genel çeşitliliğin en azından kısmen yüksek olduğunu düşünürken, %72'si de Suriyeli nüfusun kısmen yüksek ve üzeri olduğunu belirtti.

“Yaşadığınız yerde nüfus çeşitliliğinin (farklı din, mezhep, ırk, etnik kimlik veya kültürden gelen grupların varlığı) ne seviyede olduğunu düşünüyorsunuz?”

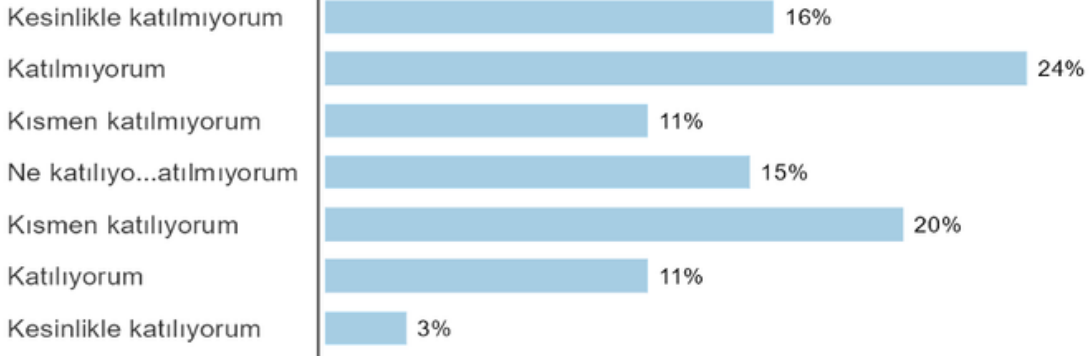
“Mahallenizde/semtinizde Suriyeli göçmen sayısının ne seviyede olduğunu düşünüyorsunuz?”

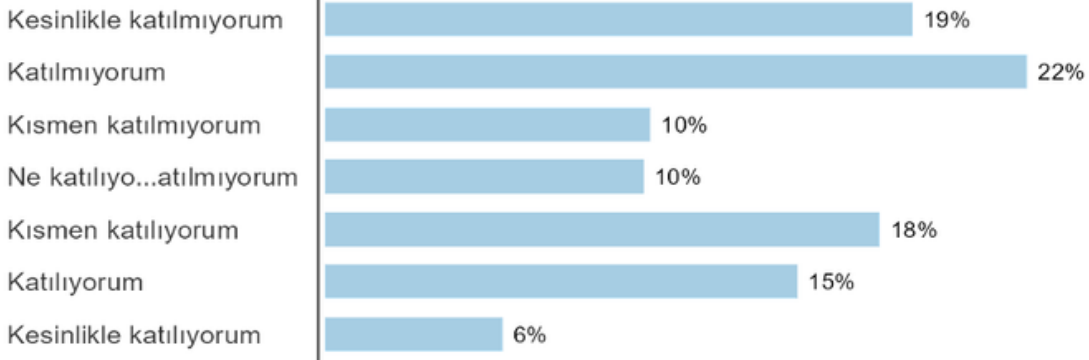
Çeşitliliğe yönelik inançlar

Çeşitliliğe yönelik inançlar hem yerele hem de genel kültürel çeşitliliğe yönelik tutumları kapsayan 11 maddelik tek bir ölçekle ölçüldü. Tüm soruların ortalaması alınarak oluşturulan 'çeşitliliğe yönelik inançlar' değişkeninin 3,90 ortalama ile (1-7 arası) ölçeğin orta noktasına yakın olduğu tespit edildi.

"Mahalleimde/semtimde var olan çeşitlilik buranın gelişimi için faydalıdır."

"Farklı grupların varlığı bizim kültürümüzü olumlu yönde etkiler."

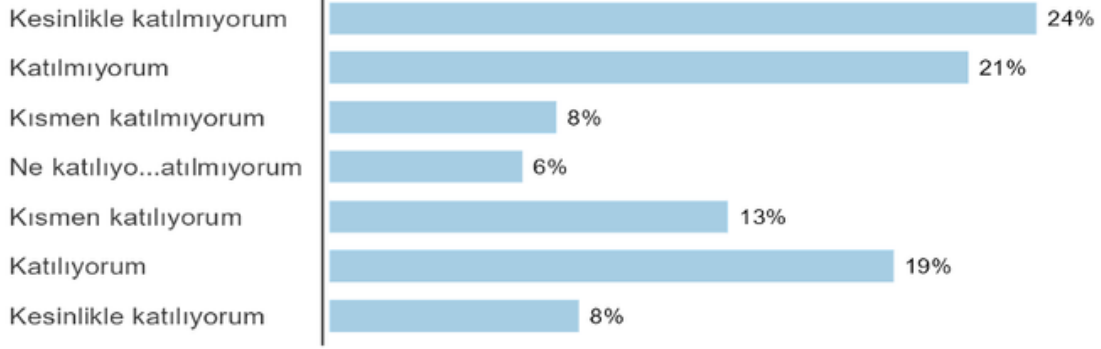
Bulgulara göre, katılımcıların %51'i kısmen ya da daha kesin bir biçimde yerel çeşitliliğin mahalle veya semtlerinin gelişimi için faydalı olduğuna katılmadığını ifade etmiştir. Benzer bir şekilde, farklı grupların kültürlerini olumlu yönde etkilediği fikrine katılımcıların %51'i en azından kısmen karşı çıkmaktadır. Bu dağılım, çeşitliliğe yönelik inançları ölçen maddelere katılan ve katılmayan katılımcıların oranlarının birbirine yakın olduğunu, ancak katılmayanların oranının nispeten daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Suriyelilerin kültürlenme sürecine yönelik tutumlar

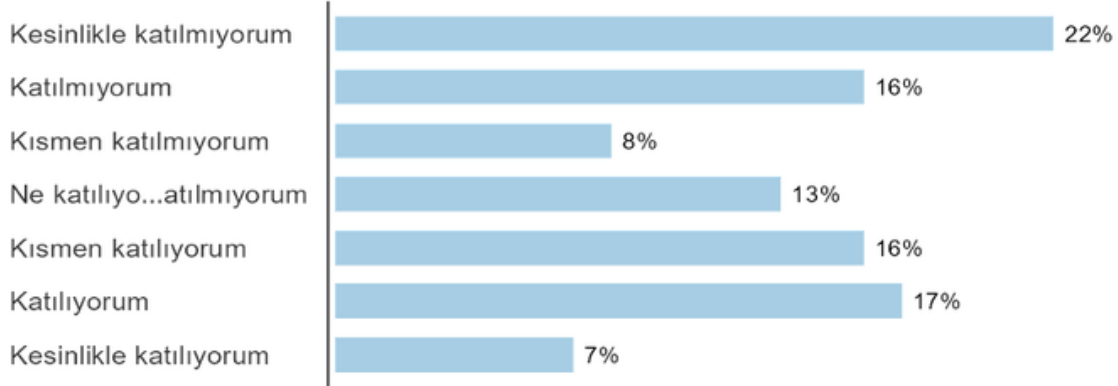
Kültürlenme Tutumları Ölçeği^[1] kullanılarak yerel halkın Suriyelilerin kültürlerini muhafaza etmelerine ve Suriyelilerin yerel kültür ile temasına yönelik tutumları ölçüldü. Suriyeli mültecilerin kültürlerini muhafaza etmelerine destek ortalama 3,58 ve yerel kültür ile temasına destek ortalama 3,85 olarak (1-7 arası), yine ölçek orta düzeyine yakın olduğu görüldü.

[1] Zagefka, H., ve Brown, R. (2002). The relationship between acculturation strategies, relative fit and intergroup relations: immigrant-majority relations in Germany. *European Journal of Social Psychology*, 32(2), 171-188.

“Suriyelilerin mahalleimde/semtimde kendi kültürlerine sahip çıkmaları beni rahatsız etmez.”

“Suriyeliler yerel halk ile birlikte zaman geçirmelidir.”

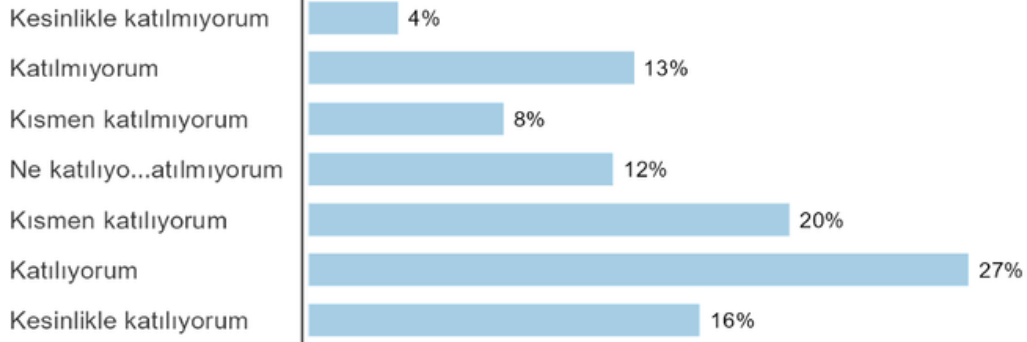
Bulgulara göre, katılımcıların %45'i Suriyelilerin kendi kültürünü muhafaza etmesinden rahatsız olabileceğini, %27'si ise bundan rahatsızlık duymadığını ifade etmiştir. Benzer şekilde, Suriyelilerin yerel halk ile birlikte zaman geçirmesi konusunda da fikir ayrılıkları mevcuttur. Katılımcıların %38'i bu ifadeye destek vermez iken, %24'ü bu ifadeye katılmaktadır.

Yaşanılan yerele dair sosyal uyum algısı

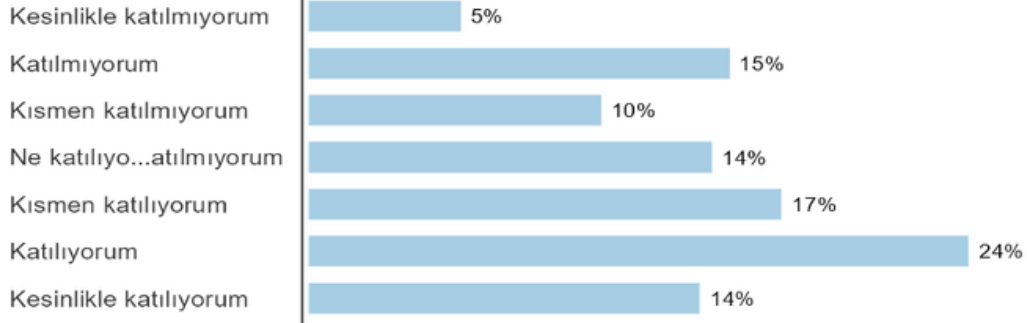
“İnsanlar birbirini iyi tanır”, “İnsanlar birbirine yardım eder” ve “İnsanlar güvenilirdir” gibi ifadeleri içeren 6 maddelik ölçeğe^[2] verilen yanıtlar üzerinden değerlendirilen yerel ile ilgili sosyal uyum algısının 4,50 ortalama ile (1-7 arası) görece yüksek bir düzeyde olduğu görülmüştür. Örnek maddelere verilen yanıtların dağılımı şu şekildedir:

^[2]Latham, K. ve Clarke, P. J. (2018). Neighborhood disorder, perceived social cohesion, and social participation among older Americans: Findings from the National Health & Aging Trends Study. *Journal of Aging and Health*, 30(1), 3-26.

"İnsanlar birbirini iyi tanır."

"İnsanlar birbirine yardım eder."

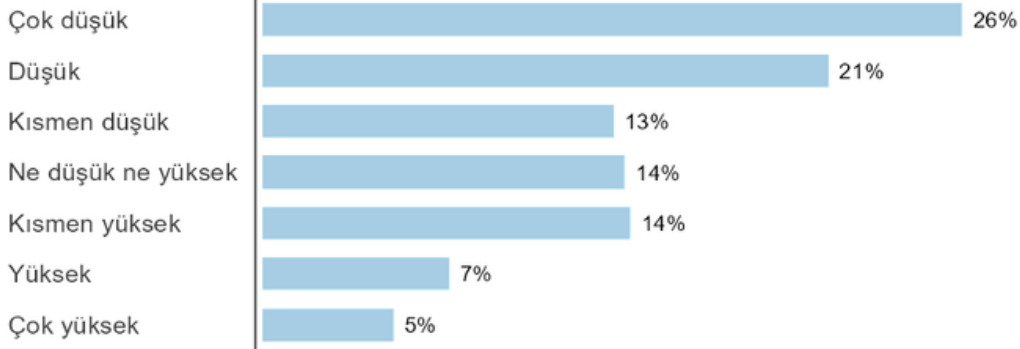

Bulgulara göre, katılımcıların %63'ü yaşadıkları yerelerde insanların birbirini iyi tanıdığı ifadesine, %55'i ise birbirine yardım ettiği fikrine en az kısmen katılmaktadır.

Suriyelilere yönelik sosyal uyum algısı

Aşağıda verilen tek madde ile Suriyelilere yönelik sosyal uyum algısının ne derecede olduğu ölçülmüştür.

"Sizce mahallenizde/semtinizde Suriyeliler ve yerel halk arasında Türkiye'ye sosyal uyum ne ölçüde sağlanmıştır?"

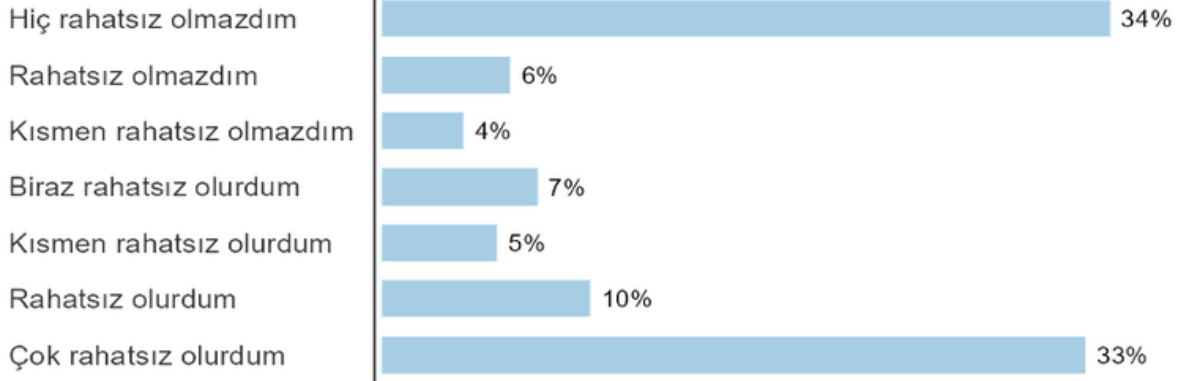
Bulgulara göre, katılımcıların %60'ı Suriyelilerle bir arada yaşamının mümkün olduğu ifadesine en azından kısmen katılmazken, benzer şekilde 'Suriyeliler ile bir arada yaşamının yollarını beraber bulabiliriz' ifadesine de katılımcıların %54'i kısmen ya da daha kesin bir biçimde katılmamaktadır.

Suriyelilere yönelik sosyal mesafe

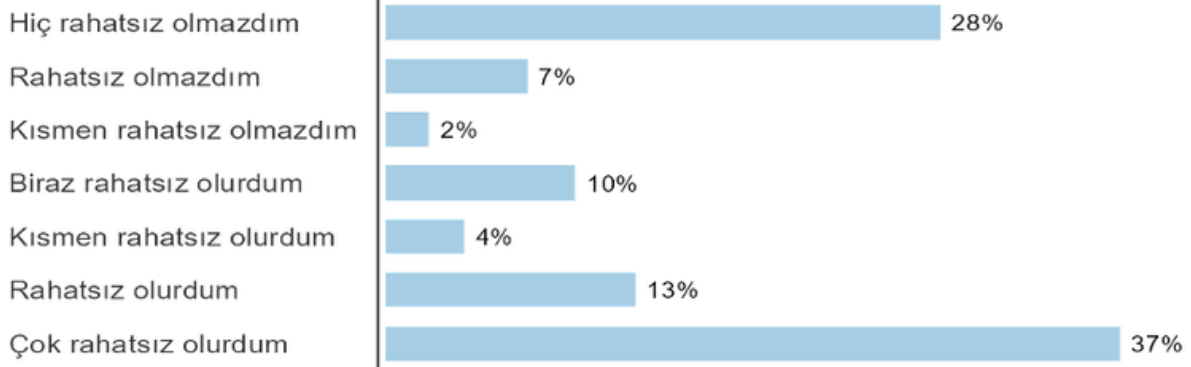
Katılımcıların Suriyelilere yönelik sosyal mesafe düzeyi, Suriyelilerle aynı apartmanda ikamet etme, aynı iş yerinde çalışma, çocuklarının aynı okula gitmesi ve aile üyelerinin Suriyeli bir bireyle evlenmesi gibi durumlar karşısında ne ölçüde rahatsızlık duyacaklarına ilişkin soruların yer aldığı bir ölçek üzerinden alınmıştır. 1'in en düşük, 7'nin ise en yüksek rahatsızlık düzeyini ifade ettiği ölçekte, bulgular Suriyelilere yönelik sosyal mesafe düzeyinin 4,59 ortalama ile görece yüksek olduğunu göstermektedir.

Bulgulara göre, sosyal mesafeye ilişkin sorulara verilen yanıtlar genel olarak olumsuz bir eğilim göstermekle birlikte, cevapların çoğunlukla ölçeğin iki uç noktasında yoğunlaştığı görülmektedir. Örneğin, katılımcıların %28'i çocuklarının okulda Suriyeli çocuklar ile temasından hiç rahatsızlık duymayacağını belirtirken, %37'si çok rahatsızlık duyacağını belirtmiştir. Benzer bir şekilde, Suriyeliler ile aynı iş yerinde çalışma fikri %34'ü hiç rahatsız etmezken, %33'ü çok rahatsız etmiştir. Aynı binada yaşamaya yönelik sosyal mesafe %24 ve %40 gibi bir dağılım göstermektedir. Fakat aileden birinin Suriyeli biriyle evliliği söz konusu olduğunda katılımcıların %52'si çok rahatsızlık duyacağını belirtmiştir.

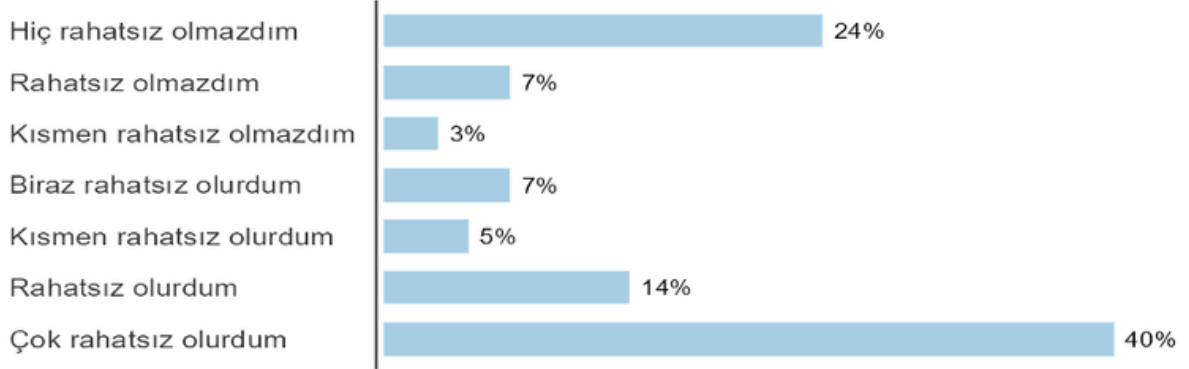
"Suriyeli çocukların çocuğumun okuduğu okula verilmesi"

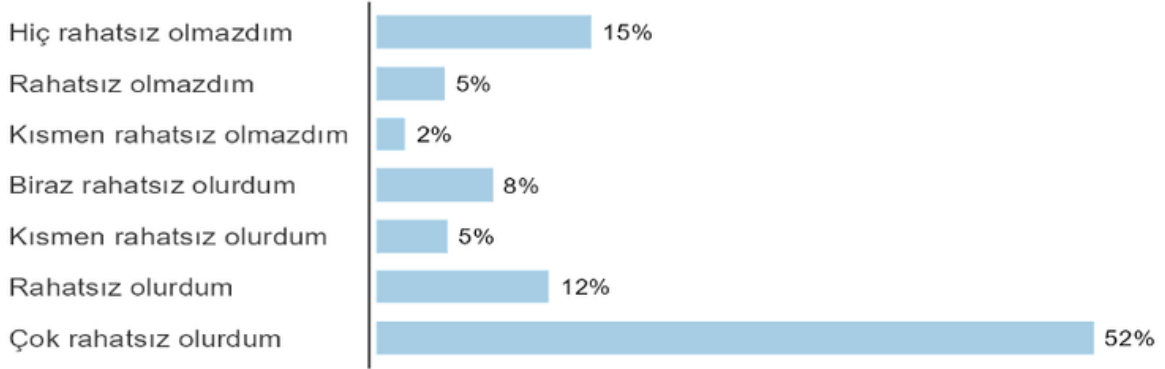
"Suriyelilerle aynı işyerinde çalışıyor olmak."

“Suriyeli biri ile aynı binada yaşıyor olmak.”

“Aile üyelerimden birinin Suriyeli biri ile evlenmesi.”

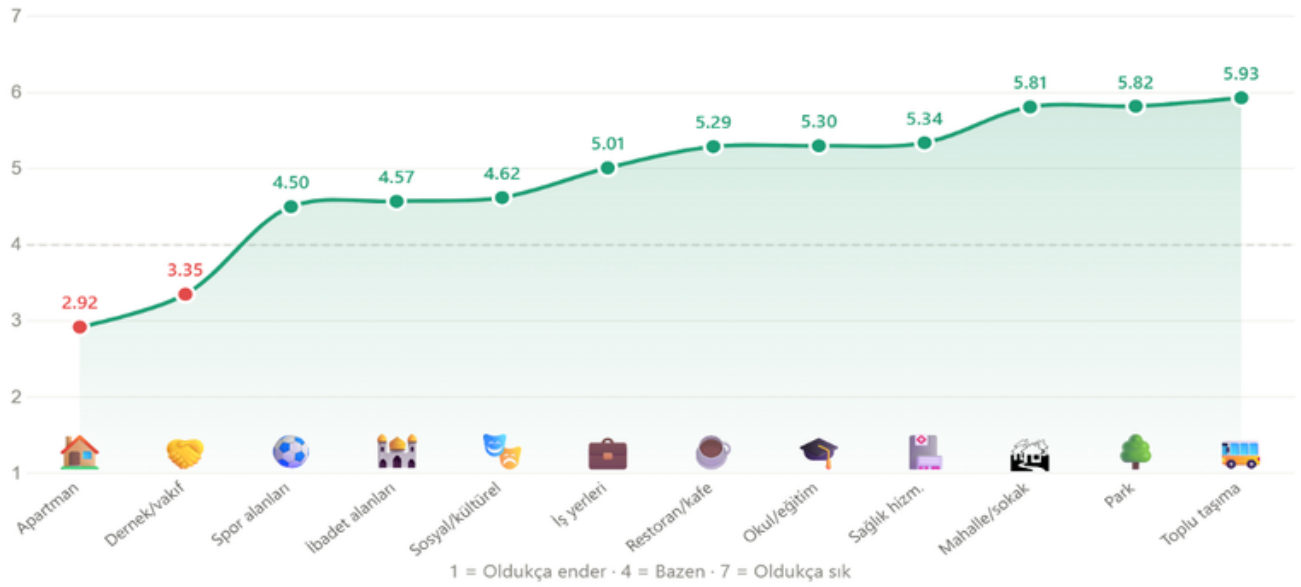

Sonuç olarak, araştırma ilçelerinde hem genel nüfusun çeşitliliğine hem de genel sosyal uyum düzeyine yönelik algıların daha olumlu olduğu görülmektedir. Buna karşılık, genel çeşitliliğe yönelik inançlar orta düzeyde seyretmektedir. Ancak söz konusu Suriyeliler olduğunda tablo daha olumsuz bir görünüm sergilemektedir. Suriyelilerle mevcut sosyal uyuma ilişkin algıların ve Suriyelilerle sosyal uyumun sağlanabileceğine yönelik inançların görece düşük olduğu; buna karşın Suriyelilere yönelik sosyal mesafenin nispeten yüksek düzeyde olduğu gözlemlenmiştir.

3.3. Suriyelilerle karşılaşma ve temas

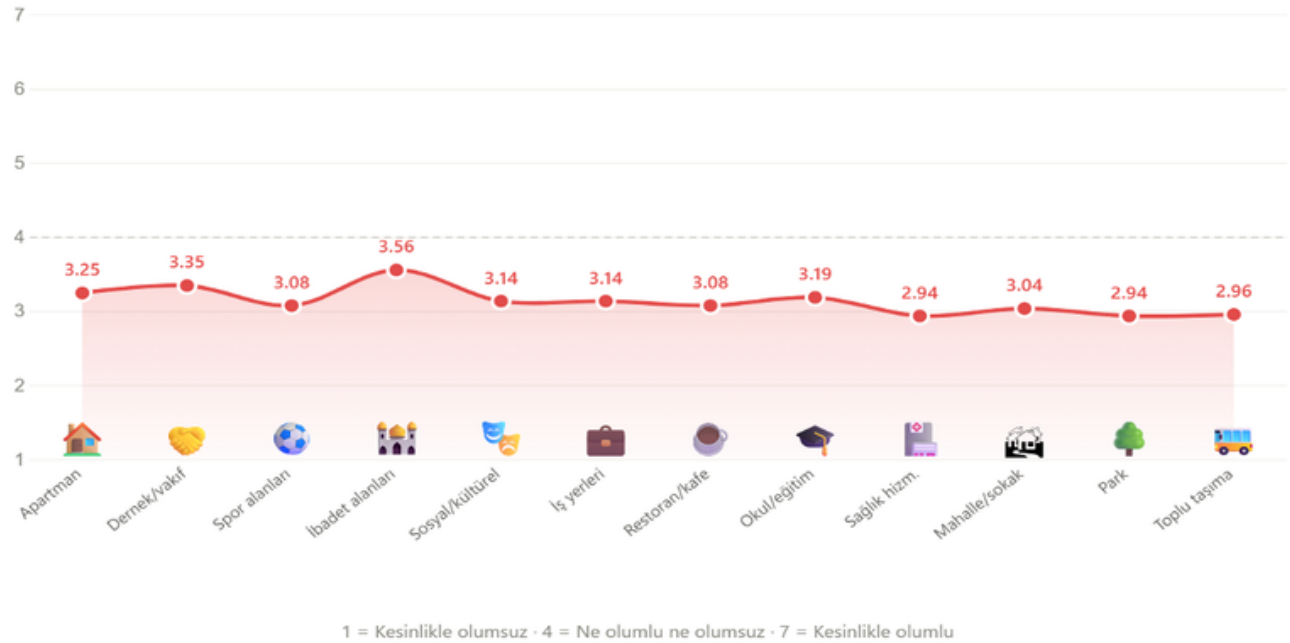
Temas sıklığı

Katılımcılara, Suriyeliler ile gündelik hayatta aşağıdaki mekânlarda ne sıklıkta karşılaştıkları, 1'in en düşük, 7'nin ise en yüksek sıklığı ifade ettiği bir ölçek üzerinden soruldu. Aşağıdaki grafikte görüldüğü üzere, Suriyelilerle ortalama olarak en sık karşılaşılan alanlar toplu taşıma, parklar ve mahalleler ile sokaklar gibi kamusal mekânlardır. Bunu, sağlık ve eğitim kurumları ile restoran, kafe, alışveriş alanları ve iş yerleri gibi kurumsal ve ticari mekânlar, sosyal/kültürel, ibadet ve spor alanları ile dernek/vakıflar gibi topluluk mekânları izlemektedir. Buna karşılık, apartman gibi daha özel alanlarda karşılaşma sıklığının görece düşük olduğu görülmektedir.

Temasın niteliği

Söz konusu mekânlarda, Suriyelilerle bir araya gelinmesiyle gerçekleşen temasın, Türkiyeli katılımcılar nezdinde ne ölçüde olumlu ya da olumsuz değerlendirildiği de yöneltilen sorulardan biriydi. Değerlendirmeler 1'in en olumsuz, 7'nin ise en olumlu düzeyi ifade ettiği bir ölçek üzerinden yapıldı.

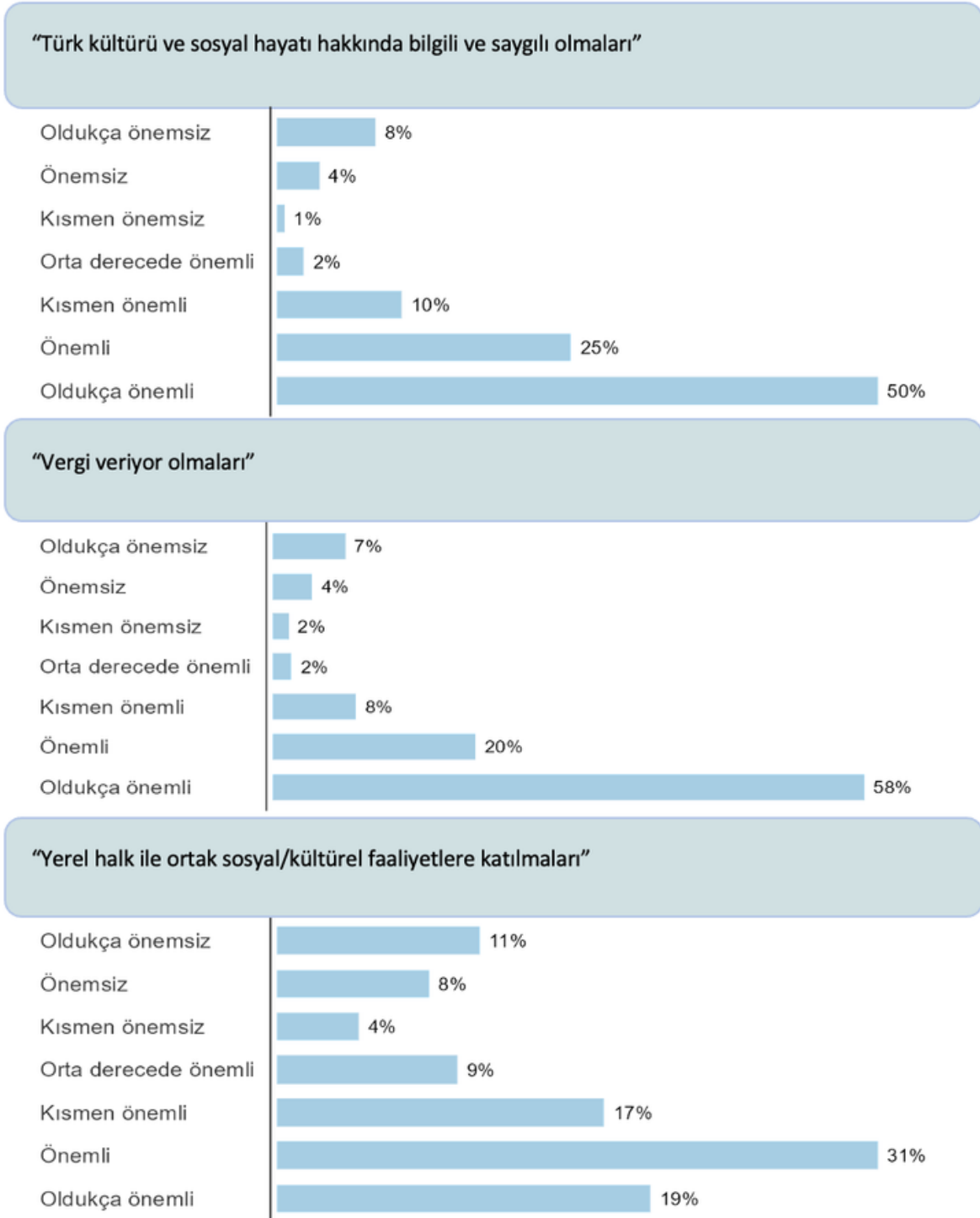
Yukarıda grafikte görüldüğü üzere, farklı mekânlarda Suriyelilerle temasın genel olarak olumsuz veya ne olumlu ne de olumsuz olduğu gözlemlenmektedir. Ortalama değerlere bakıldığında, Suriyelilerle temasın görece daha az olumsuz algılandığı yerler ibadet alanları (3,56), dernekler veya vakıflar (3,35) ve apartmanlardır (3,25). Öte yandan, temasın en olumsuz algılandığı mekânlar, sağlık hizmet kurumları (2,94), parklar (2,94) ve toplu taşıma araçlarıdır (2,96).

Yukarıdaki grafiklerde temas sıklığındaki farkların temasın niteliğine doğrudan yansımadağı görülmektedir. Temas sıklığı farklılık göstermesine karşın, temasın farklı mekânlarda daha olumsuz bir nitelik kazandığı anlaşılmaktadır.

3.4. Suriyelilerle karşılaşma ve temas

Suriyelilere atfedilen sorumluluklar

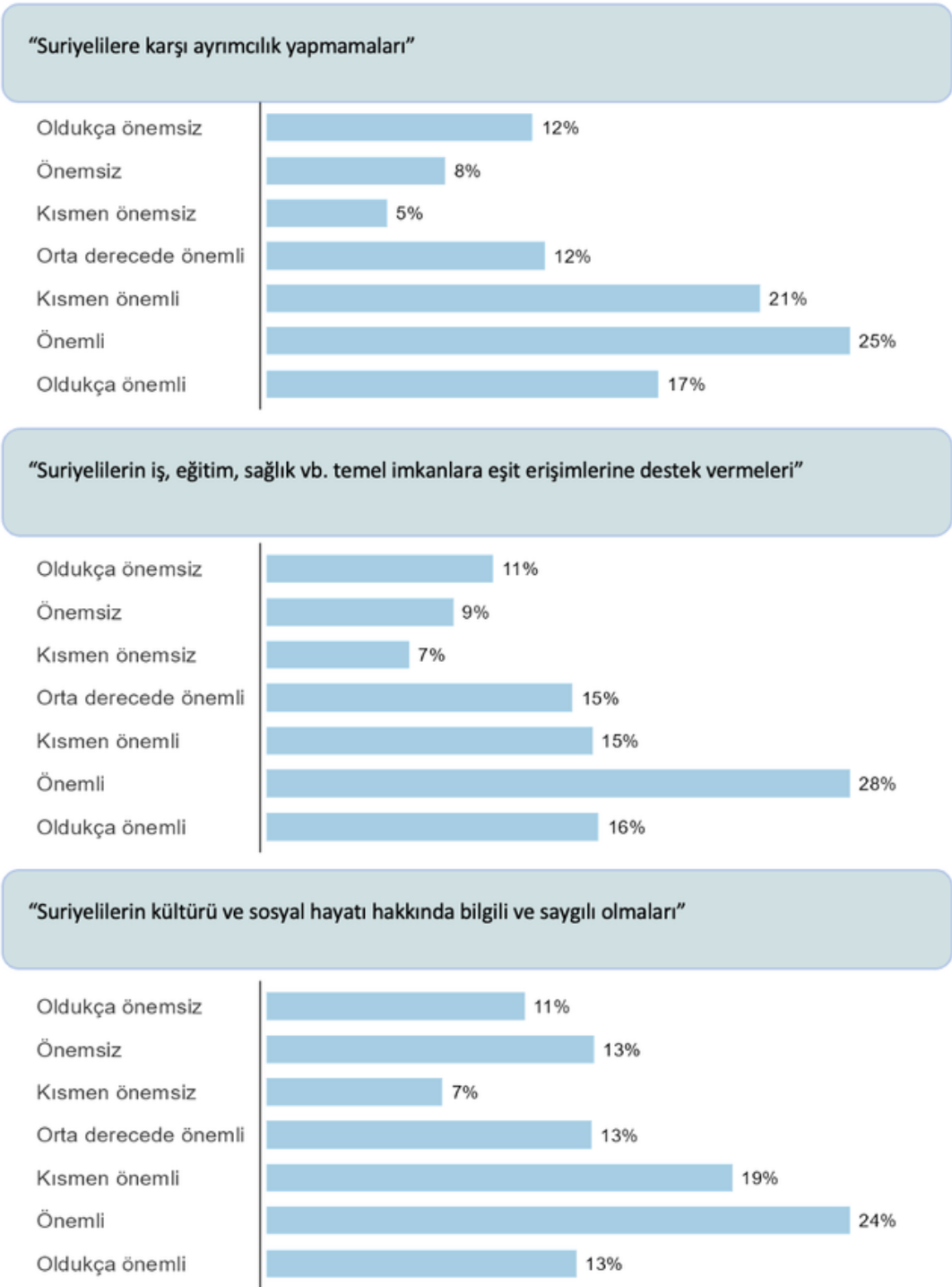
Katılımcılara, Suriyeli mülteciler özelinde sosyal uyumun sağlanmasında farklı aktörlerin üstlenmesi gereken sorumluluklara dair sorular yöneltildi. Bu gruptaki tüm sorular, 1'in en düşük, 7'nin en yüksek rolü ifade ettiği bir ölçek üzerinden alındı. Öncelikle, 10 maddelik bir ölçekle katılımcılara mahallelerinde yaşayan Suriyelilerin aşağıdaki davranışları gerçekleştirmelerinin sosyal uyum açısından ne ölçüde önemli olduğunu değerlendirmeleri istendi. Örnek maddelere verilen cevapların dağılımı şu şekildedir:

Bulgulara göre, katılımcıların %86'sı Suriyelilerin vergi ödemelerinin, %85'i Türk kültürü ve sosyal hayatı hakkında bilgi sahibi olmalarının ve saygılı davranmalarının, %80'i eğitim seviyelerini yükseltmelerinin, %77'si Türkçe konuşmayı öğrenmelerinin, %73'ü çalışıyor olmalarının ve %67'si yerel halkla ortak sosyal ve kültürel faaliyetlere katılmalarının kısmen önemli, önemli veya oldukça önemli olduğunu belirtmiştir. Bu sonuçlar, yerel halkın Suriyelilerin sosyal uyumunda öncelikle ekonomik ve kültürel yükümlülüklerle önem verdiğini, komşuluk ve arkadaşlık kurmak gibi yerel halkla ilişki ve kaynaşmayı ise daha az öncelikli olarak değerlendirdiğini göstermektedir.

Yerel halka atfedilen sorumluluklar

İkinci grup soruda, katılımcılardan yerelde sosyal uyumun iyileşmesi için mahallelerinde/semptlerinde yaşayan yerel halkın aşağıdaki maddeleri yerine getirmesinin ne ölçüde önemli olduğunu değerlendirmeleri istendi.

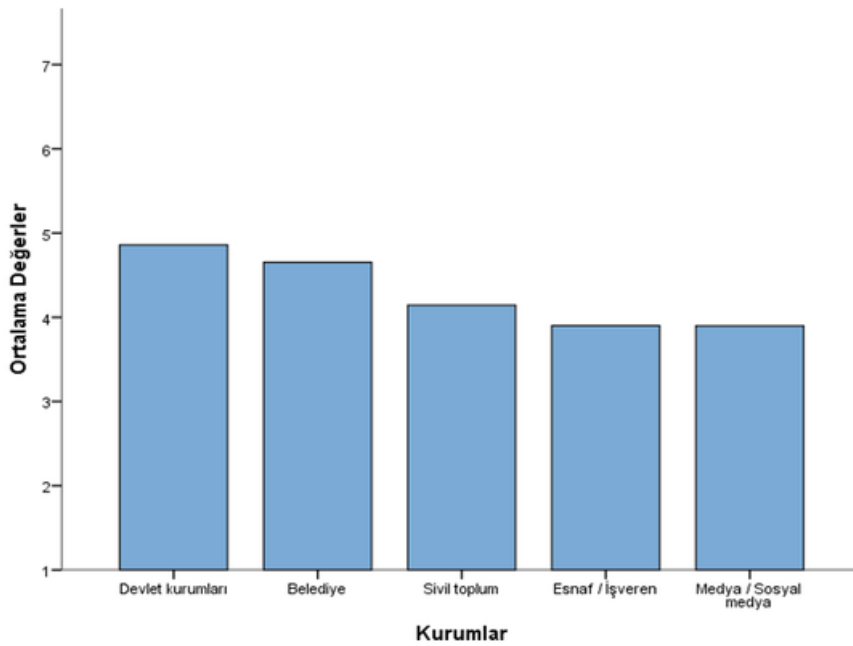

Verilen yanıtlar, Suriyelilerin sosyal uyum için yerine getirmeleri beklenen yükümlülüklerle karşılaştırıldığında, yerel halka atfedilen sorumlulukların görece daha dengeli bir dağılım gösterdiğine işaret etmektedir. Katılımcıların %63'ü yerel halkın Suriyelilere karşı ayrımcılık yapmamasını, %59'u Suriyelilerin iş, eğitim ve sağlık gibi temel haklara erişimlerini desteklemelerini, %56'sı Suriyelilerin kültürü ve sosyal hayatına saygı duyulmasını önemli ya da oldukça önemli bulmaktadır.

Buna karşılık, daha doğrudan sosyal etkileşim içeren pratiklere verilen önem görece düşüktür. Katılımcıların %43'ü Suriyelilerle birlikte dini faaliyetlere katılmayı, %42'si ortak sosyal ve kültürel etkinliklerde yer almayı sosyal uyum için en azından kısmen önemli görmektedir. Öte yandan, %51'i Suriyeli esnaftan alışveriş yapmayı, %46'sı Suriyelilerle arkadaşlık kurmayı ve %44'ü komşuluk ilişkileri geliştirmeyi sosyal uyum açısından kısmen önemsiz ya da önemsiz olarak değerlendirmektedir. Ayrıca, katılımcıların yaklaşık %10'u yerel halkın sosyal uyumun sağlanması için herhangi bir sorumluluk üstlenmesini oldukça önemsiz bulduğunu ifade etmiştir.

Kurumlara atfedilen yükümlülükler

Son olarak, katılımcılara mahallelerinde/semtlerinde Suriyeliler ile yerel halk arasındaki sosyal uyumun sağlanmasında devlet kurumları, belediyeler, sivil toplum kuruluşları, esnaf/işverenler ile geleneksel ve sosyal medyanın rolünün ne ölçüde önemli olduğu sorulmuştur.

Katılımcılar, Suriyeliler ile sosyal uyumun sağlanması için en fazla görevi devlet kurumlarına (ortalama 4,86) ve belediyelere (4,65), bunu takiben sivil toplum kuruluşlarına (4,14) atfetmiştir. Esnaf/işverenlere (3,90) ve medya/sosyal medyaya ise görece daha az sorumluluk (3,90) atfedilmiştir.

Genel tabloda, katılımcıların değerlendirmelerine göre, sosyal uyum sürecinde hem yerel halkın hem de farklı kurumsal ve toplumsal aktörlerin belirli sorumlulukları olduğu kabul edilmekle birlikte, yükümlülüklerin daha çok Suriyelilere atfedildiği görülmektedir.

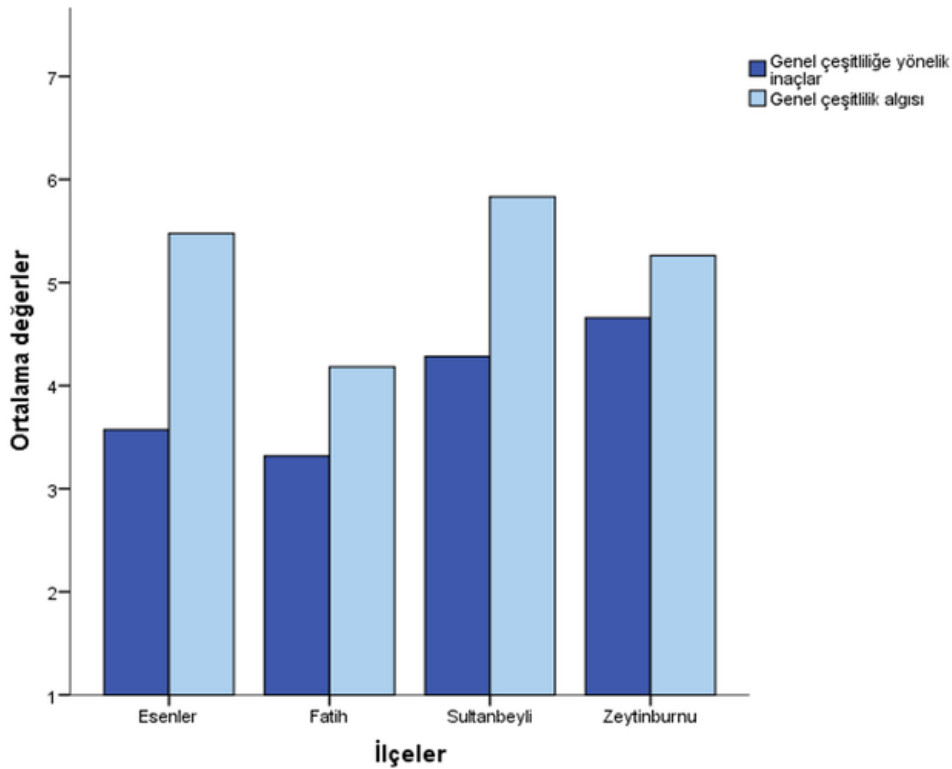
3.5. İlçelere dair bazı farklılıklar

Bu bölümde, genel çeşitliliğe yönelik algı ve inançlar ile Suriyelilere ilişkin nüfus büyüklüğü algıları ve sosyal uyuma yönelik algı ve inançların ilçelere göre nasıl farklılaştığı incelenmiştir.

Genel çeşitliliğe yönelik algı ve inançlar

İlçe bazında ortalama değerlere bakıldığında, katılımcıların yaşadıkları yerlerin çeşitliliğine ilişkin algılarının ilçelere göre farklılaştığı görülmektedir. Yaşanılan yerin çeşitliliğine yönelik algının en yüksek olduğu ilçe Sultanbeyli (5,83) olup, bu ilçeyi Esenler (5,48) ve Zeytinburnu (5,26) takip etmektedir. Buna karşılık, Fatih 4,18 ortalama ile çeşitlilik algısının en düşük olduğu ilçe olarak öne çıkmaktadır.

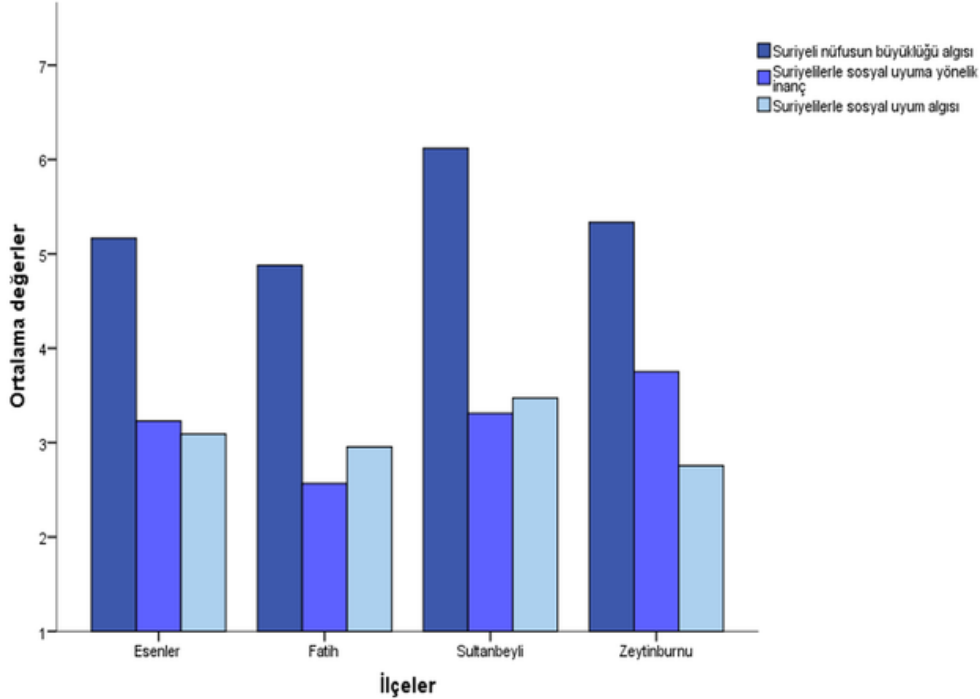
Genel çeşitliliğe yönelik inançlar açısından en yüksek ortalama Zeytinburnu'nda (4,66) tespit edilmiştir. Bunu Sultanbeyli (4,28) ve Esenler (3,57) izlerken, en düşük ortalama Fatih'te (3,32) gözlemlenmiştir.

Bu bulgular, ilçeler arasında hem çeşitlilik algısı hem de çeşitliliğe yönelik inançlar bakımından farklılıklar bulunduğunu göstermektedir. Fatih ilçesinin tarihsel ve güncel olarak çeşitlilik ve birlikte yaşam deneyimine sahip bir bölge olması nedeniyle, genel çeşitlilik algısı ve inançlara ilişkin sorularda diğer ilçelerden daha yüksek düzeyde yanıtlar beklenebilirdi. Ancak bulgular, bu beklentiyle uyumlu olmayan şekilde, diğer ilçelerden daha düşük ortalama değerler ortaya koymuştur.

Suriyeli nüfusun büyüklüğü algısı ile sosyal uyum algıları ve inançları

Yerel halkın Suriyelilerin nüfus büyüklüğüne ilişkin algılarının da ilçelere göre farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu algının en yüksek olduğu ilçe Sultanbeyli (6,12) olup, bu ilçeyi Zeytinburnu (5,33) ve Esenler (5,17) takip etmektedir. En düşük ortalama ise Fatih'te (4,88) tespit edilmiştir.

Suriyelilerle sosyal uyuma ilişkin algı açısından en yüksek ortalama Sultanbeyli'de (3,47) gözlemlenmiştir. Sultanbeyli'yi Esenler (3,09) ve Fatih (2,95) izlerken, en düşük ortalama Zeytinburnu'nda (2,76) görülmüştür. Öte yandan, yerel halk ile Suriyelilerin birlikte yaşayabilmesine yönelik inanç düzeyinin en yüksek olduğu ilçe Zeytinburnu'dur (3,75). Bu ilçeyi Sultanbeyli (3,31) ve Esenler (3,23) takip ederken, söz konusu inanç düzeyinin en düşük olduğu ilçe Fatih'tir (2,57). Bu bulgular, Suriyelilerin nüfus büyüklüğüne ilişkin algılar ile sosyal uyum ve birlikte yaşamaya yönelik inançların ilçeler arasında bazı farklılıklar gösterdiğine işaret etmektedir.

3.6. Suriyelilerle sosyal uyum, sosyal mesafe ve birlikte yaşamın belirleyicileri

Bu bölümde, araştırma kapsamında farklı değişkenler arasındaki ilişkiler ele alınmıştır. Aşağıda, katılımcıların çeşitliliğe yönelik inançları ile yaşadıkları yerlerde algıladıkları Suriyeli nüfus büyüklüğünün Suriyelilere yönelik sosyal mesafe ile ilişkisi incelenmiştir.

Bulgular^[3], genel çeşitliliğe yönelik daha olumlu tutumların Suriyelilere yönelik daha düşük düzeyde sosyal mesafe ile ilişkili olduğunu ortaya koymuştur ($\beta = -.50$, $p < .001$). Buna karşılık, yerel düzeyde Suriyeli nüfusun daha kalabalık olarak algılanmasının, katılımcıların Suriyelilere yönelik daha yüksek düzeyde sosyal mesafe hissetmeleriyle ilişkili olduğu ortaya konmuştur ($\beta = .15$, $p < .001$).

^[3] Regresyon analizleri sonuçlarına göre.

Temasın sıklığı ve niteliği birlikte değerlendirildiğinde, Suriyeliler ile temasın gerçekleştiği mekânların (1) apartman, mahalle/sokak, toplu taşıma, park ve (2) iş yerleri, eğitim ve sağlık hizmet kurumları, ibadethaneler, sosyal, kültürel ve spor alanları, dernek/vakıflar ile restoran/kafeler olmak üzere iki gruba ayrıştığı görülmüştür. Bu bölümde, bu kategorilerden ilki 'gündelik yaşam alanları', ikincisi 'kurumsal alanlar' olarak tanımlanmıştır. Gündelik yaşam alanları ve örgütlü alanlardaki temasın sosyal mesafe, Suriyeliler ile birlikte yaşama inanç ve genel sosyal uyum algıları ile nasıl ilişkili olduğu analiz edilmiştir.

Sonuçlar, ne gündelik yaşam alanlarında ne de örgütlü alanlarda gerçekleşen temas sıklığının, Suriyelilere yönelik sosyal mesafe ile anlamlı bir ilişki göstermediğini ortaya koymuştur (sırasıyla, $\beta = -.02$, $p = .57$ ve $\beta = -.02$, $p = .54$). Öte yandan, gündelik yaşam alanlarındaki ve örgütlü yaşam alanlarındaki temas niteliğinin, sosyal mesafe ile negatif yönde ilişkili olduğu saptanmıştır (sırasıyla, $\beta = -.32$ ve $\beta = -.33$, her biri $p < .001$).

Benzer şekilde, gündelik yaşam alanlarındaki ve örgütlü alanlardaki temas sıklığının Suriyelilerle birlikte yaşamaya yönelik inançlarla anlamlı bir ilişki göstermediği görülmüştür (sırasıyla, $\beta = .04$, $p = .10$; $\beta = -.04$, $p = .14$). Buna karşılık, her iki bağlamda da temasın niteliğinin Suriyelilerle birlikte yaşamaya ilişkin inançlarla pozitif ve anlamlı bir ilişki sergilediği görülmüştür (sırasıyla, $\beta = .33$ ve $\beta = .39$, her biri için $p < .001$).

Elde edilen bulgular, temas sıklığının artırılmasından ziyade, temasın niteliğinin iyileştirilmesinin sosyal mesafenin azaltılmasında ve Suriyelilerle birlikte yaşamaya yönelik inançların güçlendirilmesinde daha belirleyici olabileceğini göstermektedir.

Ancak Suriyelilere yönelik sosyal uyum algısı dikkate alındığında, her iki mekânsal grup için de temas sıklığı ve niteliğinin önem taşıdığı görülmektedir. Hem gündelik yaşam hem de örgütlü alanlarda temas sıklığının artması (sırasıyla, $\beta = .07$, $p = .025$ ve $\beta = .14$, $p < .001$) hem de bu alanlarda temasın daha olumlu nitelikte olması, Suriyelilerle sosyal uyumun daha yüksek algılanmasıyla ilişkilidir (sırasıyla $\beta = .28$ ve $\beta = .35$; her ikisi için $p < .001$).

4. İstanbul İlçelerinde Bir Arada Yaşamın Gündelik Hali

Bu bölüm, Ekim 2024–Haziran 2025 tarihleri arasında Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı Esenler, Fatih, Sultanbeyli ve Zeytinburnu ilçelerinde Dr. Semiha Arı ve Dr. Ezgi Güler tarafından eşzamanlı olarak yürütülen etnografik saha araştırmasının analizine dayanıyor. Analizde Türkiyeli yerel halkın genel olarak göçmenlere, özel olarak Suriyeli mültecilere dair görüş ve tutumları, yaşadıkları yeri tanımlama biçimleri, gündelik hayatta ırkçılık, ayrımcılık ve sömürü ilişkileri, Suriyelilerin yaşadığı zorluk ve adaletsizliklere karşı geliştirilen anlayış biçimleri, gruplar arasında kurulan ortaklıklar ve ayrışmalar gibi temalar yer alıyor. Aşağıda ilk olarak araştırmanın yöntemine, saha araştırması sırasında karşılaşılan zorluklara ve kısıtlılıklara, ayrıca ilçelerin temel özelliklerine yer veriliyor. Ardından etnografik saha araştırmasının başlıca bulguları sunuluyor.

4.1. Etnografik yöntemle dair

Etnografik saha araştırması, Kasım–Aralık 2023 tarihleri arasında ön saha ziyaretleriyle başladı. Ana saha çalışması ise Ekim 2024 ile Haziran 2025 tarihleri arasında aralıklarla sürdü. **Veriler, ağırlıklı olarak ilçelerin alışveriş caddelerinde esnaf ve mahalle sakinleriyle yapılan enformel görüşmeler ve çeşitli kamusal ile yarı kamusal mekânlarda yürütülen katılımcı gözlem aracılığıyla oluşturuldu.** Araştırma kapsamında Türkiyeli ve Suriyeli esnaf, işçi ve mahalle sakini gibi gruplarla görüşmeler gerçekleştirildi. Çay ocakları, kahvehaneler, hemşeri dernekleri, nargileciler, manavlar, tekeli marketler gibi mekânlar ve buralarda gerçekleşen gündelik sosyalleşme ve etkileşim odak noktası oldu. Mekânların seçiminde, toplumsal çeşitliliğin görünür olduğu, temas ve gündelik etkileşimlere olanak sağlayan, ayrıca İstanbul gibi hayatın hızlı aktığı bir kentte insanların zaman geçirdiği, gündelik pratiklerin görece daha yavaş okunabildiği alanlar tercih edildi.

Araştırmacılar saha araştırması sürecinde görüştükleri kişilere kendilerini ve bağlı oldukları kurumu tanıttılar, projenin konusu ve amacı hakkında bilgi verdiler ve katılımın gönüllülük esasına dayandığını belirttiler. Katılımcı onayının açık ve bilinçli bir şekilde gerçekleşmesini sağlamak amacıyla, tekrarlanan görüşmelerde araştırmacıların sahadaki varlık nedenleri ve projenin içeriği katılımcılara düzenli olarak hatırlatıldı. Saha çalışması boyunca yapılan enformel sohbetler ve katılımcı gözlemler günlük notlarla kayıt altına alındı ve katılımcılar bu çalışmadan üretilen materyallerde anonimleştirildi.

Etnografik saha araştırması sürecinde, özellikle değişen siyasi ve toplumsal koşullar ile araştırmacının konumsallığından kaynaklanan çeşitli dinamikler araştırma sürecini şekillendirdi. Bu etkenler hem saha deneyimini hem de katılımcılara erişim ve veri üretim süreçlerini doğrudan etkiledi. Araştırmanın yürütüldüğü alanlarda, farklı gruplar arasındaki gündelik etkileşimlerin gerçekleştiği kamusal ve yarı kamusal mekânların sınırlı olması önemli bir kısıttı. Katılımcılara erişimde ayrıca dil bariyerleri belirleyici oldu. Bunun yanı sıra, Türkiyeli ve özellikle Suriyeli esnafın ağırlıklı olarak erkeklerden oluşması, araştırmacıların Arapça, Suriyeli kadınların ise Türkçe dil engeli ve kamusal alanlarda fazla görünür olmamaları, kadınların deneyimlerinin araştırmada sınırlı bir şekilde temsil edilmesine neden oldu. Araştırmacının konumu da sahadaki ilişkileri ve bilgi üretim sürecini doğrudan etkiledi.

Araştırmacıların feminist konumlanması, sahada sıklıkla karşılaşılan toplumsal cinsiyet kalıp yargıları ve patriyarkal örüntüleri yorumlama biçimlerini ve verdikleri tepkileri şekillendirdi. Araştırmacılar, bu tür anlatılar karşısında yalnızca gözlemci kalmak yerine, eleştirel diyalog geliştirmeyi etik bir yaklaşım olarak benimsediler. Son olarak, saha araştırması boyunca Türkiye’de, Suriye’de ve uluslararası düzeyde yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmeler araştırmanın bağlamını etkiledi. Özellikle göç politikalarındaki değişimler ve geri dönüş tartışmaları, Suriyeli katılımcılar arasında belirsizlik ve endişelerin artmasına neden olmuştu. Bu ise katılımcıların birlikte yaşam deneyimlerine ilişkin anlatılarını ve gündelik pratiklerini doğrudan etkiliyordu. Tüm bu kısıtlılıklara rağmen saha çalışması boyunca uzun süreli görüşmeler ve gözlemler yoluyla alandaki karmaşık deneyimler, belirsizlikler ve farklılaşan tutumlar takip edilmeye çalışıldı.

4.2. Araştırma alanlarına genel bakış

Esenler

Erken dönem nüfus yapısında Rum topluluklarının belirgin olduğu Esenler bölgesinin demografik yapısı, 20. yüzyılın başlarından itibaren ardışık göç dalgalarıyla önemli bir dönüşüm geçirdi. İlk olarak Balkan Harbi sonrasında Yunanistan’dan göç eden Müslümanlar, daha sonra ise Lozan Antlaşması kapsamında zorunlu göçe tabi tutulan mübadiller bölgeye yerleşti. 1950’lerden itibaren ise Anadolu’dan gerçekleşen yoğun iç göç Esenler’i İstanbul’un en hızlı büyüyen ilçelerinden biri haline getirdi. Görece düşük barınma maliyetleri, yarı-kırsal yapısı ve 1994 yılında açılan Esenler Otogarı sayesinde İstanbul’a gelen göçmenler için önemli bir ilk durak ve geçiş mekânı haline geldi. İlçede belirli bir ilin ya da grubun baskın olduğu bir yapıdan ziyade, ülkenin farklı bölgelerinden gelen göçmenlerin oluşturduğu parçalı bir demografik yapı ortaya çıktı. Yoğun iç göç, Esenler’de hemşeri dayanışma ağlarının ve hemşeri derneklerinin gelişmesini beraberinde getirdi; bu yapılar, yeni gelenlerin barınma, istihdam ve kente uyum süreçlerinde önemli bir rol üstlendi. Suriye’de başlayan savaşın ardından Türkiye’ye yönelen zorunlu göç hareketleri, Esenler’in demografik yapısını yeniden şekillendiren önemli gelişmelerden biri oldu. Esenler’in ekonomik yapısı sanayi açısından sınırlı olup, istihdam büyük ölçüde düşük gelirli hizmet sektöründe ve küçük ölçekli üretim faaliyetlerinde yoğunlaşıyor. Bu faaliyetler arasında merdiven altı tekstil atölyeleri, oto tamir ve marangoz atölyeleri ile otogar, hal ve diğer emek yoğun hizmet sektörleri öne çıkıyor. Bu tarihsel süreçler sonucunda Esenler, göç, hemşeri dayanışma ağları ve düşük gelirli kentleşme dinamikleriyle şekillenen sosyal, ekonomik ve mekânsal yapısıyla öne çıkan ilçelerden biridir.

Fatih

Fatih, İstanbul’un tarihi yarımadasında yer alan, Roma, Bizans ve Osmanlı’dan günümüze kent merkezi olma özelliğini korumaya devam eden bir ilçedir. Ancak 1950’lerden itibaren başlayan yoğun iç göçler ve ardından uluslararası göçler ilçenin demografik ve mekânsal yapısında önemli değişimlere yol açtı. İlçede 1970’lere kadar hızlı nüfus artışı yaşanırken, bu tarihten sonra nüfus düşüşe geçmeye başladı. Eminönü çevresinde sanayinin ve küçük imalathanelerin yoğunlaşmasıyla konut-işyeri dengesi bozuldu; düşük vasıf gerektiren enformel işler yaygınlaştı. Bugün Fatih, turizm ve ticaretin merkezi olmasının yanı sıra yoğun göçmen çeşitliliğiyle de öne çıkıyor. Afrika, Orta Doğu ve Asya’dan birçok göçmen grubunu barındıran ilçede en büyük yabancı göçmen nüfus Suriyelilere ait.

Sultanbeyli

1957'de köy olarak kurulan Sultanbeyli, 1980'lerden itibaren TEM Otoyolu'nun etkisiyle hızlı yapılaşma ve nüfus artışı yaşayarak 1992'de ilçe statüsü kazandı. Plansız kentleşme, gecekondulaşma ve enformel istihdamın yoğun olduğu bu bölge, aynı zamanda siyasi açıdan muhafazakâr partilerin güçlü olduğu ve arsa/arazi rantlarıyla şekillenen bir mekânı da temsil ediyor. Nüfusu 1985'te birkaç bin iken günümüzde 350 bine ulaştı. Bu artış büyük ölçüde Karadeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan gelen iç göçlerle gerçekleşti. 2000'lerden itibaren uluslararası göç de ilçenin demografisini değiştirmeye başladı. Irak, Afganistan ve özellikle Suriye'den gelen göçmenler ilçeyi "aile yaşamına uygun" yapısı ve düşük yaşam maliyetleri gibi sebeplerle tercih ettiler. Uzun süre "varoş" olarak anılsa da son yıllarda artan inşaat faaliyetleri ve sanayiye yakınlığı sayesinde orta ve üst sınıf grupları da çekmeye başladı.

Zeytinburnu

Kazlıçeşme'de Osmanlı döneminde kurulan tabakhaneler ile Cumhuriyet döneminde gelişen dokuma ve ağır sanayi yatırımları, Zeytinburnu'nun sanayi kimliğinin temelini oluşturur. Zeytinburnu'nun 1957 yılında ilçe statüsü kazanmasında yükselen sanayileşme, iç göç ve buna bağlı artan nüfus belirleyici oldu. Zeytinburnu-Bakırköy hattındaki sanayi faaliyetleri, bölgedeki işgücü hareketlerini desteklerken, aynı zamanda hızlı ve plansız yerleşimlerin ortaya çıkmasına zemin hazırladı. Bu süreçte Zeytinburnu İstanbul'un ilk ve en yoğun gecekondu yerleşim alanlarından biri haline geldi. 1990'lı yıllar itibariyle ise gecekondu alanları zaman içinde apartmanlaşmaya dönüşerek ilçenin fiziksel ve sosyal yapısını dönüştürdü. Sonraki dönemlerde özellikle Kazlıçeşme ve sahil hattı çevresinde hayata geçirilen kentsel dönüşüm projeleri ve yeni yatırımlar, bazı bölgelerde mekânsal yenilenmeyi ve gayrimenkul değerlerindeki artışı beraberinde getirdi. Ancak bu dönüşüm, ilçenin tüm bölgelerinde aynı biçimde gerçekleşmedi. Ayrıca Zeytinburnu günümüzde farklı dönemlerde gerçekleşen yurt içi ve yurt dışı göç hareketleriyle şekillenmiş çok kültürlü bir nüfus yapısına sahip. Yurt dışından gerçekleşen göçlerde Balkanlar'dan gelen nüfus öne çıkarken, ilerleyen dönemlerde Afganistan ve Orta Asya'dan gelen göçmen toplulukları, son olarak da özellikle Suriyeliler ilçeye yerleşti. İç göç ise başta Karadeniz ve Trakya olmak üzere İç Anadolu, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden gerçekleşti. Bu tarihsel göç hareketleri, Zeytinburnu'nun demografik ve toplumsal yapısının yanı sıra mekânsal gelişimini de belirleyen temel dinamiklerden biri oldu. Zeytinburnu bugün geçmişten gelen sanayi, göç ve gecekondu mirası ile yeni konut ve ticaret yatırımlarının bir arada görüldüğü karmaşık bir kentsel yapıya sahip.

4.3.Yerel halkın göçmenlere ve çeşitliliğe ilişkin algıları ve mekânsal dinamikler

Dört ilçede yürüttüğümüz etnografik saha araştırması süresince görüştüğümüz kişilere sorduğumuz sorulardan biri **yaşadıkları yeri, mahalleyi ve ilçeyi nasıl tanımladıkları**ydı. Yerel halkın mahalle ve ilçelerini tarif ederken göçmenlerin varlığına sıklıkla referans vermesi, mekâna ilişkin algıların göçmenlere yönelik tutumlarla yakından ilişkili olduğunu gösterdi. **Tarihsel arka plan, sosyoekonomik yapı ve göç profilleri açısından farklılık gösteren bu ilçelerde hem ortak örüntüler hem de ayırt edici özellikler ortaya çıktı.**

Örneğin, bir konu mekânsal yoğunlaşma oldu: Suriyeliler bazı ilçelerde belirli bölgelerde kümelenirken, bazı ilçelerde yerel halkla aynı sokak ve mahallelerde iç içe yaşıyordu. Fatih gibi günümüzde milliyet açısından oldukça yüksek düzeyde çeşitlilik içeren ve tarihsel olarak da çeşitlilik açısından diğer muhitlerden ayrılan bir ilçede, Suriyeliler mekânsal olarak belli bölgelerde yoğunlaşmışlardı. Mekânsal kümelenmenin bir diğer örneği ise Sultanbeyli’de ortaya çıktı. Zeytinburnu ve Esenler’de ise Suriyeli ve Türkiyeli gruplar araştırma yürüttüğümüz dönemde genellikle aynı mahalle ve sokaklarda yaşıyor ve çalışıyorlardı.

Bu yoğunlaşma farklılıkları anlatılara da yansıyor: mekânsal kümelenmenin daha belirgin olduğu ilçelerde bu durum sıklıkla bir kayıp veya kontrol kaybı hissiyle anlatılıyor. Fatih’te görüştüğümüz bazı katılımcılar için, yaşadıkları muhitler göçmenler nedeniyle demografik değişime uğramış ve bozulmuştu; mahallelerin eski hâlinde eser kalmamıştı. Özellikle Fatih’te doğmuş büyümüş, belli bir yaşın üzerindeki mahalle sakinleri için Fatih “gerçek İstanbul” ya da “İstanbul’un kalbi” olması nedeniyle turistler başta olmak üzere çeşitliliğe alışkındı, ancak yoğun dış göç nedeniyle “artık yabancıların yeri” haline gelmişti. Bu kişiler, kimi zaman sokaklarda ve çeşitli mekânlarda Türkçe duymamaktan şikâyet ediyorlardı. Bazıları içinse, bu göç yoğunluğuyla bağlantılı olarak Fatih artık “ailelerin yeri” olmaktan çıkmış, dünyanın çeşitli yerlerinden sürekli yeni gelen bekâr göçmenlerin yaşam alanına dönüşmüştü.

Fatih ve Sultanbeyli’de “Suriye Caddesi” veya “Halep Caddesi” olarak adlandırılan alanlarda, Suriyeli işyerlerinin belirli bölgelerde kümелendiği görölüyordu ve bu durum yerel halkın bir kısmı tarafından olumsuz karşılanıyordu. Bu nedenle, söz konusu ilçelerde mahalleye ilişkin bir kontrol kaybı hissi daha belirgin bir biçimde ortaya çıkıyordu. Suriyelilerin yoğunlaştığı caddelerde ağırlıklı olarak esnaflık yapımları ve ticari faaliyet yürütmeleri, bazı yerel sakinlerde kendileri ekonomik zorluklarla mücadele ederken Suriyeli göçmenlerin ekonomik olarak daha avantajlı bir konumda olduğu yönünde bir algı yaratıyordu. Bu algı, kimi durumlarda göçmen varlığının tehdit olarak değerlendirilmesine yol açıyordu.

Suriyeli nüfusun yerel halkla daha fazla yan yana yaşadığı ve çalıştığı Esenler ve Zeytinburnu ilçelerinde, mahalleye dair kontrol kaybı hissinin daha sınırlı biçimde ifade edildiği söylenebilir. Esenler’in görece düşük sosyoekonomik düzeyi ve iç göçle gelen nüfusun farklı coğrafi kökenlerden oluşması, mahallede kültürel çeşitliliğin daha fazla deneyimlenmesine ve göçmenlerle kurulan gündelik ilişkilerin daha olağanlaşmasına katkı sağlayan etkenler arasında görünüyordu. Ayrıca hem Esenler’in hem de Sultanbeyli’nin taşra ve kent özelliklerini bir arada barındıran yapısı, yalnızca Suriyelilerin değil, farklı dönemlerde iç göçle gelen nüfusların da bu ilçelere yerleşme ve uyum süreçlerini tarihsel olarak kolaylaştıran bir unsur olmuştu. Zeytinburnu ise zamanla farklı dönemlerde Afganistan, Orta Asya, Yugoslavya, Bulgaristan ve Yunanistan gibi çeşitli coğrafyalardan gelen göçmenlerin yerleştiği bir ilçe haline gelmişti. Ancak araştırmada odaklandığımız mahalle, ağırlıklı olarak yerel göç geçmişine sahip sakinler ile Suriyeli göçmenlerin bir arada yaşadığı bir yerleşim alanıydı. Saha gözlemleri, mahallede gündelik hayatın genellikle topluluk içi ilişkiler üzerinden sürdürüldüğünü, ancak bu ilişkilerin özellikle ticaret, işyeri ve esnaflık gibi temas alanlarında farklı gruplar arasında etkileşime açıldığını gösteriyordu.

Kuşkusuz bu ilçelerde en büyük göçmen grubunu Suriyeliler oluşturduğu için etnografik sohbetler genellikle Suriyeliler etrafında şekilleniyordu. **Görüşmelerde, Suriyelilerin kültürel açıdan farklı bir grubu temsil ettiğine yönelik yaygın bir kanaat bulunduğu görölüyordu.** Bu yaklaşıma göre Suriyeliler kent yaşamına uyum sağlamakta zorlanan, çalışma normları Türklerden farklı olan, kamusal yaşamın kurallarına yeterince uymayan bir sosyal gruptu.

Bu tür değerlendirmeler, Suriyelileri çeşitli olumsuz özellikler üzerinden tanımlayarak homojen bir grup olarak ele alıyordu. Bazı katılımcılar ise Suriyelileri “savaşta kaçmış” ve “vatanlarını koruyamamış” insanlar olarak nitelendiriyor; bu çerçevede onları ulusal aidiyet ve ulusal bilinç bakımından yetersiz görüyordu.

Bir başka kanaat, genel olarak göçmenlere, özelde ise Suriyelilere ilişkin daha nötr bir yaklaşımı temsil ediyordu. Bu tutum, genellikle “Herkes kendi halinde,” “Onlar da işinde gücünde insanlar,” “Kötülüklerini görmedik,” veya “Zaten aile olarak yaşıyorlar,” gibi ifadelerde somutlaşıyordu. Bu grup, göçmenleri değerlendirmede etnik ya da ulusal kimliklerden ziyade insan olma hâlini esas alıyordu ve ayrımcı kalıplardan ve stereotiplerden görece uzak, daha kapsayıcı bir etik çerçevede görüşlerini ifade ediyordu. Ayrıca bazı katılımcılar göçmenlerle kurdukları ortak deneyimler ve gündelik etkileşimler üzerinden benzerlik vurgusu yapıyordu.

Her ne kadar sayıca sınırlı olsa da göçmenlere ve çeşitliliğe ilişkin olumlu yaklaşımların da varlığı söz konusuydu. Bu katılımcılara göre İstanbul “beynelmilel” ve “kozmpolit” bir şehir olduğu için farklı ülkelerden turistlerin ve göçmenlerin varlığı bir zenginlik olarak görülmeliydi. Göç ve kültürel çeşitlilik, bu perspektiften bakıldığında, kentin toplumsal ve ekonomik canlılığına katkıda bulunan unsurlar olarak değerlendiriliyordu. Örneğin, Fatih’te görüştüğümüz birkaç esnaf, Suriyelilerin aileler halinde yaşayan, çoğu esnafılık yapan hali vakti yerinde bir grup olmaları nedeniyle yerel ekonomiye katkıda bulunduklarını ve Fatih’te çürümeye yüz tutmuş semtleri ayağa kaldırdıklarını düşünüyorlardı.

4.4. Bir arada yaşamın tanımlayıcı unsurları

Gündelik hayatta ırkçılık, ayrımcılık ve çıkar ilişkileri

Her dört ilçede ortaya çıkan ortak örüntülerden biri eşitsiz ilişkiler temelinde kurulan çıkara dayalı bir ‘birlikte yaşam’ biçimi oldu. Çıkar ilişkilerine konu olan iki temel başlık barınma ve çalışmaydı. Suriyelilerin yoğun biçimde konut ve iş yeri talebinde bulunması, evlerin ve iş yerlerinin değerinin çok üzerinde Suriyelilere kiralanmasına ya da satılmasına olanak tanıyor; bu durum yerel halkın bir kesiminin yüksek emlak getirisi yoluyla daha yüksek yaşam standartlarına sahip konutlara ve muhitlere taşınmasını sağlıyordu. Dolayısıyla, Suriyelilerin barınma ve çalışma ihtiyacı yerel halk tarafından bir ekonomik kazanç kaynağı haline gelmişti. Pazarlık gücü son derece sınırlı olan bir göçmen grubu ile kurulan bu ekonomik ilişkiler, eşitsizlikleri yeniden üretmenin yanı sıra konut piyasasındaki dengesizlikleri artıran bir sonuç da yaratmıştı.

Ekonomi alanındaki bir diğer çıkar ve sömürü mekanizması iş yerlerinde ve ücretli çalışma bağlamında ortaya çıkıyordu. Esenler ve Zeytinburnu’nda oldukça yoğun biçimde, Sultanbeyli’de ise kısmen bulunan tekstil atölyelerinin esas işçi grubu Suriyelilerdi. Oldukça kötü koşullara sahip bu atölyelerde Suriyeli kadınlar, erkekler ve çocuklar düşük ücrete, sigortasız ve uzun çalışma saatleri altında istihdam ediliyordu. Özellikle Türkiye’ye ilk geldikleri yıllarda ücretlerinin eksik ödenmesi ya da hiç ödenmemesi gibi emek gaspı biçimlerine maruz kaldıkları da görülmüyordu. Saha çalışması esnasında esnafılık, ustalık ya da işçilik yapan birçok Suriyeli de maruz kaldıkları emek sömürsüne ve hak ihlallerine ilişkin deneyimlerini aktardı. Daha önce tekstilde çalışmış bir manavın Türkiyelilerin yarısı kadar ücret alması, bir elektrik ustasının işini yapmasına rağmen ödemesini alamaması, bir esnafın biriken alacağını tahsil edememesi bu deneyimlerinden bazılarına örnek verilebilir.

Bazı ifadelerde, yerel halkın göçmenlere yönelik olumlu tutumlarının ardında faydacı ve ekonomik çıkar motivasyonlarının olduğu da görülmüyordu. Örneğin, Fatih'te bir esnaf göçmenlere ve özel olarak Suriyelilere yapılan ayrımcılığa karşı çıktığını söylemekle birlikte, "Göçmenler giderse İstanbul batar," diyerek göçmenlerin ekonomik getirilerine odaklanıyordu. Evine yaptıracığı bir tadilat için bir Türkiyeli ustanın on binlerce lira istediğini, ancak aynı işi bir Suriyeli ustaya sadece birkaç bin liraya yaptırdığını belirtiyor ve bunu Suriyelilerin "kanaatkâr" ve "çalışkan" insanlar olmalarıyla açıklıyordu. Dolayısıyla kimi zaman açık bir biçimde dile getirilmeyen ayrımcılık söylemi pratikte bir çıkar ilişkisinde varlığını sürdürüyordu. Öte yandan, bazı ilçe sakinleri Suriyelileri işgücü piyasasında ücretleri aşağı çeken ve Türkiyeli işçilerin ekonomik koşullarını olumsuz etkileyen bir grup olarak değerlendiriyordu. Bu bakış açısına göre Suriyelilerin düşük ücretlerle çalışmayı kabul etmeleri, özellikle düşük gelirli ve güvencesiz sektörlerde yerel işgücünün pazarlık gücünü zayıflatıyor, geçim koşullarını daha fazla ağırlaştırıyordu.

Gündelik yaşamda ırkçılık ve ayrımcılık yalnızca ekonomik ilişkilerle sınırlı kalmıyor, farklı toplumsal alanlarda da çeşitli biçimlerde ortaya çıkıyordu. Her ne kadar halkın bir kısmı Suriyelilerin barınma ve çalışma ihtiyacını bir kazanca dönüştürmüş olsa da, konut piyasasında eşzamanlı olarak dışlayıcı pratikler de sürüyordu; bazı ev sahipleri Suriyelilere ya da başka göçmen gruplara ev kiralamayı reddediyordu. Okullardaki sınıf mevcutlarının artması, toplu taşıma araçlarında yaşanan yoğunluk, parklar ve diğer kamusal mekânların kullanımı ile özellikle sağlık hizmetleri başta olmak üzere kamu hizmetlerine erişim konusunda ortaya çıkan krizler, sorunları göçmenlere yükleyen bir anlatımın ön plana çıkmasına neden oluyordu. Bu çerçevede yapısal ve kurumsal yetersizliklerden kaynaklanan çeşitli sorunlar, sıklıkla göçmenlerin varlığıyla açıklanıyordu.

Suriyelilerin yaşadığı zorluk ve adaletsizliklere karşı geliştirilen anlayış

Bu olumsuz tabloyla birlikte, Suriyelilerin yaşadıkları zorluklarla empati kuran bir yaklaşımdan da söz etmek mümkün. Özellikle geçmişte iç göç veya dış göç deneyimi olan bazı katılımcılar, işsizliğin, yoksulluğun ve hayat pahalılığının nedenini göçmenlere yüklemektense göç politikalarındaki yanlışlıklara dikkat çekiyorlardı. Suriyelileri ülkelerindeki savaş nedeniyle zorunlu olarak Türkiye'ye gelmiş ve burada hayat mücadelesi veren insanlar olarak değerlendiriyorlardı. Hatta Suriyeliler hakkında genel anlamda olumsuz tutumlara sahip bazı katılımcılar, "Onlar burada tutunmak için her şeyi yapmak zorundaydı, ama bizim insanımız onları sömürdü," diyerek yerel halkın bu tablodaki rolüne işaret ediyorlardı ve Suriyelilerin yaşadıkları zorlukları anlayabildiklerini ifade ediyorlardı. Örneğin, Esenler'de yaşayan bir mahalle sakini, her ne kadar Suriyelilerin varlığından memnun olmadığını belirtse de "Ne kadar bizim yapmayacağımız zor ve pis iş varsa Suriyeliler devraldı. Bunları da eskiden Kürtler yapardı," ifadesiyle hem iş piyasasındaki etnik ayrımcılığa işaret ediyor hem de Suriyeli göçmenlerin emeğinin sistematik olarak güvencesiz, düşük gelirli ve itibarsız işlerle ilişkilendirildiğini ortaya koyuyordu. Aynı zamanda bu ifade, yerel halkın bu emek rejiminden hem faydalanan hem de zaman zaman onu eleştiren ikili bir pozisyonda konumlandığını gösteriyordu.

Gündelik hayatta temas ve mesafe

Etnografik saha araştırmasının yürütüldüğü yerler, başta Suriyeliler olmak üzere çeşitli göçmen grupların yerel halk ile mekânları paylaştığı alanlar olduğundan, gündelik yaşamda temas ve diyalog kaçınılmazdı. Bu gruplar aynı apartmanda ikamet ediyor, aynı kamusal alanları paylaşıyor ve kimi zaman aynı iş yerlerinde çalışıyorlardı. **Komşuluk bağlamında hem farklı alışkanlıklar ve mesafeli duruşlar hem de sınırlı olsa da ‘basit ama sorunsuz’ temaslar söz konusuydu.** Kimileri için, aynı apartmanda yaşadıkları Suriyeliler kültürel olarak farklıydı ve dilleri ortak değildi; bu nedenle selamlaşmadan öteye gitmeyen bir “Sorun yaşamıyoruz, zaten etkileşimimiz de yok,” anlatımı söz konusuydu. Bazıları içinse daha anlamlı komşuluk ilişkileri gelişmişti. Özellikle hastalık gibi durumlarda Suriyeli bir komşudan görülen yardım ve dayanışmanın algıların olumlu yönde evrilmesine katkı sağladığına dair örnekler vardı. Dolayısıyla komşuluk pratikleri, birlikte yaşamın yalnızca çatışma ve olumsuzluklardan değil, aynı zamanda gündelik karşılaşmalar ve yerelde kurulan ilişkiler üzerinden de şekillendiğini gösteriyordu.

Etnografik saha araştırması, büyük ölçüde iş yerlerinin yoğunlaştığı alışveriş caddelerinde gerçekleştiği için **komşu esnaflık da bir başka temas alanıydı.** Sultanbeyli’de Ziya-ül Hak Caddesi ve Fatih’te Akşemsettin Caddesi Suriyeli esnafın kümелendiği alanlar olduğundan, bu bölgelerde Türkiyeli ve Suriyeli esnaflar arasındaki gündelik etkileşim daha sınırlıydı. Ancak Fatih’in diğer mahallelerinde ve Zeytinburnu ile Esenler ilçelerinde daha görünür bir etkileşimden söz etmek mümkündü. Esnaf grupları arasındaki ekonomik ilişkiler zaman zaman dayanışma niteliği de kazanabiliyordu. Özellikle Esenler’de birlikte yaşam deneyimi, iş yerleri, dükkân önleri ve esnaflık ilişkileri üzerinden kurulan gündelik temaslarda ortaya çıkıyordu. Tekstil atölyeleri dil öğrenimi ve sosyal etkileşim açısından Suriyeli işçilerin yerel halklarla ilişki kurabildiği mekânlar olarak tasvir ediliyordu. Küçük esnafın çevresinde oluşan dükkân önü sosyalleşmeleri, bilhassa Esenler’de gözlemlediğimiz birlikte yaşamın daha gayriresmi biçimlerine işaret ediyordu. Bu karşılaşmalar, yerel düzeyde toplumsal aidiyet hissinin gündelik ilişkisellik ve mekânsal paylaşım üzerinden nasıl kurulduğunu gösteriyordu.

Bununla birlikte, etnografik saha araştırması süresince, yerel halk tarafından, **gruplar arası ilişkileri derinleştirmeyi kimi zaman imkânsız kıldığına inanılan farklılıklara** da dikkat çekildi. Bu farklılıkların başında daha önce belirttiğimiz kültürel farklar geliyordu. Sultanbeyli ve Fatih’te bazı esnaflar, Suriyelilerle sorun yaşamadıklarını ve aralarında muhabbet bağı olduğunu, ancak aynı sofrada oturmaktan kaçındıklarını ifade ettiler. Bu tercihlerini ise yemek kültürlerindeki ve temizlik alışkanlıklarındaki farklılıklara bağladılar. Suriyeli bir işçiyle birlikte aynı mağazada çalışan Türkiyeli genç bir kadın işçi, Suriyelilere yönelik ırkçılığa karşı olduğunu belirtmekle birlikte, çalışma normlarındaki farklılıkların ve yeme-içme ve temizlik alışkanlıklarının kimi zaman birlikte çalışmayı imkânsız kıldığını söylüyordu. Çoğu zaman kentlilik, adabı muaşeret, eğitim ve kültür kavramları etrafında dile getirilen bu farklılıklar aşılmaz görülüyordu ve mekânsal ayrışmaya, mesafeye de yol açıyordu. Bu durum, “Onlar kendi aralarında, biz kendi aramızda,” “Onlar kendi mekânlarında, biz kendi mekânlarımızda,” ve “Onların kendi caddeleri, dükkânları var” ifadelerinde somutlaşıyordu.

Daha sabit ve aşılmaz görülen ayrım ise Türk üst kimliği idi. Her ne kadar özellikle Sultanbeyli’de bazı katılımcılar inanç temelli bir ortaklığa işaret etseler de “Müslüman Kardeşliği” etrafında oluşan genel ve resmî söylemin gündelik yaşamda belirleyici bir rol oynamadığı görülüyordu. Buna karşılık Türk kimliği, birlikte yaşamın sınırlarını çizen ve gruplar arası hiyerarşiyi belirginleştiren bir üst çerçeve olarak öne çıkıyordu. “Onlar Türklerle eşit olamazlar” ya da “Vatanlarını koruyamadıkları için ulusal bilinçleri yok” gibi milliyetçi ve zaman zaman Arap karşıtlığıyla iç içe geçen bir anlatı açık bir şekilde dile getiriliyordu.

Sonuç olarak etnografik saha araştırması, göç bağlamında ‘farklılık’ ya da ‘çeşitlilik’ denen mefhumla birlikte yaşamın dinamiklerine ilişkin bir tablo ortaya koydu. Bu meselenin sınıf, etnisite, yasal statü, cinsiyet gibi toplumsal eşitsizlikler ile aynı zamanda sosyoekonomik ve siyasi kırılmalar göz önünde bulundurularak daha iyi anlaşılabilceğini gösterdi. **Araştırma, meseleyi uyum-uyumsuzluk ya da çatışma-anlaşma gibi ikili karşıtlıklar üzerinden ele almak yerine, gündelik hayatın akışı içinde ortaya çıkan pratiklerin, etkileşimlerin ve karşılaşmaların yapısal ve mekânsal dinamiklerle ilişkisini görünür kılarak bir hikâye anlatmaya çalıştı.** Ayrıca yerleşik önyargıların, ayrımcı ya da ırkçı tutum ve ifadelerin salt bireysel algılara ve reflekslere indirgenemeyeceğini, bunların daha geniş toplumsal, tarihsel ve kurumsal temeli olduğunu bir kez daha hatırlattı.

Sonuç

Bu raporda Türkiye’de göç bağlamında farklılıklarla ve çeşitlilikle bir arada yaşama mefhumunu farklı yöntemler kullanarak dört ayrı düzlemde analiz ettik. Özellikle Suriyeliler ve yerel halk arasındaki ilişkileri düzenlemeye yönelik yaygın olarak kullanıma giren sosyal uyum kavramı ve uygulamalarının nasıl ortaya çıktığını kamu kurumları, uluslararası kuruluşlar ve STK’lar ile yapılan derinlemesine görüşmeler yoluyla irdledik; diğer yandan gündelik hayatın sıradanlığı ve rutini içerisinde göçmenlere yönelik algı ve tutumları, göçlerden kaynaklı mekânsal dinamikleri, gruplar arası ilişkileri ve birlikte yaşam pratiklerini yerel/mahalli düzeyde hem nicel hem de nitel araştırma yöntemleriyle inceledik. Araştırmanın analitik çerçevesi ve yöntemsel çeşitliliği bu meseleyi farklı veçheleriyle anlamaya olanak sağladı.

Gruplararası ilişkilerde algıların dönüşen, farklılaşan ve çelişen doğası

Araştırmanın farklı düzlemlerinde ele alınan ortak sorulardan biri, Suriyeli göçü bağlamında gruplar arası ilişkilere dair algılar ile ilgiliydi. Kamu kurumları, uluslararası kuruluşlar ve STK temsilcilerinin kendi gözlemlerine dayanarak paylaştıkları ortak anlatı, bu ilişkilerin yıllar içinde olumsuz yönde değiştiği idi. Buna göre, Suriyeli mültecilere yönelik ilk yıllardaki misafirperverlik, zamanla yerini tahammülsüzlüğe, ayrımcılığa, toplumsal ayrılmaya, iletişimsizliğe ve temassızlığa bırakmıştı. Bu dönüşümün nedenleri arasında derinleşen ekonomik kriz, işgücü piyasasındaki rekabet, sosyal medyada ve siyasette yaygınlaşan nefret söylemi, güvenlik odaklı politikaların güçlenmesi ve özellikle STK görüşmelerinde sıkça dile getirilen "yanlış" ya da "olmayan" bir göç politikası sayılıyordu. Anket ve etnografik saha araştırması ise bu tarihsel anlatıyı sınamaktan ziyade, günümüzdeki tabloyu daha yakından görmemizi sağladı: anket çalışması kapsamındaki katılımcıların çoğu Suriyelilerin uyum düzeyini düşük değerlendiriyor, bir arada yaşam konusunda olumsuz bir tablo çiziyor ve sosyal mesafenin yüksek olduğunu belirtiyordu. Etnografik saha araştırması da gündelik yaşamda ilişkilerin büyük ölçüde “yan yana ama temassız” bir çizgide sürdüğünü gösteriyordu.

Bu genel eğilim bir yana, algıların her zaman homojen ve tek yönlü olmadığı, çeşitli ve farklılaşabilir bir nitelik taşıdığı ve bunun da sosyal, mekânsal ve tarihsel boyutları olduğu araştırmanın her düzeyinde kendisini gösterdi. Kurum ve STK temsilcileri, algıların kimi zaman etnik ve sınıfsal kimlik, ilçe ve mahalle özgünlükleri, göçmen nüfusun yoğunluğu ile mekânsal kümelenme düzeyi gibi faktörler tarafından şekillenebildiğini ifade etti. Anket bulgularında da ilçeler arasında kayda değer bazı farklılıklar tespit ettik. Benzer şekilde algıları farklılaştıran ve dönüştüren bir etken olarak mekânın ve temasın niteliği de öne çıktı. Anket çalışması, temasın sıklığının değil, niteliğinin sosyal mesafeyi azaltmada ve birlikte yaşama inancını güçlendirmede belirleyici olduğunu gösterdi; nitekim apartman gibi daha yakın ve kişisel temas alanlarının algılarda görece daha olumlu bir seyir izlemesi de bunu destekliyordu. Etnografik bulgular ise bu niteliğin nasıl inşa edildiğini somutlaştırdı — dayanışma örnekleri çoğunlukla bir kerelik karşılaşmalardan değil, komşuluk ve esnafılık gibi zaman içinde tekrarlanan, ortak bir gündelik yaşamı paylaşmaya dayalı ilişkilerden doğuyordu.

Algılarda ikirciklik de öne çıkan bir diğer unsur oldu. Kurum temsilcileri artan gerilime rağmen okul, işyeri ve komşuluk gibi zorunlu temas alanlarında bir tür "kabulleniş" hâlinin oluştuğunu, ancak bunun kırılgan ve her an değişebilir bir nitelik taşıdığını vurguladı. STK temsilcileri de benzer bir tabloyu "kabulleniş, temassızlık ve geri çekilme" olarak tarif etti; bazıları gruplar arası ilişkilerin ne tamamen uyumlu ne de bütünüyle çatışmalı olduğunu belirtti.

Bu kırılğan ve ikircikli tablo, nicel ve etnografik bulgularda da karşımıza çıktı. Anketlerde sosyal uyum ve sosyal mesafeye ilişkin sorulara verilen yanıtlar yalnızca olumsuz değerlendirmeler etrafında yoğunlaşmadı; çeşitliliğe yönelik inançlarda ve Suriyelilerin kültürlenme sürecine yönelik tutumlarda katılımcılar neredeyse eşit oranda bölünmüştü. Suriyelilere yönelik sosyal mesafe ölçümünde ise yanıtlar ortalamada yüksek bir mesafeye işaret etse de, bu ortalamanın altında aslında ölçeğin iki ucunda kutuplaşmış bir dağılım yatıyordu — katılımcıların önemli bir kısmı temas ve ilişkilendenmeden hiç rahatsızlık duymayacağını belirtirken, benzer büyüklükteki bir başka kısım yüksek düzeyde rahatsızlık ifade ediyordu. Etnografik saha araştırması da bu meselenin hem ikircikli yapısını hem de çoğul doğasını daha açık bir biçimde görmemizi sağladı. Mahallelerde kimi katılımcılar Suriyeli mültecileri ya da diğer göçmen gruplarını sosyal düzeni bozan veya kültürel açıdan uyumsuz gruplar olarak görürken, diğerleri gündelik hayatın olağan akışı içinde “herkes kendi halinde” ya da “hepimiz insanız” diyerek görece sorunsuz bir bir arada yaşamı tarif ediyor ve ortaklıklara vurgu yapıyordu. Aynı kişilerin aynı konuşma içinde hem kapsayıcı değerleri dile getirip hem de Suriyelilere yönelik önyargılı ifadeler kullanabilmesi; genel olarak olumsuz tutum sergileyen katılımcıların Suriyelilerin karşılaştıkları zorlukları ve maruz kaldıkları adaletsizlikleri teslim edebilmesi, bu ikircikliğin gündelik yaşamın kendisine içkin olduğunu gösteriyordu.

Peki bu dönüşen, farklılaşan ve çelişen tablonun altında ne yatıyor? Çalışmanın önemli sonuçlarından biri, sosyal uyumun ya da bir arada yaşamın önündeki engellerin yalnızca kültürel farklılıklar veya bireysel önyargılar üzerinden açıklanamayacağı oldu. Araştırmanın her düzeyi, bu ilişkileri anlamak için grupların içinde bulunduğu eşitsiz toplumsal, ekonomik ve siyasal koşulları dikkate almak gerektiğini gösterdi. Örneğin, kurumlar ve STK'larla yaptığımız görüşmelerde göç politikalarındaki belirsizlikler, Suriyelilerin 'geçiciliği' ve hukuki statülerine ilişkin sorunlar öne çıktı. Bu durum, bir arada yaşam meselesinin eşit koşullara sahip gruplar arasındaki bir ilişki olarak değil; farklı haklara ve toplumsal konumlara sahip grupların karşılaşmaları üzerinden ele alınması gerektiğini hatırlattı. Anketlerde, sağlık hizmetleri, parklar ve toplu taşıma gibi gündelik temas alanlarında olumsuz algıların daha belirgin hale gelmesi, gruplar arası ilişkilerin ortak kaynaklara ve hizmetlere erişim etrafında oluşan rekabet algılarından etkilenebileceğini düşündürüyor. Etnografik saha araştırması ise gruplar arası ilişkilerdeki asimetritleri, yapısal engelleri ve eşitsizlikleri görünür hale getirdi. Bir yanda pazarlık güçleri sınırlı olduğu için değerinin çok üzerinde ev ve işyeri kiralari ödemek zorunda kalan, düşük ücretli, kayıt dışı ve güvencesiz işlerde çalışmaya razı olmak durumunda kalan, kimi zaman akran zorbalığı nedeniyle eğitim süreçleri kesintiye uğrayan Suriyeliler; diğer yanda ise kira artışları, sınıfların ve hastanelerin kalabalıklaşması, emek gücünün değer kaybetmesi gibi sorunları çoğu zaman Suriyelilere ve genel olarak göçmenlere bağlayan, kendisi de büyük ölçüde yoksulluk yaşayan yerel halk bulunuyor.

Bu ilişkilerde sömürü, rekabet ve karşılıklı kırılğanlıkların nasıl iç içe geçtiği göz ardı edildiğinde, sosyal uyum meselesini yalnızca kültürel yakınlaşma ya da farklılıkların kabulü üzerinden açıklama riski ortaya çıkıyor. Etnografik bulgular, bu risk konusunda ayrıca uyarıcı bir bulgu sundu: yerel halkın sıklıkla dile getirdiği kültürel farklılık vurgusunun (yeme-içme, temizlik, gündelik alışkanlıklar) ötesinde, ilişkileri daha kalıcı ve aşılma kılın asıl sınır "Türk üst kimliği" idi — Suriyelileri Türklerle eşit görmeyen, milliyetçi bir hiyerarşi kuran bir çerçeve. Bu da gösteriyor ki gruplar arası ilişkileri sınırlayan yalnızca ekonomik eşitsizlikler değil, aynı zamanda ulusal kimliğe dayalı sembolik bir hiyerarşiydi.

Bir yönetim aracı ve gündelik deneyim alanı olarak 'sosyal uyum'

Söz konusu proje, gruplar arası ilişkilerde mevcut durumu incelediği kadar, bu durumu iyileştirmeye yönelik ne yapıldığı ve yapılması gerektiği konusu üzerinde de durdu; bunu da 'sosyal uyum' kavramını merkeze alarak yaptı.

Araştırmadaki temel sorulardan biri, sosyal uyumu politika, program ve proje konusu olarak gören aktörlerin bu kavramı nasıl algıladıkları ile ilgiliydi. Bulgularımız hem kurumlar hem STK'lar arasında, sosyal uyumun hak ve hizmetlere erişimi (dikey boyut) ile gruplar arası ilişkileri (yatay boyut) birlikte kapsayan, göçmenlerin yanında yerel halka da sorumluluk ve rol atfeden çift yönlü ve karşılıklı bir süreç olarak tanımlandığı; bu haliyle de asimilasyon ve entegrasyondan bilinçli olarak ayrıştırıldığı yönünde geniş bir mutabakat olduğunu gösterdi — nitekim bu çift yönlü yaklaşım Türkiye'nin kendi yasal çerçevesinde (YUKK) de yer alıyordu. Ancak bu ideal tanım, uygulamaya geldiğinde büyük ölçüde karşılığını bulmuyordu. Kurum temsilcileri bunu kimi zaman kendi yürüttükleri faaliyetleri anlatırken kendiliğinden ifşa ediyor (Türkçe öğrenme, kurallara uyma, ekonomik kendine yeterlilik gibi tek taraflı beklentileri sıralayarak), kimi zaman ise doğrudan tespit ediyordu: özellikle kamu kurumları nezdinde, güncel siyasi konjonktürün etkisiyle kavramın giderek daha dar ve güvenlikçi bir çerçeveye sıkıştığı ifade edildi. STK'lar arasında da benzer bir eleştiri vardı; uygulama düzeyinde sosyal uyumun mevcut kullanımının göçmenlere ve mültecilere ağırlıklı olarak yükümlülük atfettiğini, buna karşılık ev sahibi toplumun sorumluluklarının belirsiz kaldığını ifade edenler oldu. Bu eleştiri bazı STK'lar arasında şüpheci bir tutumu besleyerek onları tümüyle bu kavramı terk edip sosyal içerme veya birlikte yaşam gibi daha siyasal, toplumsal dönüşüm odaklı alternatif çerçevelere yöneltiyordu. Bu tek taraflı çerçevenin yalnızca kurumsal söylemle sınırlı kalmadığını, toplumun geneline de sirayet ettiğini söylemek mümkün: anket bulgularımız, halkın da sosyal uyumu büyük ölçüde Suriyelilerin yerine getirmesi gereken bir dizi yükümlülük (vergi ödeme, Türkçe öğrenme, kurallara uyma) olarak tanımladığını, karşılıklı etkileşime dayalı pratiklere ise çok daha az önem atfettiğini gösterdi.

Hem kurum hem STK görüşmelerinde ortaklaşılan bir diğer konu, sosyal uyumun bir kavram ve müdahale alanı olarak nasıl ortaya çıktığı ve sonrasındaki seyri ile ilgiliydi. Alan, Türkiye'de göç bağlamında özellikle 2015 sonrası dönemde görünür hale geldi ve bunun de farklı iç içe geçen nedenleri vardı: Suriye iç savaşının uzaması ve kalıcılığa dair kanaatin güçlenmesi, uluslararası kuruluşların ve özellikle AB fon mekanizmalarının bu alanı bir politika alanı olarak şekillendirmesi ve kavramın Göç İdaresi bünyesinde devlet politikası düzeyinde kurumsallaşması gibi. Bu yükseliş döneminde sosyal uyum, tek bir modele dayanmayan, çeşitli faaliyet biçimleriyle hayata geçirildi. Kurum çalışmaları üç ana yaklaşım etrafında toplandı: temas ve kaynaştırma odaklı etkinlikler, toplumsal katılım ve hizmetlere erişimi destekleyen pratikler, ve sosyal uyumu kurumsal politikalara "ana akımlaştırılan" bir yaklaşım. STK'lar da benzer bir çeşitlilik sergiledi — etkileşim ve psikososyal süreçlere odaklanan, toplumsal-ekonomik katılımı önceleyen ve daha geniş bir birlikte yaşam ile toplumsal dönüşüm vizyonu taşıyan yaklaşımlar bir arada var oldu. Bu çeşitlilik, alanın hem zenginleştiğini hem de zamanla daha kurumsal bir hâle geldiğini gösteriyor.

Ancak hem kurum hem STK görüşmeleri, faaliyetlerin 2020 itibarıyla sönümlenmeye başladığını gösterdi. Bu gerilemede hem dışsal etkenler - pandemi, deprem, derinleşen ekonomik kriz baskısı, hükümetin açık bir uyum politikasının olmayışı ve esas politikanın 'gönüllü geri dönüş' ve 'düzensiz göçle mücadele' alanlarına kayması – hem de sosyal uyum alanında yapılan uygulamalara içkin sorunlar - nicelik ve katılımcı sayısına odaklı, kısa vadeli proje mantığının etkiyi sınırladığı, ölçülmesi zor bir alan olduğu— rol oynadı.

Kavramın baştan beri büyük ölçüde donörlerden gelen bir jargon olarak, "yukarıdan" ve "dışarıdan" benimsenmiş olması da bu kırılmanın zeminini oluşturan faktörlerden biri. STK'lar bunu talihsiz bir kesinti olarak deneyimledi çünkü pek çoğu bu alana önem atfetmiş ve ciddi emek vermişti. Sosyal uyum, böylece, hızlı ve üstten kurulan bir yükselişin ardından, fonların alandan çekilmesiyle birlikte yerini dolduracak tutarlı bir alternatif bırakmadan gündemden düşen bir politika alanına dönüştü.

Ancak sosyal uyum yönetim gündeminden geriye çekilmiş olsa da araştırmanın ortaya koyduğu bulgular gruplar arası ilişkiler ve bir arada yaşama meselesinin gündelik hayatta varlığını sürdüren önemli bir sorunsal olduğunu da açıkça gösteriyor. O zaman bununla ilgili ne yapılması gerekiyor? Kurumların ve STK'ların önerileri büyük ölçüde makro politikaya ve haklara işaret ediyor: eğitim, istihdam ve dil öğrenimi öncelikli müdahale alanları olarak öne çıkarken, bunların ancak açık, tutarlı, hak temelli ve koordineli bir devlet politikası çerçevesinde anlam kazanacağı ve kalıcı etki bırakabileceği vurgulanıyor. Etnografik bulgular da en güçlü serzenişin barınma, istihdam ve kaynak rekabeti gibi yapısal eşitsizliklerde yattığını gösteriyor. Bununla doğrudan bağlantılı olarak, bu alanın sorumluluğu kimde sorusuna cevaplarda yönetişimin en tepesinden sahada uygulayıcılara ve sıradan vatandaşa kadar devletin belirleyici rolü konusunda aynı noktada birleşen çarpıcı bir görüş birliğine işaret ediyor.

Peki bu, sosyal uyum alanında yukarıda belirtilen çeşitli nedenlerden ötürü giderek şüpheyile yaklaşılacak, karşılıklı temas ve anlayışı güçlendirmeye yönelik daha yerelden örgütlenen çabaların gereksiz olduğu anlamına mı geliyor? Haklar ve statü sorunlarının çözümü birincil öncelik olmakla birlikte, bulgularımızın gösterdiği üzere, gündelik hayatta sosyal, kültürel vb. unsurlar etrafında şekillenen dışlayıcı tutumlar da oldukça yaygın. Dolayısıyla, bu alanda yapılan çalışmalardan vazgeçmek yerine, alınan derslerle yeniden ve farklı bir şekilde devam etmek gerektiğini düşünüyoruz. Örneğin kurum ve STK görüşmelerinde vurgulandığı üzere, tarafların eşit bir konumda, nitelikli, sürekli ve ortak bir amaç etrafında birlikte ürettiği veya katkı sunduğu ilişki biçimlerinin yaratılması, bu yeniden düşünme sürecinde anlamlı bir yön olabilir. Bu ilişki düzeyindeki dönüşümün yanı sıra, meselenin bütününe de artık projeci bir mantıkla ve yalnızca göç başlığı altında değil, farklı bir yaklaşımla — bazı STK temsilcilerinin de işaret ettiği gibi, toplumsal birlikte yaşam ve sosyal içerme gibi daha geniş ve kalıcı bir çerçeve içinde — ele alınması da önem arz ediyor.

Son söz

Son olarak, bu araştırmanın kapsamına dair bir noktanın altını çizmek isteriz. Kurum görüşmeleri neredeyse tamamen Türkiye vatandaşı temsilcilerle yürütüldü ve anket çalışması da Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarıyla uygulandı — bu, projenin araştırma sorularının doğası ve pratik/bürokratik kısıtlar (özellikle anket için göçmenlerle çalışmanın gerektirdiği ek yasal izin süreçleri) göz önünde bulundurulduğunda alınmış bir tercihti. Öte yandan görüştüğümüz STK'lar arasında Suriyeli kökenli olanları da dâhil etmeye özen gösterdik ve etnografik saha araştırması boyunca Suriyelilerle görüşmeyi mümkün olduğunca önceliklendirdik; ancak bu görüşmeler araştırmacıların dil kapasitesiyle sınırlı kaldı. Dolayısıyla göçmenlerin kendi sesi, deneyimi ve önceliklerine dair bilgimiz, ev sahibi topluma ve kurumlara kıyasla daha sınırlı bir yer tutuyor. Bu durum, bazı bulgularımızın göçmenler tarafından nasıl deneyimlendiği veya değerlendirildiği sorusunu tam olarak yanıtlayamadığımız anlamına geliyor; dolayısıyla bulgularımızın tek taraflı politika müdahalelerini doğrulayan bir kanıt olarak okunmaması gerektiğinin altını çizmek isteriz. Bu alanda yürütülecek sonraki araştırmaların göçmenlerin kendi seslerini ve bakış açılarını daha merkezi bir konuma taşıması, sosyal uyumun kendisinin de önemsendiği karşılıklılık ilkesine daha tam anlamıyla hizmet edecektir.

Bir diğ er sınırlılık ise zamana dair. Kurum, STK ve anket araştırmaları 2024' n ilk aylarında, etnografik saha araştırması ise büyük ölçüde 2025'in ilk yarısında tamamlandı; bu satırları yazdığımız an ile veri toplama süreci arasında, Türkiye gibi siyasi gündemin hızlı aktığı ve değiştiği bir ülke için hatırı sayılır bir zaman geçti. İronik biçimde, raporun kendi bulgusu da bize bu temkinliliği hatırlatıyor: sosyal uyum, biz saha çalışmasını sürdürürken bile bir yönetişim gündemi olarak zaten gündemden düşüyordu. Dolayısıyla bu raporu hem belirli bir ana — hızla değişen bir alanın belirli bir kesitine — tutulmuş bir ayna olarak, hem de gruplar arası ilişkiler ve bir arada yaşama meselesinin, sosyal uyum çatısı ne olursa olsun, güncelliğini ve önemini koruduğuna dair bir hatırlatma olarak okumanızı öneririz.

Zamanlamayla ilgili bir başka özel durum, Aralık 2024'te gerçekleşen Esad rejiminin düşüşüyle ilgili. Kurum, STK ve anket araştırmalarının tamamı bu tarihten önce tamamlanmıştı; etnografik saha araştırması ise bu döneme denk geldiği için, düşüş ve beraberinde gündeme gelen geri dönüş tartışmaları sahada sıkça konuşulan bir mesele haline geldi. Çalışmanın diğ er ayakları bu döneme denk gelmediğinden, bu gelişmenin gruplar arası ilişkiler ve sosyal uyum algıları üzerindeki olası etkilerini sistematik olarak inceleme imk nımız olmadı. Ancak tam da bu nedenle, geri dönüş beklentilerinin ve baskısının arttığı bu yeni dönemde, gruplar arası ilişkiler, sosyal uyum ve birlikte yaşam meselesinin bu değişen bağlamda nasıl şekillendiği, ileride yapılacak araştırmaların ele alması gereken açık bir soru olarak duruyor.

Bu araştırmanın gösterdiği üzere, sosyal uyum bugün Türkiye'de bir yönetişim gündemi olarak büyük ölçüde terk edilmiş olsa da gündelik hayatta karşılığını bulmaya devam eden bir gerçeklik. Bu kuşkusuz göç hareketlerinin yoğun olduğu bir dünyada yaşamamızla ilişkili; ancak meselenin yalnızca g   başlığı altında ele alınmaması, daha geniş bir toplumsal eşitlik ve adalet  er evesi içinde düşünülmesi gerektiği de açık. Araştırmamız, yüksek politika düzeyinde kurgulanan bazı girişimlerin pratikte her zaman anlamlı bir karşılık bulmadığını; kapasitelerinin üzerinde roller atfedilen STK'ların siyasi iklim, saha gerçekliği ve fon mekanizmaları arasında sıkışıp kalabildiğini; sosyal uyum odaklı çalışmaların ise fon önceliklerinin değişmesiyle birlikte önemli ölçüde sönümlendiğini ortaya koydu.

Buna karşın, bir arada yaşam gündelik hayatın farklı alanlarında sürekli yeniden kurulmaya ve müzakere edilmeye devam ediyor: bu çalışmanın gösterdiği üzere sosyal uyum ne idealize edilmiş bir “sorunsuz birliktelik” anlatısına indirgenebilir ne de yalnızca ayrışma eksenli bir çerçeveyle açıklanabilir. Bu nedenle bir arada yaşamı, yalnızca g   yönetimi kapsamında ele alınan bir politika hedefi olarak değil, toplumsal ilişkiler ve gündelik pratikler içerisinde sürekli yeniden kurulan, müzakere edilen ve dönüşen bir gerçeklik olarak düşünmek gerekiyor.